

Multikulturalizm

Ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnal

2 (14) 2019

aprel-may-iyun

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
və Azərbaycan Yaratıcılıq Fondunun
birgə nəşri

BAKİ
2019

Redaksiya heyəti

Aleksandr İşeyin
Allahşükür Paşazadə
Anar Rzayev
Aytən Mustafayeva
Aytən Qəhrəman
Azərpaşa Nemətov
Etibar Babayev
Etimad Başkeçid
Firdovsiyyə Əhmədova
İsa Həbibbəyli
Kamal Abdulla
Kamran İmanov
Qismət Rüstəmov
Lidiya Qranovskaya
Mehman Qaraxanov
Milix Yevdayev
Natiq Rəsulzadə
Nəriman Qasımoğlu
Paşa Əlioğlu
Rəhilə Qeybullayeva
Rəşad Məcid
Robert Mobili
Sevda Sultanova
Sərdar Fərəcov

Beynəlxalq redaksiya şurası

Aleksandr Nesterov (*Rusiya*)
Aleksandr Qriç (*ABŞ*)
David Qotsiridze (*Gürcüstan*)
Didye Frankfurt (*Fransa*)
Eero Tarasti (*Finlandiya*)
İrma Ratiani (*Gürcüstan*)
Klaus Volf (*Almaniya*)
Maija Burima (*Latviya*)
Ramazan Qorxmaz (*Türkiyə*)
Sandro Teti (*İtaliya*)
Sudha Svarnakar (*Braziliya*)
Takayuki Yokota Murakami (*Yaponiya*)
Tereza Damasio (*Portuqaliya*)
Valeri Pines (*ABŞ*)
Vidas Kavalyauskas (*Litva*)
Yeva-Mariya Aux (*Almaniya*)

Baş redaktor

Fəxri Uğurlu

Baş redaktorun müavini

Tahir Kazımlı

Redaktorlar

Azər Qaraçanlı
Sərraf Balaxan
Qismət Rüstəmov

Məsul katib

Taleh Eminoğlu

Texniki direktor

Fuad Cəfərov

Texniki redaktor

Əliş Mirzallı

Dizayner

Rita Müslüмова

Korrektor

Kəmalə Cəfərli

Üz qabığının 1-ci səhifəsi – Multikulturalizm monumenti (Kanada, Toronto, müəl. Fransisko Pirelli).

Dörd oxşar abidə dünyanın müxtəlif yerlərində – Buffalo (CAR), Çançun (Çin), Sarayev (Bosniya və Herseqovina), Sidney (Avstraliya) şəhərlərində yerləşir.

Üz qabığının 4-cü səhifəsi – İmadəddin Nəsiminin heykəli (Ukrayna, Kiyev şəhəri, 2019).

Abidənin müəllifi Ukrayna Rəssamlar İttifaqının Xarkov filialının üzvü,
Ukraynanın Xalq Rəssamı Seyfəddin Qurbanovdur.

Jurnal ildə 4 dəfə nəşr olunur.

Qeydiyyat: 05/ƏN11-5-5946

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, N. Rəfibəyli küç., 6

tel.: (+994 12) 492 33 29

e-mail: multikulturalizmjurnali@gmail.com

facebook: Multikulturalizm jurnalı

Materiallardan istifadə edərkən jurnalə istinad vacibdir.

© “Multikulturalizm” jurnalı, 2019

İÇİNDƏKİLƏR

RƏSMİ

Azərbaycanda dini qurumlara maliyyə yardımı göstərilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı	6
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Ramazan bayramı münasibəti ilə Azərbaycan xalqına təbriki	7
V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu	8
Forum çərçivəsində sessiya	16
Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində iftar mərasimi	18

KONFRANS

Diñlərarası və sivilizasiyalararası əməkdaşlıqdan bəşəri həmrəyliyə	27
---	----

HESABAT

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin 5 illiyi qeyd olunub	35
Тoфик АББАСОВ – Мультикультурализм – неиссякаемый источник социальной энергии	42

MULTİKULTURALİZM MƏSƏLƏLƏRİ

Kamal ABDULLA, Etibar NƏCƏFOV – Azərbaycançılıq və multikulturalizm	45
---	----

DİALOQ

Раван ГАСАНОВ – Мультикультурализму нет альтернативы	51
---	----

ÇOXMƏDƏNİYYƏTLİLİK

Radif MUSTAFAYEV – Çağdaş liberalizm şəraitində multikulturalizmin diskursiv əsaslarına baxış	57
---	----

DİN TARİXİ

Aydın ƏLİZADƏ – Ellinizm və Roma dövrlərində dini-fəlsəfi təlimlər	63
---	----

HOMO SAPIENS

Qara ƏHMƏDOV – Bu günə necə gəlib çıxmışdır	72
--	----

NƏSİMİ İLİ

Məğribdən Məşriqə yayılan Nəsimi ziyası 77

Əli FƏRHADOV – Fəzlullah Nəimi və İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında
dinlərin və aləmin vəhdətinə baxış 86

AXUNDOV ZALI

Poeziya guşəsi

Vaqif SƏMƏDOĞLU – şeirlər 89

HÖTE ZALI

Nəsr guşəsi

Ernest HEMİNQUEY – Kilimancaro qarları (hekayə) 100

TƏNDİQ VƏ ESSEİSTİKA

Mətləb MUXTAROV – İtirilmiş zamanın utancı 123

MM – MULTİKULTURALİZM MOZAIKASI 130

Azərbaycanda multikulturalizm dövlət siyasətidir. Eyni zamanda, bu, bizim həyat tərzimizdir. Tarixi dövəmdən və siyasi sistemdən asılı olmayaraq, xalqımız hər zaman istər ölkədə, istərsə də onun hüdudlarından kənarda multikulturalizmi fəal müdafiə və təşviq etmişdir.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**Azərbaycanda dini qurumlara maliyyə yardımı göstərilməsi haqqında
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin
Sərəncamı**

Azərbaycanın dünyaya nümunə olan hazırkı mədəni müxtəliflik və yüksək tolerantlıq mühiti əsrlərdən bəri burada ayrı-ayrı xalqların və konfessiyaların nümayəndələrinin qarşılıqlı hörmət və əmin-amanlıq şəraitində dinc yanaşı yaşamalarının nəticəsidir. Cəmiyyətdə qarşılıqlı mənəvi zənginləşmə üçün davamlı zəmin yaratmış bu etnik rəngarəngliyin qorunub saxlanmasının müstəqil dövlətçiliyin əsaslarının daha da möhkəmləndirilməsi baxımından əhəmiyyətini nəzərə alaraq və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, ölkədə mövcud dini konfessiyaların fəaliyyətinin dəstəklənməsini təmin etmək məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycanda dini qurumlara maliyyə yardımı göstərmək üçün Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondundan Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə 2,0 (iki) milyon manat, Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyası dini qurumuna 350,0 (üç yüz əlli) min manat, Bakı şəhəri Dağ yəhudiləri dini icmasına 350,0 (üç yüz əlli) min manat, Avropa yəhudilərinin Bakı dini icmasına 150,0 (yüz əlli) min manat, Azərbaycan Respublikasında Katolik Kilsəsinin Apostol Prefekturası dini qurumuna 150,0 (yüz əlli) min manat və Azərbaycan Respublikasının Alban-Udi xristian dini icmasına 150,0 (yüz əlli) min manat, habelə digər qeyri-islam dini icmalarına maddi dəstək göstərilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin tabeliyində olan Mənəvi Deyərlərin Təbliği Fonduna 100,0 (yüz) min manat ayrılısın.

2. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi bu Sərəncamın 1-ci hissəsində göstərilən məbləğdə maliyyələşməni təmin etsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 24 may 2019-cu il

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Ramazan bayramı münasibəti ilə Azərbaycan xalqına təbriki

Hörmətli həmvətənlər!

Sizi mübarək Ramazan bayramı münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edir, hər birinizə ən xoş arzularımı çatdırıram.

Bəşər övladını xeyirxahlığa, birliyə, mənəvi kamilliyə dəvət edən, öz mahiyyəti ilə insanların ruhunu təzələyən Ramazan ayı dünya müsəlmanlarının ən əziz ayıdır. Oruc tutmaqla inanlı insanlara mənəvi-ruhi ucalığın, əxlaqi saflığın fərəhini, səfqət, mərhəmət, həmrəylik duyğularının sevincini yaşadan Ramazan ayı ilahi hikmətlər xəzinəsi müqəddəs Qurani-Kərimin nazil olması ilə əlamətdardır. Ramazan bayramı günlərində mömin vətəndaşlarımız Uca Yaradan qarşısında vicdani borc və vəzifələrini ləyaqətlə yerinə yetirmək, mənəvi zənginliyin üstünlüyünü yaşamaq fürsəti qazanırlar.

Azərbaycan İslam sivilizasiyasının tərkib hissəsi kimi bəşəriyyətin mədəni irsinə öz töhfələrini vermiş, böyük alimlər və mütəfəkkirlər yetişdirmişdir. İslam və onun mahiyyətindən irəli gələn sülhpərvərlik, dözümlülük, bərabərlik, qardaşlıq və bu kimi dəyərlər Azərbaycanda tolerantlıq mühitinin, cəmiyyətdə vəhdət və harmoniyanın yaranmasında, multikulturalizm və humanizm ideyalarının bərqərar olmasında müstəsna rol oynamışdır.

Əziz bacı və qardaşlarım!

Bu günlər ölkəmizin hər yerində xalqımızın əmin-amanlığı üçün dualar edilir, şəhidlərimizin ölməz xatirəsi ehtiramla yad olunur. İnanıram ki, bu müqəddəs bayram günlərində sizin dua və diləkləriniz Tanrı dərgahında qəbul ediləcək, Uca Yaradan öz mərhəmətini xalqımızdan əsirgəməyəcəkdir. Bir daha hər birinizi və ölkəmizin hüduqlarından kənarda yaşayan bütün soydaşlarımızı ürəkdən təbrik edir, ailələrinizə səadət, süfrələrinizə bol ruzi və bərəkət arzulayıram.

Ramazan bayramınız mübarək olsun!

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 03 iyun 2019-cu il

V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu

Mayın 2-də Bakıda "Ayrı-seçkilik, qeyri-bərabərlik və zorakı münaqişəyə qarşı fəaliyyət naminə dialoq quraq" şüarı altında V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu öz işinə başlayıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva Forumun açılış mərasimində iştirak ediblər.

Forum Azərbaycan hökumətinin təşkilatçılığı, UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Dünya Turizm Təşkilatı, Avropa Şurası və ISESCO-nun tərəfdaşlığı ilə keçirilib. Tədbirdə 100-dən çox ölkənin və 30-dan çox beynəlxalq təşkilatın yüksək səviyyəli rəsmiləri iştirak ediblər. Forum öz işini mayın 3-də panel iclasları ilə davam etdirib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun açılışında çıxış edib.

Prezident İlham Əliyevin nitqi

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar!

Əvvəlcə Forumun bütün iştirakçılarını salamlayır, bu gün bizimlə birlikdə olduqlarına görə qonaqlarımıza təşəkkürümü bildirirəm. Burada 100-dən artıq ölkədən 500-dən çox qonağımız var. Bu onu göstərir ki, bu Forum nisbətən qısa

zaman ərzində cari gündəlikdə duran mövzulardan biri olan mədəniyyətlərarası dialoqun müzakirəsi baxımından qlobal platformaya çevrilib. Xatirimdədir, 8 il əvvəl ilk forum təşkil ediləndə biz onun bu qədər geniş beynəlxalq dəstək qazanacağını təsəvvür edə bilməzdik. 2011-ci ildə bizim mədəniyyətlərarası dialoqa həsr edilmiş dünya forumunun təşkil edilməsi təşəbbüsümüz tariximiz, coğrafiyamız və düşüncəmizdən qaynaqlanırdı ki, dünyanı təhlükəsiz etmək üçün biz sivilizasiyalar, mədəniyyətlər və müxtəlif etnik qrup və dinlərin nümayəndələri arasında dialoqun təşviqi sahəsində çox fəal olmalıyıq.

Foruma göstərilən geniş beynəlxalq dəstək bizi ruhlandırır. Bu gün Forumun həmtəşkilatçıları arasında dünyanın aparıcı beynəlxalq təşkilatları var və bizim birgə söylərimiz mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqi işinə töhfə verir. Azərbaycan əsrlər boyu müxtəlif mədəniyyətlərin, etnik qrupların və dinlərin nümayəndələrinin birgə yaşayıb-yaratdığı və təmasda olduğu bir məkandır. Əsrlər boyu Azərbaycan dini dözümlülük və müxtəlif millətlərin birgə yaşadığı torpaq olmuşdur. Tarix və coğrafiyamız nümayiş etdirir ki, biz yalnız tərəfdaşlıq və qarşılıqlı hörmət ruhunda uğura nail ola bilərik. Azərbaycanın bugünkü sürətli inkişafı da məhz bu mədəni irsimizə və cəmiyyətimizin bütün nümayəndələrinin nümayiş etdirdiyi həmrəyliyə əsaslanır. Biz tariximiz, tarixi abidələrimizlə fəxr edirik. Onlar da əsrlər boyu müxtəlif dinlərin nümayəndələrinin Azərbaycanda yaşayıb-yaratdıqlarını göstərir. Biz qədim tariximizlə fəxr edirik. Dünyanın ən qədim məscidlərindən biri qədim Şamaxı şəhərində yerləşir. Qafqazın ən qədim kilsələrindən biri olan Qafqaz Albaniyasına məxsus kilsə bizim qədim Şəki şəhərindədir. Bizim tariximiz mədəni müxtəliflik tarixidir və bu gün həmin tarixi irs əsasında Azərbaycan dünyaya mədəniyyətlərarası dialoqun ölkələri yaxınlaşdırmağın, müxtəlif mədəniyyət və sivilizasiya nümayəndələri arasında yeni körpülərin qurulmasının yeganə yol olduğunu nümayiş etdirir.

Multikulturalizm bizim üçün həyat tərzidir. Bu söz nisbətən yeni olsa da, biz həmin ab-havada əsrlər boyu yaşamışıq. 2016-cı ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm İli” elan olunması onu sübut edir ki, biz dünyanın diqqətini bu mühüm ideyaya cəlb etmək istəyirik. 2017-ci il isə “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilib. Bu da bizim tarixi irsimizi, kökümüzü və dünyaya açıq olduğumuzu nümayiş etdirən, rəmzi mənə daşıyan addım idi. Hesab edirəm ki, bu meyillər dünyada üstünlük təşkil etsə, dünyada təhlükəsizlik, proqnozlaşdırıla bilmə və sülh bərqərar olar.

Bizim üçün multikulturalizm həm də siyasətimizin mühüm elementlərindəndir. Azərbaycanda multikulturalizm üzrə beynəlxalq mərkəz yaradılıb. Biz bu dəyərləri təşviq edirik və multikulturalizmin böyük gələcəyinin olduğunu nümayiş etdiririk. Bilirik ki, bu mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirlər var. Ancaq hesab edirəm ki, bizim forum və bu mövzuda Azərbaycanda və dünyanın digər yerlərində təşkil olunan çoxsaylı beynəlxalq tədbirlər multikulturalizm dəyərlərinin təşviqi ilə bağlı söylər göstərdiyimizi aydın nümayiş etdirir.

Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu qlobal miqyasda və əlbəttə, bizim ölkəmiz üçün mühüm beynəlxalq tədbirlərdən biridir. Son illər ərzində Azərbaycan çoxsaylı beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi edib. Dünya Dini

Liderlərinin Forumunu, ənənəvi Bakı Humanitar Forumunu, yeddi dəfə Bakı Qlobal Forumunu təşkil etmişik. Nizami Gəncəvi Mərkəzi tərəfindən təşkil edilən həmin forum da siyasi inkişaf və mədəniyyət dialoqu mövzularının müzakirəsi üçün çox vacib platformadır. Digər tədbirlər də təşkil edilir və bununla da biz dünya ictimaiyyətinin diqqətini bu mühüm məsələlərə yönəltməyə çalışırıq. Əminəm ki, bu gün və sabah Forum çərçivəsində aparılan müzakirələr problemləri aşkar edərək çıxışçılara fikirlərini bildirmək imkanı verməklə yanaşı, tərəfdaşlıq, həmrəylik və əməkdaşlığı gücləndirəcək, nəticədə mədəniyyətlər arasında körpü yaradacaq.

Ötən il biz “Bakı Prosesi”nin 10 illiyini qeyd etdik. Bu da bizim fəxr etdiyimiz bir təşəbbüsdür. Yadımdadır, 2008-ci ildə bu təşəbbüs irəli sürülən kimi o, dərhal beynəlxalq diqqəti özünə cəlb etdi. İlk dəfə məhz Azərbaycan Avropa Şurasına və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan dövlətlərin mədəniyyət nazirlərini bir araya gətirdi. 100-dən artıq dövlətin nümayəndəsi Bakıda topladı və əməkdaşlıq perspektivlərini müzakirə etdi. Biz eyni tərkibdə nazirlərin iştirakı ilə daha bir tədbiri 2009-cu ildə təşkil etdik. Bu təşəbbüs “Bakı Prosesi” adlandırıldı və bu gün həmin proses Avropa ilə müsəlman dünyası arasında dialoq üçün mühüm vasitədir.

Həm İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, həm də Avropa təsisatlarına eyni zamanda üzv olan nadir ölkələrdən biri olan Azərbaycan təmasların qurulması və dialoq üçün imkanların yaradılmasında özünün təbii və əminəm ki, müsbət rolunu oynayır. Bizim dialoqa ehtiyacımız var. Mədəniyyət və dinlərarası münasibətlər, siyasi gündəlik, iqtisadi əməkdaşlıq və təhlükəsizlik məsələlərində dialoq zəruridir. Forumun adı belə dialoq adlanır. Yəni biz məhz bunu dünyaya təqdim edirik və bu təşəbbüs geniş beynəlxalq dəstəyə malikdir.

Bu gün “Bakı Prosesi” BMT və digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən dəstəklənir. Əminəm ki, “Bakı Prosesi”nin böyük gələcəyi var. Bu qəbildən olan forumlar mədəniyyətlərarası dialoq mövzusunda diqqəti cəlb edir, yeni ideyalar və yanaşmalar ortaya qoyulur. Müxtəlif ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda mühüm qərar qəbul edənlər üçün bu, düzgün qərarların verilməsi məqsədilə yaxşı və müsbət platformadır. Bu baxımdan Azərbaycan həm daxilə, həm də xaricdə qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlığa söykənən siyasət yürüdür. Biz körpülər qururuq. Biz Avropa ilə Asiya arasında yerləşirik. Ölbəttə, bizim coğrafiyamız tariximizə təsir edib və bugünkü inkişafımıza da təsir etməkdədir.

Bu gün nisbətən gənc müstəqil dövlət olan Azərbaycan Avropa ilə Asiya arasında körpülərin yaradılmasında mühüm rol oynayır. Siyasi, iqtisadi, mədəni körpülər, eyni zamanda, praktiki baxımdan da nəqliyyat bağlılığı yaradan körpülər. Ötən il biz müstəqilliyimizin 27-ci ildönümünü qeyd etdik. Bu müddət ərzində Azərbaycan müasir infrastruktura və gələcəklə bağlı aydın baxışa malik, inkişaf edən ölkəyə çevrilib. Uzun illər üzləşdiyimiz əsas problemlərdən biri Ermənistanın ölkəmizin ərazisini işğal etməsidir. İyirmi beş ildən artıqdır ki, Ermənistan bizim tarixi torpağımız olan Dağlıq Qarabağı və Azərbaycanın digər 7 rayonunu işğal etməkdə davam edir. Bu, beynəlxalq hüququn kobud pozulmasıdır. Bizim xalqa qarşı etnik təmizlənmə aparılıb, Ermənistanın təcavüzü və

işğalı nəticəsində bir milyondan artıq insan evlərindən didərgin salınıb. ATƏT işğal edilmiş ərazilərə 2 dəfə faktaraşdırıcı missiya göndərib və həmin hesabatlar tarixi irsimizin və dini abidələrimizin dağıdıldığını aydın şəkildə göstərir. BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan qoşunlarının işğal edilmiş ərazilərimizdən dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edən dörd qətnamə qəbul edib. Bu qətnamələr kağız üzərində qalıb. Bu, onun göstəricisidir ki, bəzən BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri uzun illər ərzində icra edilmir. Onların yerinə yetirilmə mexanizmi ya mövcud deyil, ya da tətbiq edilmir. Bunun nəticəsində isə Azərbaycanın torpaqları işğal altında qalmaqdadır. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qoşulmama Hərəkəti, ATƏT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyü ilə bağlı qətnamə və qərarlar qəbul ediblər. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bütün dünya tərəfindən tanınır. Bizim ərazi bütövlüyümüz bərpa edilməlidir və münaqişə beynəlxalq hüququn normaları, BMT Nizamnaməsi, Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələri və Helsinki Yekun Aktına əsasən həll edilməlidir.

Bu böyük problem və humanitar fəlakətə baxmayaraq, Azərbaycan müasir ölkəyə çevrilə bilib. Bizim fəal xarici siyasətimiz var. İqtisadi siyasətimiz ölkə əhalisinin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına imkan yaradıb. Xarici siyasət sahəsində Azərbaycan etibarlı tərəfdaşdır. Biz İslam Əməkdaşlığı Təşkilatının fəal üzvüyük. Bizim Avropa İttifaqı ilə yaxın münasibətlərimiz var. Avropa İttifaqının 9 üzvü ilə Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında sənədlər qəbul edilib. Qeyd etdiyim kimi, “Bakı Prosesi” Avropa ilə müsəlman dünyası arasında körpülərin qurulması baxımından bizim töhfəmizdir.

Yəni bizim xarici siyasət gündəliyimiz əməkdaşlığın, tərəfdaşlığın gücləndirilməsi və qarşılıqlı fayda üzərində qurulub. Bizim xarici siyasətimiz bizə əhəmiyyətli beynəlxalq nəqliyyat layihələrini reallaşdırmağa imkan yaradır. Müxtəlif ölkələrlə və tərəfdaşlarla yaxşı əməkdaşlıq olmadan bu layihələrin icrası mümkünsüz olardı. Son illər ərzində bizim iqtisadi inkişafımız enerji layihələrimizə söykənib. Qonşularımız və tərəfdaşlarımızla birlikdə biz şaxələndirilmiş neft-qaz kəmərləri vasitəsilə Xəzər dənizini Qara dənizlə və Xəzəri Aralıq dənizi ilə birləşdirə bildik. Bu isə bizim, qonşularımızın və dünyanın bir sıra ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi deməkdir. Bu gün biz Cənub Qaz Dəhlizinin həyata keçirilməsi üzərində fəal çalışırıq. Bu, artıq yeni miqyasda həyata keçirilən layihədir. O, 7 ölkəni birləşdirir və həmin ölkələrə layihədən faydalanmağa imkan yaradır.

Son 15 ildə bizim iqtisadiyyatımız ən sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatlar sırasında olub. Biz mühüm islahatlar həyata keçirmişik ki, bu da bizə ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və sərmayə cəlb etmək imkanı yaradıb. Dünya Bankının sonuncu “Doing Business” hesabatına görə, Azərbaycan dünyada 25-ci yerdə qərarlaşıb. Ölkədə xarici sərmayələr üçün münbit biznes mühiti mövcuddur.

Biz xarici borcumuzun azaldılması strategiyası üzərində çalışırıq. Bu borc onsuz da aşağı səviyyədədir – ümumi daxili məhsulumuzun 19 faizi səviyyəsində. Eyni zamanda, biz iqtisadiyyatımızın şaxələndirilməsi, yoxsulluq və işsizliyin

tamamilə aradan qaldırılması üzərində çalışırıq. Bu, gündəliyimizdə duran başlıca məsələlərdəndir. Çünki bizim iqtisadi inkişafımız insanlarımızın yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması ilə nəticələnir. On beş il öncə əhalinin 50 faizi yoxsulluq səviyyəsində yaşayırdı. Bu gün isə bu göstərici 5-6 faiz səviyyəsindədir.

Yoxsulluq, işsizlik, sosial bərabərsizlik və savadsızlıq radikalizmin və ekstremizmin mənbələrindəndir. Azərbaycan beynəlxalq terrorizm, radikalizm və ekstremizmlə mübarizədə çox fəal tərəfdaşdır. Bununla yanaşı, biz dünyada İslam sivilizasiyasının dəyərlərini təbliğ edirik. Biz dünyanın müxtəlif yerlərində öz mədəniyyətimizi və digər tərəfdaş müsəlman dövlətlərinin mədəniyyətini əks etdirən çoxsaylı sərgi və təqdimatlar keçiririk.

Bağlılıq haqqında danışarkən istərdim Azərbaycanın iştirak etdiyi nəqliyyat layihələrini xüsusi qeyd edim. Biz bu layihələrə yalnız nəqliyyat bağlılığı kimi baxmırıq. Əslində, bu layihələr regionda ab-havanı dəyişir. Onlar geniş beynəlxalq əməkdaşlıq formatını yaradır. Azərbaycan qədim İpək yolu üzərində yerləşir. Son illər yaratdığımız müasir nəqliyyat infrastrukturunu artıq Azərbaycanı vacib tranzit ölkəyə çevirib. Yaxın qonşularımız və digər tərəfdaşlarımızla sıx əməkdaşlıq olmasaydı, biz tranzit ölkəyə çevrilə bilməzdik. Bunun üçün qonşular və tərəfdaşlar tələb olunur. Nəqliyyat sahəsinə qoyulan sərmayələr avtomatik olaraq regionda daha da proqnozlaşdırıla bilən vəziyyət yaradır ki, bundan ölkələr birgə faydalanır. Bizim siyasətimiz əməkdaşlıq, qarşılıqlı anlaşma və qarşılıqlı fayda vasitəsilə məqsədlərimizə nail olmaq və ölkəni gücləndirməkdən ibarətdir. Enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı siyasətimizdə də biz hər zaman istehsalçı, tranzit dövlətlər və istehlakçılar arasında lazımi balans tapmağa çalışırıq. Burada hər bir tərəf fayda götürməyə, uğurdan söhbət gedə bilməz. Biz hər zaman tərəfdaşlarımızın ehtiyacı olduğu vaxt onlara dəstək verməyə hazır olmalıyıq. Eyni zamanda, lazım gəldikdə onlardan da eyni dəstəyi gözləyirik.

Azərbaycan, həmçinin, Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinin fəal iştirakçısıdır. Xəritəyə baxsanız, Şərqdən-Qərbə, Şimaldan-Cənuba gedən nəqliyyat marşrutlarının ölkəmizin ərazisindən keçdiyini görürsünüz. Buna nail olmaq üçün isə gərgin işləməli olduq. Burada coğrafiya kifayət deyil, bu, yalnız ilkin şərt, zəruri element sayıla bilər. Biz nəqliyyat infrastrukturuna – dəniz limanları, dəmir yolları, hava limanları və magistral yollara böyük sərmayə yatırdıq. Beləliklə, bu gün coğrafi və nəqliyyat mərkəzi olmaq baxımından Azərbaycan tərəfdaşlarına çoxlu imkanlar təklif edir.

Əziz dostlar, Azərbaycanda keçirilən bugünkü Forum əlamətdar hadisədir. Bir daha bu Forumda iştirak edən bütün tərəfdaşlar, tərəfdaş təşkilatlar, ziyalılar, alimlər, siyasətçilər, ictimai xadimlər, QHT və media nümayəndələrinə minnətdarlığımı bildirirəm. Əminəm ki, müzakirələr səmərəli olacaq, bunun nəticəsində müvafiq tövsiyələr veriləcək və ölkələrin gələcəyi, həm də regional inkişafı ilə bağlı qərar qəbul edən şəxslər bizim tövsiyələrimizi nəzərə alacaq, beləliklə, dünya daha sabit və təhlükəsiz olacaq.

Çox sağ olun!

Forum iştirakçılarının çıxışlarından

BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı üzrə Ali nümayəndəsi Migel Anxel MORATINOS:

– Mənim üçün möhtəşəm Bakı şəhərində olmaq çox fərhləndirici faktdır. Hisslər və emosiyalar ona görədir ki, möhtərəm cənab Prezident, mən birinci dəfədir Azərbaycana, Bakıya gəlirəm. Zənnimcə, V Forumun başlığı açıq-aydın ismarıcı ehtiva edir. Buraya üç açar söz daxildir: dialoq, dialoqun qurulması və fəaliyyət naminə. Mədəniyyətlərarası dialoqa həsr olunmuş bu forum dünyaya çox açıq-aydın mesaj göndərən bir platformadır. Bu, sülh mesajıdır. Qeyd etməliyəm ki, “Bakı Prosesi” mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq edən və sülhü bərqərar edən əsas elementə çevrilir. Əslində, Bakı BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının regional “hab”ına çevrilə bilər. İspan dilində çox möhtəşəm bir söz var: “Kombiven-tiya”. Yəni, “Birgə yaşamaq”. İngilis dilində “Live in together”, İspan dilində “Kombiventiya”. “Kombiventiya” “Bakı Prosesi”nin ruhuna çox uyğundur.

* * *

UNESCO-nun Baş direktorunun sosial və humanitar elmlər üzrə müavini Nada Al-NAŞİF:

– Bu beynəlxalq mədəniyyətlərarası dialoq proqramında uzunmüddətli bir hədəf mövcuddur. Biz bu məsafəni birlikdə qət etmişik. Forumun əsasında duran bu konsepsiya bizim hamılıqla və “daha az daha çox olacaqdır” prinsipi ilə çalışaraq daha dolğun bir strukturun yaradılmasına, müxtəlif debat və müzakirələrlə konkret əməli tədbirlər görməyimizə kömək edəcək. UNESCO da Azərbaycan Respublikasının hökuməti ilə bu prosesdə yaxından əməkdaşlıq edir.

Bizim əsas məqsədimiz müsbət dəyişiklikləri insan hüquqları və qarşılıqlı hörmət əsasında təbliğ etmək, müsbət istiqamətdə daha ədalətli, inklüziv və dayanıqlı bir cəmiyyət formalaşdırmağa çalışmaqdır. Bütün bunların hamısı müxtəlifliyin hər zaman güc və qüdrət mənbəyi olduğunu nümayiş etdirmək və bunlardan cəmiyyətlərdə hamının bəhrələnməsinə imkan yaratmaqdır. Bu fürsət bizə yeni təşəbbüslərlə çıxış etməyə, illər boyunca topladığımız təcrübəni, “Bakı Prosesi”ni bütün maraqlı tərəflərlə birlikdə daha da irəli aparmağa kömək edəcək. Bakı Forumunun da əsas prinsipi olan daha səmərəli və daha mütərəqqi dialoq qurmaq üçün biz gücümüzü, qüvvələrimizi birləşdirərək səfərbər etməliyik. Əminəm ki, biz ümumi dəyərlərimizə naminə əməkdaşlığımızı bundan sonra da davam etdirəcəyik.

* * *

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi Yusif bin Əhməd Əl-OSAYMIN:

– Bu tədbir Qərbi və İslam dünyası arasında mədəniyyətlərarası dialoqun aparılmasına verilən bir töhfə və onun gücləndirilməsinə yönələn bir addımdır. Təbii ki, bu il keçirilən Forum məhz bizim ümumi əməyimizə əsaslanır, xüsusən də münaqişələrə və radikal ünsürlərə qarşı mübarizənin aparılmasında ümumi cəbhədən çıxış etməyi bizdən tələb edir. Təbii ki, biz bununla mədəniyyətlərarası dialoqun bütün sahələrdə gücləndirilməsi zərurətini müşahidə edirik. İstərdik ki, biz ortaq məxrəcdən çıxış edərək ayrı-seçkiliyin, ksenofobiyanın və ekstremizmin bütün formalarına qarşı birgə mübarizə aparaq. Bu, bizim hamımızın – sivilizasiyaların, cəmiyyətlərin üzərinə böyük öhdəlik qoyur. Ayrı-seçkiliyə və münaqişələrin aradan qaldırılmasına gəldikdə, hesab edirik ki, vəziyyət yaxşılaşmaqdan daha da pisləşir, gərginləşir. Görürük ki, bu gün müxtəlif qütblər arasında qarşıdurmalar baş verir.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı kifayət qədər uzun müddətdə bu istiqamətdə işləyib, fəaliyyət göstərib, digər təşkilatları da bu addımları atmağa, mədəniyyətlərarası dialoqu gücləndirməyə səsləyib. Bu, əslində, mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası anlaşmaya aparan bir yoldur. Biz münaqişələrin və qarşıdurmaların, həmçinin bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına bu yolla nail ola bilərik. Təbii ki, göstərilən bu səylərdə hökumətlər daha fəal olmalıdır. Bizim təşkilatımız bir daha bəyan edir ki, qərarları qəbul edən qurumlar, tərəflər arasında daha çox əməkdaşlıq olmalıdır. Əgər söhbət müasir cəmiyyətdən gedirsə, təbii ki, bu dəyərlərdən çıxış edərək insanlar bir-biri ilə yan-yanıya yaşamağa, dinc şəkildə fəaliyyət göstərməyə vərdiş etməlidirlər. Buna görə biz bütün tərəflər arasında dialoqun tərəfdaşlığı. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı bütün regionlarda dialoqun gücləndirilməsi öhdəliyinə sadıqdır və dünyada baş verən hadisələrdən irəli gələrək biz öz proqramlarımıza müvafiq düzəlişlər etməyə hazırıq.

* * *

Avropa Şurasının Baş katibinin müavini Qabriella BATTAINI-DRAQONİ:

– İlk növbədə qeyd etməliyəm ki, Azərbaycana gəlməkdən böyük şərəf hissi keçirirəm. Azərbaycan bizim üzv ölkəmizdir, gənc, dinamik, demokratik dövlətdir. Avropanın bu hissəsində yerləşən bir məmləkətdir. Habelə nəinki mədəniyyətlərarası dialoq, həmçinin məxsusi olaraq müzakirə etdiyimiz mövzu ilə bağlı aparıcı dövlətdir. Mən Azərbaycan hökumətinə bu tədbirin təşkilatçılığına görə öz minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. “Bakı Prosesi”, əslində, uğur tarixçəsinə çevrilib. Bu proses ekspert-

lər, mədəniyyətlərəarası dialoq sahəsində çalışan mütəxəssislər üçün öz təcrübələrini, biliklərini və anlayışlarını paylaşmaqdan ötrü misilsiz bir fürsətdir. Bildiyiniz kimi, mən bu gün Avropa Şurasını təmsil edirəm. Avropa Şurası mədəniyyətlərəarası dialoq sahəsində çalışır və biz bundan sonra da böyük nailiyyətlərə imza atmağa çalışacağıq.

Biz bu prosesə minnətdarıq, çünki mədəniyyətlərəarası dialoq yanaşması həddən ziyadə mühüm və vacibdir. Bu yanaşma yaşadığımız çağdaş mürəkkəb dünya üçün səciyyəvidir. Mədəniyyətlərəarası dialoqun təşviq olunması bir anlıq hadisə deyil. Bu, heç vaxt bitməyən bir prosesdir. Oudur ki, bizim qarşımızda dialoqun fəaliyyətə çevrilməsi ilə bağlı məsuliyyət durur. Mədəniyyətlərəarası dialoq, sosial inklüzivlik, habelə azlıq hüquqlarının qorunması həddən ziyadə vacibdir. Yekunda tərəqqi siyasi iradə əsasında təmin olunacaq. Biz bununla bağlı məhz bu hissləri keçiririk. Sizin vasitənizlə, möhtərəm cənab Prezident, biz güclü liderliyi və siyasi iradəni sezə bilirik və bu, bizim planlarımızı irəli apara bilər. Biz öz inamımızı və dəyərlərimizi qorumalıyıq. Biz sülh üçün dialoq qurmalıyıq, ləyaqət və qarşılıqlı hörmətə əsaslanan rəğbət göstərməliyik. Bu, bizim fəaliyyətimizə veriləcək qiymətdir. “Bakı Prosesi” məhz buna həsr olunur.

* * *

İSESCO-nun Baş direktoru Əbdüləziz Osman al-TUVEYCRİ:

– Bu gün belə bir mötəbər Forumun açılışında iştirak etməkdən məmnunluq duyuram. Mən hesab edirəm ki, bu, dünyanın ən nüfuzlu tədbirlərindən biridir. 2011-ci ildə bu Forumun təməlini biz Bakı şəhərində qoyduq. O vaxt bildirildi ki, əgər siyasi iradə, öhdəlik, sabitlik olarsa, uğur gələcək. Bizim hamımız məlum olan reallıq ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın 20 faiz ərazisi Ermənistanın işğalı altındadır. Bu da beynəlxalq hüququn pozulmasıdır. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının bununla bağlı qətnamələri var. Azərbaycan sülhə, dialoqa və qarşılıqlı hörmətə, yanaşmaya əsaslanan ölkədir. Dünya Azərbaycana yardım etmir, dünya Azərbaycana ədalətsiz yanaşır. Ancaq bu torpaqlar yenidən Azərbaycana qovuşmalıdır. Bu, sülhə aparan yoldur, bu, dialoqun uğurlu olmasına aparan yoldur. İSESCO lap əvvəldən Azərbaycanın bu dialoq, hörmət dəyərlərinə tərəfdar çıxıb. Tolerantlıq o deməkdir ki, biz başqa düşüncəyə, başqa dəyərlərə malik olan insanı qəbul etməliyik. Bu o deməkdir ki, onlara da hörmətlə yanaşmalıyıq. İstərdik bu yanaşma bizə münasibətdə də olsun. Bu, təhlükəsizliyə aparan yeganə yoldur. Ümid edirəm ki, bütün iştirakçılar öz ölkələrinə qayıtdıqdan sonra burada aparılan müzakirələrdən nəticə çıxaracaqlar, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin azad edilməsində və ərazi bütövlüyünün bərpa olunmasında ölkənizə dəstək verəcəklər. Arzu edirəm ki, Allahın iradəsi ilə bütün dünyada sülh və rifah bərqərar olunsun.

Forum çərçivəsində sessiya

Mayın 3-də V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu çərçivəsində "Müasir dünyada etnik-mədəni müxtəlifliyin artması və onun tənzimlənməsində çoxmədəniyyətlik siyasətinin əhəmiyyəti" mövzusunda növbəti sessiya keçirilib.

Sessiya Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi (BBMM) tərəfindən təşkil edilib. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, BBMM-in Himayəçilik Şurasının üzvü Leyla Əliyeva sessiyada iştirak edib.

* * *

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri Etibar Nəcəfov tədbirə moderatorluq edib. O, Azərbaycandakı multikultural mühit barədə məlumat verib.

Şöbə müdiri bildirib ki, etnik və mədəni müxtəliflik öz-özlüyündə müsbət fenomendir. Çünki bu, etnik və mədəni dəyərlərə söykənir. Yəni insanın davranışına, onun vərdişlərinə bağlanır və bunlar bütövlükdə bizim bugünkü fəaliyyətimizi istiqamətləndirir. Lakin bu məsələlər dövlət tərəfindən tənzimlənməlidir. Belə olmasa, dini və etnik əsaslarla müxtəlif münasibətlər meydana gələ bilər. Azərbaycan multikulturalizm, tolerantlıq məkanıdır. Azərbaycan öz multikulturalizm siyasəti ilə tanınan ölkədir. Multikulturalizm ölkəmizdə dövlət siyasətinin bir hissəsidir. Bu siyasətin əsasını Ulu Öndər Heydər Əliyev qoyub. Hazırda həmin siyasət onun layiqli davamcısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

* * *

Tədbirdə çıxış edən **BBMM-in Himayəçilik Şurasının sədri, akademik Kamal Abdullayev** multikulturalizmin Azərbaycanın dövlət siyasəti olduğunu vurğulayıb. Qeyd edib ki, Azərbaycanda dinlərarası harmoniya, qədim tolerantlıq və multikulturalizm ənənələri mövcuddur. Əhalisinin əksəriyyəti müsəlman olan ölkəmizdə İslam dini ilə yanaşı, digər dinlərə mənsub insanlar qarşılıqlı anlaşma, mehriban qonşuluq və əmin-amanlıq şəraitində yaşayırlar. Azərbaycanda tarixən mövcud olan bu ənənələrin qorunması və inkişafı, eləcə də multikultural dəyərlərin təbliği ölkə rəhbərliyinin daim diqqət mərkəzindədir.

* * *

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mubariz Qurbanlı bildirib ki, multikulturalizmin təbliği dini dəyərlərin, Azərbaycanda yaşayan müxtəlif etnik qruplardan ibarət xalqımızın tarixinin, mədəniyyətinin təbliği olmaqla yanaşı, ölkəmizin bütün dünyaya verdiyi sevgi, mərhəmət mesajıdır. Komitə sədri tədbir iştirakçılarını Azərbaycanın multikulturalizm ənənələri barədə məlumatlandırıb, ölkəmizdə mövcud olan müxtəlif dini icmalar, dövlət-din münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik bazası və bu sahədə dövlət siyasətindən danışib.

ABŞ Etnik Anlaşma Fondunun prezidenti Mark Şnayer, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini Fuad Nurullayev, Los-Anceles Xristian Dini Mərkəzinin rəhbəri, yepiskop Xuan Karlos Mendez, Kolumbiya ştatının Vaşinqton Hüquq Assosiasiyasının məsləhətçisi Janna Skot və başqaları çıxış edərək ölkəmizdəki multikulturalizm mühitinin bütün dünyaya nümunə olduğunu bildiriblər. Qeyd edilib ki, multikulturalizm və tolerantlıq tarixən azərbaycanlıların həyat tərzini olub, bu gün isə etnik mənsubiyyətindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq Azərbaycan dövlətinin hər bir vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrilib. Bu, olduqca təqdirəlayiq haldır.

Tədbir müzakirələrlə davam edib.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində iftar mərasimi

Mayın 23-də Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə müqəddəs Ramazan ayı münasibətilə öz iqamətgahında iftar süfrəsi açıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iftar mərasimində iştirak edib. Mərasim "Qurani-Kərim"dən ayələrin və Ramazan duasının oxunması ilə başlanıb.

* * *

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə mərasim iştirakçılarını salamlayıb:

– Bismillahir-rəhmanir-rəhim.

Möhtərəm cənab Prezident İlham Əliyev!

Dəyərli qonaqlar!

Allah-Taalanın mübarək Ramazan ayının iftar süfrəsində Sizləri salamlayıram, qonaqlarımıza, xüsusən dövlətimizin başçısı, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənablarına məclisimizdə iştirak etdiyinə görə Azərbaycan dindarları adından və şəxsən öz adımdan salam-dualarımı və dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Qurani-Kərimin nazil olduğu, duaların qəbul edildiyi mübarək Ramazan ayında iftar mərasimində Sizinlə görüşmək böyük dəyər kəsb edən əlamətdar anəneyə çevrilib. Bu qardaşlıq məclisini bizlərə böyük insan, dahi dövlət xadimi, mənim unudulmaz, əziz qardaşım Ulu Öndər Heydər Əliyev əmanət edib.

Ulu Öndər bizə müstəqil dövlət, möhkəm din-dövlət münasibətləri, nadir multikultural mədəniyyət nümunəsini əmanət edib. Xalqımıza, dövlətimizə müdrik rəhbər bəxş etmiş dahi Heydər Əliyevə və möhtərəm Zərifə xanıma Allah rəhmət eləsin, ruhları şad olsun. Azərbaycan tarixən dinlərarası tolerantlıq və multikulturalizm mühitinin təşəkkül tapmasına böyük önəm verib. Mədəniyyətlərarası əməkdaşlığa dair onillik tarixə malik “Bakı Prosesi”nin müəllifi məhz dövlətimizin başçısı möhtərəm İlham Əliyevdir. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti möhtərəm Mehriban xanım Əliyevanın ölkəmizdə və beynəlxalq aləmdə genişmiqyaslı fəaliyyəti, milli-mənəvi irsimizi yüksək səviyyədə təbliğ etməsi, ümumbəşəri dəyərlərə diqqəti və himayəsi Azərbaycanın bu istiqamətdə söz sahibinə çevrilməsinə xidmət edir, dünyaya təqdim olunan Azərbaycan modeli sivilizasiyalararası dialoq, dinlər və mədəniyyətlərarası əməkdaşlığın inkişafına öz töhfəsini verir.

Möhtərəm cənab Prezident, biz Sizin dünya səviyyəsində qəbul olunan global ideyalarınızdan ilham alaraq bir çox beynəlxalq tribunalardan Azərbaycanın multikulturalizm və tolerantlıq modelini böyük qürurla təqdim edirik. Zati-alinizin xeyir-duası və təşəbbüsü ilə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin nəzdində yaradılmış Bakı Beynəlxalq Dinlər və Sivilizasiyalararası Əməkdaşlıq Mərkəzinin məramı nadir multikulturalizm modelinin yaradılmasına və inkişafına dair global ideyalarınızı təbliğ etməkdir.

Möhtərəm cənab Prezident, Zati-alinizə xas olan yüksək mənəvi xüsusiyyətlərdən biri də odur ki, Siz təkcə İslamın deyil, bütün dinlərin dini-mədəni irs nümunələrinə sahib çıxaraq, ölkəmizdəki, həmçinin ölkə xaricindəki istər xristian, istər yəhudi məbədlərinə eyni dərəcədə diqqət və himayə göstərirsiniz.

Zati-alinizin məni dost, qardaş adlandırmasını özüm üçün ən böyük mükaafat hesab edirəm və bu yüksək etimadınızla fəxr edirəm. Hər zaman, hər yerdə qürurla deyirəm ki, harada dövlət və din birliyi varsa, orada dövlətin və xalqın siyasi, iqtisadi və mənəvi rifahı üçün təminat vardır, Heydər Əliyev yolunun davamı və Uca Yaradanımızın xeyir-duası vardır.

Möhtərəm cənab Prezident, bizim yeganə problemimiz, ağırlı yerimiz Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir ki, onun da tezliklə Allahın köməyi və Ali Baş Komandanımızın əzmi, qətiyyəti sayəsində həllini tapacağına, torpaqlarımızın azad olunacağına əminik. Bu əziz gündə Vətən uğrunda canlarından keçən şəhidlərimizə Allahdan rəhmət diləyirik. Allah-Taala Sizin rəhbərliyinizlə müzəffər ordumuzun əzəli torpaqlarımıza zəfər bayrağı sancmasını görməyi bizlərə nəsim etsin, inşallah! Bu niyyətlə hamıya – dəvət olunan mötəbər qonaqlara, dini konfessiyaların möhtərəm başçılarına, diplomatik nümayəndələrə bir daha “Xoş gəlmisiniz!” deyir, Allahdan hər birinizə xeyir-dualar diləyirəm.

Allah-Taala Azərbaycanı hifz eləsin! Amin!

* * *

Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyasının arxiyepiskopu Aleksandr ata iftar mərasimində çıxış edib:

– Hörmətli cənab Prezident!

Möhtərəm Şeyxülislam!

Hörmətli din xadimləri, xanımlar və cənablar!

Dini və milli ənənələrimizi yeniləmək və möhkəmləndirmək üçün Ramazan ayı günlərində bir yerə toplaşmaq əlamətdar ənənəyə çevrilib.

Bu görüş Azərbaycanda yaşayan xalqların öz tarixi və dini köklərinə bağlılığının parlaq təsdiqi, milli mentalitetin, dövlətlə din arasında konstruktiv qarşılıqlı münasibətlərin əyani təzahürüdür. Bizim iştirak etdiyimiz bu iftar süfrəsi də ölkədə sabitliyin, xalq-iqtidar birliyinin, dinlərarası dialoqun yüksək səviyyəsinin və multikulturalizmin Azərbaycan modelinin uğurunun parlaq təsdiqi, cəmiyyətin inkişafının Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş siyasi kursunun dəyişməzliyinin sübutudur. Bu, tolerantlıq ruhunun və ölkəmizin rəhbərliyinin yürütdüyü multikulturalizm siyasətinin çox güclü təzahürüdür.

Möhtərəm cənab Prezident, icazə verin Sizi əmin edək ki, Azərbaycanın din xadimləri Azərbaycan Respublikasının rəhbəri vəzifəsində Sizin fəaliyyətinizə dərin ehtiramla yanaşır, Sizin yürütdüyünüz siyasi kursu səmimi dəstəkləyir, Sizin cansağlığınız və ümumi evimiz olan Azərbaycanın tərəqqisi üçün ürəkdən dua edirlər.

Hamınızı Ramazan ayı münasibətilə təbrik edirəm!

Azərbaycandakı Dağ Yəhudiləri Dini İcmasının rəhbəri Milix Yevdayev mərasimdəki çıxışında deyib:

– Möhtərəm prezident!

Şeyx həzrətləri!

Xanımlar və cənablar!

Bacılar və qardaşlar!

Bu müqəddəs Ramazan günlərində ənənəvi iftar süfrəsi arxasında hamınızı yəhudi xalqı adından salamlayıram. Qoy Allah-Taala hamınızı öz qanadı altına alaraq şəh qüvvələrdən hifz etsin! Allah-Taala tutduğunuz orucuların və etdiyiniz duaların əvəzində sizə cansağlığı, xoşbəxtlik, səadət, bol ruzi-bərəkət bəxş etsin!

Biz qədirbilən Azərbaycan xalqı ilə birgə bugünkü Azərbaycana, bu əmin-amanlığa, bugünkü gücə, qüdrətə görə Ulu Öndərə minnətdarlıq edib, qəni-qəni rəhmət diləyirik.

Möhtərəm Prezident, müəyyən müddət idi ki, Azərbaycanda Yəhudi Mədəniyyət Mərkəzinin tikilməsini arzulayırdıq. Yəhudi Mədəniyyət Mərkəzinin tikilməsi üçün ayırdığınız torpaq sahəsinə görə Sizə Azərbaycanda yaşayan bütün yəhudilər, həmçinin bütün dünya yəhudiləri adından dərin minnətdarlığımızı bildiririk. Bu vaxta qədər bütün dünyada analoqu olmayan bir hal kimi bizə bəxş etdiyiniz sinaqoqla yanaşı, tikiləcək bu mədəniyyət mərkəzi də dünyada analoqu olmayan bir hal kimi tarixə düşəcəkdir. Biz bu yaxınlarda Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Albert Aqarunovun 50 illiyini Şəhidlər xiyabanında və sonra Beynəlxalq Muğam Mərkəzində yüksək səviyyədə keçirdik. Bu tədbirin keçirilməsində, inanın Allaha, bütün respublika bizə kömək edirdi. Bizim ən hündür bayrağımız Qarabağ göylərində dalğalananda mən bütün sevincimi, bütün xalqın sevincini Sizinlə bölüşəcəyəm.

Katolik Kilsəsinin Azərbaycandakı yepiskopu Vladimir Fekete çıxış edərək deyib:

– Zati aliləri, cənab Prezident İlham Əliyev!
Möhtərəm Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə!
Hörmətli xanımlar və cənablar!

Şadam ki, Ramazan ayı ilə əlaqədar bu il də biz hörmətli Şeyxin evində bir yerə toplaşmışıq. İcazə verin mən ilk növbədə ev sahibi kimi ona burada artıq dəfələrlə hiss etdiyimiz qonaqpərvərliyə görə dərin minnətdarlığımı bildirim.

Hörmətli cənab Prezident, mən Azərbaycan katolikləri adından bu dövlətin başçısı kimi Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Burada və digər yerlərdə dəfələrlə səsləndiyi kimi, Siz bütün bəşəriyyətə çox böyük töhfə verən tolerantlıq və multikulturalizm proseslərinin qarantınsınız. Sizin rəhbərliyinizlə həyata keçirilən bu siyasət həm ölkəmizdə uğurla inkişaf edir, həm də bütün dünyada müsbət əks-səda doğurur. Mən azərbaycanlıların qonaqpərvərliyinə və səmimiyyətinə, eləcə də onların tarixi səhvlərə və ədalətsizliyə qarşı qəhrəmancasına dözümlü və səbirli olmasına heyranam.

Bizi yaradan qüdrətli Tanrı hamımıza, öz düşüncəsinə görə bizi yerləşdirdiyi yerlərdə hər birimizə, gələcək nəsillər üçün daha gözəl və fərəhli dünya qurmaqda kömək etsin!

Bütün müsəlman qardaşlarımıza firavanlıq, inkişaf və tərəqqi arzulayıram!

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iftar mərasiminə dəvət üçün Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadəyə minnətdarlığını bildirib və mərasimdə nitq söyləyib.

Prezident İlham Əliyevin nitqi

– Hörmətli Şeyx həzrətləri!

Hörmətli din xadimləri!

Xanımlar və cənablar!

Hər il olduğu kimi, mübarək Ramazan ayında Şeyx həzrətlərinin iftar süfrəsində görüşürük. Bu, gözəl ənənədir. Bu ənənə yaşayır və yaşayacaq. Bu, dövlət-din münasibətlərinin bariz nümunəsidir. Dövlət-din münasibətləri hər bir ölkə üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir və Azərbaycanda bu münasibətlər nümunəvi xarakter daşıyır.

Bu münasibətlərin təməlində Ulu Öndər Heydər Əliyev və Şeyx həzrətləri dayanırlar. Onların şəxsi dostluğu, bir-birilərinə olan hörməti dövlət-din münasibətlərinin inkişafına çox böyük təsir göstərmişdir. Mən onun şahidiyəm ki, Şeyx həzrətləri və Ulu Öndər Heydər Əliyev bir-birinə çox yaxın insanlar olublar və onların xalq, Vətən qarşısında gördükləri işlər bugünkü Azərbaycanın uğurlu inkişafına şərait yaratmışdır.

1993-cü ilə qədər dövlət-din münasibətlərində müəyyən boşluqlar var idi. 1993-cü ildən sonra bu sahədə də bütün istiqamətlər üzrə işlər ən yüksək səviyyədə tənzimlənir. Mayın 10-da, Ulu Öndərin anadan olmasının 96-cı ildönümü günündə onun xalq, dövlət qarşısında gördüyü işlər haqqında danışdıq. Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında müstəsna xidmətləri var. Bugünkü müstəqil Azərbaycan onun əsəridir. Dövlətçiliyin əsaslarının qurulması, Azərbaycanın strateji inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi məhz Heydər Əliyevin müdrikliyi və uzaqgörənliyi sayəsində mümkün olmuşdur.

Hörmətli Şeyx həzrətləri xalq və dövlət qarşısında böyük xidmətlər göstərirlər. Şeyx həzrətləri həm Azərbaycanda, həm Qafqazda, həm də dünyada böyük nüfuza malik görkəmli din xadimidir və Azərbaycanı dünyada öz dəyərlərinə sadıq, eyni zamanda, müasir, tolerant ölkə kimi təqdim edir. Onun çoxşaxəli beynəlxalq fəaliyyəti Azərbaycanı dünyaya tanıtdırır, Azərbaycan reallıqlarını dünya ictimaiyyətinə təqdim edir və Şeyx həzrətlərinin uğurlu fəaliyyəti ölkəmizi gücləndirir.

Ölkəmizdə milli həmrəylik, vətəndaş həmrəyliyi var. Konstitusiyaya görə din dövlətdən ayrı olsa da, əslində, din və dövlət bir-birinin yanındadır. Bizim gücümüz birliyəmizdədir. Bu gün Azərbaycanın uğurlu inkişafı dövlət-din münasibətlərinin uğurlu inkişafından böyük dərəcədə asılıdır.

Dünyada vəziyyət gərginləşir. Həm bölgəmizdə, həm dünyada yeni toqquşmalar, yeni münaqişə ocaqları yaranır, yeni risklər, təhdidlər meydana çıxır. Dünyanın gələcəyi ilə bağlı, sabitliyin gələcəyi ilə bağlı müxtəlif fikirlər, fərziyələr irəli sürülür. Bizim əsas vəzifəmiz Azərbaycanda sabitliyi qorumaq, Azərbaycan xalqının rifah halını yaxşılaşdırmaq və ölkəmizi mümkün olan risklərdən qorumaqdan ibarətdir. Son illər ərzində bu istiqamətdə böyük işlər görüldü. Azərbaycan inkişaf yolu ilə gedir. İnkişaf dinamikamız çox müsbətdir. Əminəm ki, gələcək illərdə aparılan dərin islahatlar sayəsində ölkəmizin uzunmüddətli, dayanıqlı inkişafı təmin ediləcəkdir.

Biz dərin milli-mənəvi təməl üzərində müasir dövlət qurmuşuq. İslam dəyərləri milli-mənəvi dəyərlərimizin ayrılmaz hissəsidir. Biz öz dinimizə bağlıyıq. Biz dünyada İslam mədəniyyətini təbliğ edirik. Dünyada çoxsaylı konfranslar, sərgilər, təqdimatlar keçirilir, Azərbaycan həqiqətləri, İslam mədəniyyətinin həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə təqdim edilir. Biz İslamı olduğu kimi, sülh, mərhəmət dini kimi dünyaya təqdim edirik və bu fəaliyyəti bundan sonra da davam etdirəcəyik.

Müsəlman ölkələri ilə bizim ənənəvi dostluq-qardaşlıq əlaqələrimiz vardır. Bu, xarici siyasətimizdə prioritet istiqamətlərdən biridir. Azərbaycan bütün müsəlman ölkələri ilə sıx əlaqələr qura bilmişdir və beynəlxalq müstəvidə biz daim bir-birimizi dəstəkləyirik. Eyni zamanda, ikitərəfli formatda çox fəal əməkdaşlıq edirik. Bir neçə gün bundan əvvəl müsəlman ölkələrinin səfirləri ilə görüş əsnasında bu məsələlərlə bağlı fikir mübadiləsi apardıq.

Azərbaycan, eyni zamanda, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının fəal üzvüdür və bu təşkilat çərçivəsində İslam həmrəyliyinə möhkəmlənməsinə öz dəyərli töhfəsini verir. Ölkəmizdə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının xətti ilə bir çox tədbirlər keçirilir. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Azərbaycanda İslam dəyərlərinin qorunması işində apardığımız siyasətə çox yüksək qiymət verir. Biz bundan sonra da təşkilat çərçivəsində İslam həmrəyliyinə möhkəmlənməsi işində öz səylərimizi davam etdirəcəyik. Onu da bildirməliyəm ki, 2016-cı ildə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə kontakt qrupu yaratmışdır və təşkilat bu münaqişə ilə bağlı bizim haqq işimizi daim dəstəkləyir.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin bir yolu var – Azərbaycanın dünya birliyi tərəfindən tanınmış ərazi bütövlüyü bərpa edilməlidir. Dağlıq Qarabağ bizim tarixi, əzəli torpağımızdır. Biz bu həqiqətləri dünyaya çatdırırıq. Əfsuslar olsun ki, münaqişə başlanan zaman münaqişə ilə bağlı dünyada kifayət qədər məlumat yox idi. 1990-cı illərin əvvəllərində torpaqlarımız işğal altına düşmüşdür. Ölkəmizdə o vaxt yaşanan böhran, hərc-mərclik, xaos Ermənistana imkan verdi ki, bizim tarixi torpaqlarımızı zəbt etsin. O vaxt biz beynəlxalq təcriddə idik, öz səsimizi dünya ictimaiyyətinə çatdırma bilmirdik. Beləliklə, dünyada münaqişə ilə bağlı böyük dərəcədə təhrif edilmiş rəy formalaşdırılmışdı. Bizim müntəzəm söylərimiz nəticəsində artıq bütün dünyaya bilir ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir, tarixi torpağımızdır. Münaqişəyə dair çoxsaylı kitabların çap edilməsi, təqdimatların, konfransların keçirilməsi dünya ictimaiyyətinə münaqişə ilə bağlı həqiqətləri çatdırır. Hər kəs görür ki, münaqişə ilə bağlı ikili standartlar mövcuddur. Necə ola bilər, dünyanın ali orqanı olan BMT Təhlükəsizlik Şurası 4 qətnamə qəbul edir, bu qətnamələrdə açıq-aydın deyilir ki, erməni silahlı qüvvələri işğal edilmiş torpaqlardan çıxarılmalıdır və bu qətnamələr icra olunmur. Ona görə, hesab edirəm ki, dünyada mövcud olan ikili standartlar ən böyük problemdir. Münaqişənin həlli üçün biz söylərimizi davam etdirəcəyik. Biz iqtisadi gücümüzü artırırıq, siyasi çəkimiz artır, hərbi baxımdan Azərbaycan bu gün güclü ölkələr sırasındadır. Döyüş meydanında üstünlüyümüzü təmin etmişik. Vaxtilə işğal altına düşmüş torpaqların bir hissəsini azad etmişik. O torpaqlarda bu gün Azərbaycan bayrağı dalğalanır. İşğaldan azad edilmiş torpaqlarda Şuşa məscidinin bənzəri olan məscid tikilmişdir, qəsəbə salınmışdır, oraya həyat qayıtmışdır. Bu, bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı bu işgalla heç vaxt barışmayacaq. Bu gün dirçələn və inkişaf edən Cocuq Mərcanlı kəndi Azərbaycan xalqının əyilməz ruhunu təcəssüm etdirir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü heç vaxt danışıqlar mövzusu olmayıb və olmayacaq. Bir daha demək istəyirəm ki, bu münaqişə yalnız ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində öz həllini tapmalıdır.

Biz tarixi, dini abidələrimizi qoruyuruq və burada da dövlət və din bir yerdedir. Son illərdə yüzlərlə məscid tikilmiş və ya təmir edilmişdir. Onların arasında tarixi məscidlərimiz xüsusi yer tutur. Şeyx həzrətləri qeyd etdi, Təzəpir məscidinin ətrafında salınan möhtəşəm park həm şəhərə yeni nəfəs verəcək, yəni 20 hektar ərazidə salınan yaşıllıqlar bu zonada iqlimin yaxşılaşmasına xidmət göstərəcək, insanların rahatlığı üçün imkanlar yaradacaq, eyni zamanda, Təzəpir məscidinin əzəmətli görkəmi artıq bütün vətəndaşlara açıq olacaq. Çünki vaxtilə Təzəpir məscidinin ətrafında tikilmiş binalar imkan vermirdi ki, biz onu uzaq məsafədən seyr edək. Digər məscidlərimizin əsaslı şəkildə bərpası bizim niyyətimizi, siyasətimizi göstərir. Bibiheybət, Əjdərbəy, Şamaxı Cümə məscidlərinin, “İmamzadə” tarixi-dini kompleksinin əsaslı şəkildə təmir edilməsi dövlət-din münasibətlərinin təzahürüdür. Heydər məscidinin tikintisi tarixi hadisədir.

Bildiyiniz kimi, keçən il prezident seçkilərindən sonra iştirak etdiyim birinci tədbir Hacı Cavad məscidinin yeni binasının açılışı olmuşdur. Bu da təsadüfi deyil. Mən seçkilərdən sonra istənilən yerə gedə bilərdim. Məhz Hacı

Cavad məscidinin yeni binasının açılışını birinci növbədə qeyd etməyimiz dövlət-din münasibətlərimizə, İslam dininə göstərdiyimiz hörmətdir.

Ölkəmizdə dinlərarası münasibətlər ən yüksək səviyyədə tənzimlənir. Bu, artıq reallıqdır. Bütün dünya bu reallıqları bilir və qəbul edir. Bu gün Azərbaycan dünya miqyasında dinlərarası dialoqun aparılması üçün bir mərkəzə çevrilib. Təsədüfi deyil ki, çoxsaylı beynəlxalq tədbirlər məhz bizim təşəbbüsümüzlə ölkəmizdə keçirilir. Əgər biz bu təşəbbüsü göstərməsəydik, bu tədbirlər də keçirilməzdi.

Hörmətli Şeyx həzrətlərinin dediyi kimi, bu il Dünya Dini Liderlərinin II Zirvə Görüşü keçiriləcəkdir. Bu məsələ ilə bağlı qərar qəbul edildi. Şeyx həzrətlərinin yubileyi və fəaliyyətinin 40 illiyi dövlət səviyyəsində təntənəli şəkildə qeyd ediləcəkdir. Əminəm ki, Azərbaycan müasir, öz dini, milli köklərinə bağlı olan ölkə, eyni zamanda, tolerant və multikultural dəyərləri təbliğ edən dövlət kimi öz reallıqlarını dünyaya bir daha təqdim edəcək.

Azərbaycanda keçirilən çoxsaylı beynəlxalq tədbirlər həm ölkəmiz, həm daxildə gedən proseslər, həm də dünya üçün böyük məna daşıyır. Çünki Azərbaycan çoxmillətli, çoxkonfessiyalı ölkədir. Bu, bizim böyük sərvətimizdir. Azərbaycanda bütün xalqların, bütün dinlərin nümayəndələri mehribanlıq, əmin-amanlıq şəraitində yaşayır. Biz bir ailə kimi yaşayırıq və bizim gücümüz birliyimizdədir. Bu tədbirlərin dünya üçün də böyük əhəmiyyəti var. Çünki bu gün dünyada dinlərarası münasibətlərlə bağlı fərqli fikirlər var, yəni birmənalı yanaşma yoxdur. Bəzi hallarda çox təhlükəli fikirlər səslənir, çox böyük fəsadlara gətirib çıxara biləcək addımlar atılır. Ona görə bizim təşəbbüslərimiz dünya üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Sonuncu böyük tədbir Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu idi. Bu Forum çərçivəsində çox önəmli məsələlər müzakirə edilmişdir və Azərbaycanın bu sahədəki müsbət rolu bir daha qeyd olunmuşdur. Biz bu sahədə öz söylərimizi davam etdirəcəyik. Bir daha demək istəyirəm ki, bu, bizim üçün lazımdır və bu, dünya üçün lazımdır. Çünki biz istəyirik ki, dünyada proseslər müsbət məcrada getsin, dini, milli zəmində qarşıdurma, anlaşılmazlıq olmasın, sülh olsun, bərabərlik olsun, ədalət olsun. Müqəddəs İslam dinimiz bunu tələb edir və biz dövlət olaraq bu istiqamətdə öz söylərimizi davam etdirəcəyik. Ölkəmizin uğurlu, dayanıqlı inkişafı təmin olunacaq, ölkə qarşısında duran vəzifələr icra edilir və ediləcəkdir, mövcud problemlərin həlli üçün çox aydın baxışlar, konkret proqramlar var və onlar icra edilir. Bu gün Azərbaycan reallıqları belədir ki, ölkəmiz inamla, nikbinliklə irəliyə gedir, nikbinliklə yaşayır. Ölkə qarşısında duran bütün problemlərin həlli üçün bizdə həm güclü siyasi iradə, həm də cəmiyyət tərəfindən böyük dəstək var.

Hörmətli mərasim iştirakçıları, mən hörmətli Şeyx həzrətlərinə, digər din xadimlərinə mənim haqqımda, ünvanıma deyilən bütün xoş sözlərə görə bir daha minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm! Bütün dünya müsəlmanlarını Ramazan ayı münasibətilə təbrik etmək istəyirəm! Bütün dünya müsəlmanlarına sülh, əmin-amanlıq, rifah arzulayıram!

Sağ olun!

Dinlərarası və sivilizasiyalararası əməkdaşlıqdan bəşəri həmrəyliyə

İyunun 19-da Avstriyanın paytaxtı Vyana şəhərindəki "Hofburg" sarayında Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin (QMİ) nəzdində Bakı Beynəlxalq Dinlərarası və Sivilizasiyalararası Əməkdaşlıq Mərkəzinin, KAİCİİD Beynəlxalq Dinlərarası və Mədəniyyətlərarası Dialoq Mərkəzinin, Cenevrə İnsan Hüquqları və Qlobal Dialoq Mərkəzinin və Azərbaycanın Avstriyadakı səfirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə "Dinlərarası və sivilizasiyalararası əməkdaşlıqdan bəşəri həmrəyliyə" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilib.

Konfrans Prezident İlham Əliyevin irəli sürdüyü Azərbaycanın multikulturalizm modelinin təbliğinin bəşəri önəminə diqqət çəkmək, dinlərarası və sivilizasiyalararası dialoq və əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinin müasir dünyanı narahat edən problemlərin aradan qaldırılmasında müstəsna əhəmiyyətini vurğulamaq məqsədilə təşkil olunub. Avropanın aparıcı dövləti olan və müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin təmsil olunduğu Avstriyada keçirilən beynəlxalq konfransın məramı mühüm qlobal əhəmiyyət kəsb edən bu mövzuya dünya ictimaiyyətinin diqqətini daha da artırmaq, sülhü və əmin-amanlığı təhdid edən amillərə, xüsusilə dinlərarası ixtilaflara qarşı müxtəlif mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların və dinlərin nümayəndələrinin birgə mövqeyini nümayiş etdirmək idi.

Vyana konfransında Avstriya və Azərbaycanın dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları, o cümlədən dünyanın müxtəlif dini konfessiya rəhbərləri, dövlət, elm və mədəniyyət xadimləri, Bakı Beynəlxalq Dinlərarası və Sivilizasiyalararası Əməkdaşlıq Mərkəzinin Himayədarlar və Məşvərət şuralarının üzvləri iştirak ediblər. Beynəlxalq konfransda ümumilikdə dünyanın 30-dan çox ölkəsini təmsil edən dövlət, ictimaiyyət, elm və din xadimləri, həmçinin 5 beynəlxalq və 16 qeyri-hökumət təşkilatının rəhbərləri, Avstriyada akkreditə olunmuş səfirliklərin və beynəlxalq qurumların nümayəndələri təmsil olunublar. Avstriya tərəfdən Federal Hökumətin və parlamentin nümayəndələri, o cümlədən Avstriya Xarici İşlər Nazirliyinin Baş katibi-nazir müavini Yohannes Peterlik, Avstriyadakı 15 dini konfessiyanın nümayəndələri iştirak ediblər.

* * *

Konfransın açılışında Azərbaycan Prezidentinin İctimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Əli Həsənov dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin tədbir iştirakçlarına müraciətini oxuyub. Müraciətdə deyilir:

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi – Avstriya Respublikasının Vyana şəhərində keçirilən “Dinlərarası və sivilizasiyalararası əməkdaşlıqdan bəşəri həmrəyliyə” mövzusunda Beynəlxalq Konfransın təşkilatçılarını və iştirakçılarını səmimi qəlbdən salamlayıram.

Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların rəhbərlərinin, görkəmli elm və din xadimlərinin, ictimaiyyət nümayəndələrinin iştirak etdiyi bu mötəbər konfrans dünyada cərəyan edən ictimai-siyasi proseslərdə və sivilizasiyalararası dialoqda dinlərin və milli mədəniyyətlərin qarşılıqlı münasibətləri kimi aktual məsələlərin müzakirəsinə həsr olunmuşdur.

Dünyada sülh, dinc birgəyaşayış, humanizm dəyərlərinin təbliği və təşviqi günümüzün vacib məsələlərindəndir. Müasir dövrün çağırışları bəşəriyyət qarşısında ciddi vəzifələr qoyur. Təsadüfi deyil ki, etnik və dini müxtəlifliyin milli sərvət kimi qorunduğu, bütün konfessiyaların azad fəaliyyəti üçün bərabər şərait yaradıldığı Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm və tolerantlıq dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir. Ölkəmiz müxtəlif mədəniyyətlərin ahəngdar münasibətlərinə və humanitar əməkdaşlıq ideyalarına hərtərəfli dəstək verir, bu sahədə çoxsaylı qlobal təşəbbüslər irəli sürür. Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq və Beynəlxalq Humanitar forumlarının, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun, Dünya dini liderlərinin Zirvə görüşünün Bakıda keçirilməsi Azərbaycanın bu sahədəki fəaliyyətinin beynəlxalq birlik tərəfindən yüksək dəyərləndirildiyinin göstəricisidir. Biz müxtəlif dinlər və sivilizasiyalar arasında əməkdaşlığın genişlənməsinə, qlobal müstəvidə qarşı-

lıqlı etimad mühitinin yaradılmasına mühüm töhfə olacaq daha bir beynəlxalq tədbirin – Dünya dini liderlərinin II Bakı Sammitinin keçirilməsi barədə qərar qəbul etmişik.

Ölkəmizin təşəbbüsü ilə keçirilən hazırkı konfransın təşkilinə Avstriya tərəfindən dəstəyi, konfransın işi üçün yaradılan şəraiti yüksək qiymətləndirirəm. Bu tədbirin birgə keçirilməsi, eyni zamanda, Azərbaycan-Avstriya əlaqələrinin, ölkələrimiz və xalqlarımız arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin bariz nümunəsidir.

İnanıram ki, xoşməramlı niyyətlərə xidmət edən Vyana Beynəlxalq Konfransı konstruktiv müzakirələr ruhunda keçəcək, bəşəri dəyərlərin təbliğinə, xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşmaya, sivilizasiyalararası dialoqun və mədəni-mənəvi integrasiyanın inkişafına töhfələr verəcəkdir.

Sizə ən xoş arzularımı yetirir, konfransın işinə uğurlar diləyirəm.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

* * *

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə tədbirdə çıxış edərək Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin salamlarını və xoş arzularını konfrans iştirakçılarına çatdırıb. Şeyxülislam qeyd edib ki, kəskin ziddiyyətlər, terror, dini və milli zəmində ekstremizm, ksenofobiya, xristianofobiya, antisemitizm və islamofobiyanın tüğyan etdiyi, dini-mədəni dəyərlərə savaş açıldığı narahat dünyamıza Azərbaycan öz nadir təcrübəsini – multikulturalizm modelini təklif edir: “Bu model Azərbaycan Prezidentinin müəllifi olduğu mədəniyyətlərarası əməkdaşlığa dair

Bakı Prosesi, elan etdiyi “Multikulturalizm” və “İslam həmrəyliyi” illəri çərçivəsində ölkəmizdə və xaricdə mütəmadi keçirilən qlobal forum və tədbirlərdə təbliğ və təşviq olunur. Eyni zamanda, Azərbaycanda 2017-ci ildə dövlət başçısının tövsiyəsi ilə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi nəzdində yaradılmış Bakı Beynəlxalq Dinlərarası və Sivilizasiyalararası Əməkdaşlıq Mərkəzi artıq İspaniya və Almaniya uğurlu beynəlxalq konfranslar təşkil edib. Vyanada təşkil olunan konfrans da bu qəbildən növbəti nüfuzlu tədbirdir”.

Şeyxülislam bildirib ki, milli və bəşəri dəyərlərə, multikultural ənənələrə hər zaman böyük önəm verən Azərbaycan bu gün dünyanın mənəvi dəyərlər mərkəzi olaraq tanınır: “Multikulturalizm ölkəmizdə dövlət siyasəti səviyyəsində həyata keçirilir və bu müdrik siyasətin təməli Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulub. Bu siyasəti yüksək səviyyədə davam və inkişaf etdirən Prezident İlham Əliyevin fəaliyyəti sayəsində bu gün Azərbaycan dinlərarası, konfessiyalararası, həmçinin məzhəblərarası həmrəyliyin, milli birliyin,

mənəvi vəhdətin, dini-mədəni müxtəlifliyin nadir nümunəsidir. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın dünya miqyasında mədəni sahədə çox uğurlu fəaliyyəti, milli-mənəvi irsimizi ən yüksək səviyyədə təbliği ilə yanaşı, ümumbəşəri dəyərlərə diqqət və qayğısı Azərbaycanın bu istiqamətdə söz sahibinə çevrilməsində mühüm rola malikdir”.

Allahşükür Paşazadə vurğulayıb ki, bu ilin payızında dünya dini liderlərinin Bakıda keçiriləcək II Sammiti Azərbaycan dövlətinin sivilizasiyalararası dialoqun inkişafına, global müstəvidə insan hüquqlarının təmini və qarşılıqlı etimad mühitinin yaradılması işinə daha bir dəyərli töhfəsi olacaq.

* * *

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi-nin sədri Mübariz Qurbanlı konfransdakı çıxışında bildirib ki, hazırda dünya miqyasında dini ayrı-seçkiliyin gücləndiyi, bəzən dini zəmində qarşıdurmaya bilərəkdən rəvac verildiyi dövrdə yaşayırıq. Bu səbəbdən dini dözümlülüyün, tolerantlığın hakim mövqe tutması, dinlərarası əməkdaşlıq və bəşəri həmrəylik mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Komitə sədri deyib ki, Azərbaycan bu gün sülhsevərliyi, həmrəyliyə və birliyə verdiyi yüksək dəyəri ilə seçilir: “Azərbaycan xalqı müxtəlif dini inancılıqların birgəyaşayış ənənələrini zənginləşdirərək bütün dünya üçün örnək ola biləcək dini tolerantlıq modelini yaradıb. Azərbaycanın dövlət-din münasibətlərində uğurlarının səbəbi isə dinlə bağlı siyasətin sağlam və düzgün istiqamətdə qurulmasıdır. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində Azərbaycanda bu münasibətlərin beynəlxalq hüququn normaları müstəvisində tənzimlənməsi, konfessiyalar arasında dözümlülük mühitinin qorunub saxlanması üçün hüquqi baza yaradılıb. Azərbaycanda dövlət-din münasibətləri modelini Prezident İlham Əliyev tərəfindən zamanın tələblərinə uyğun olaraq daha da təkmilləşdirilib”.

* * *

Milli Məclisin İctimai birliklər və dini qurumlar komitəsinin sədri Siyavuş Novruzov müasir dünyada radikalizmin bütün növlərinə qarşı mübarizənin vacibliyini qeyd edərək, eyni zamanda, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına da diqqət göstərilməsini vacib hesab edib. O, bu dialoqun inkişaf etdirilməsində konkret ideyaların müəyyənəşdirilməsini mühüm addım hesab edərək, xoş məramla söykənməli olan bu ideyaların geniş ictimaiyyət arasında təbliğinə xüsusi diqqət ayrılmalı olduğunu vurğulayıb: “Azər-

baycanın mənəvi-siyasi yüksəlişində son dərəcə vacib məqamlardan biri 2011-ci ildən bəri Bakıda mütəmadi olaraq Beynəlxalq Humanitar Forumun keçirilməsidir. Artıq ənənəyə çevrilən bu Forumun rəsmi açılışındakı nitqində Prezident İlham Əliyev multikulturalizmi “alternativi olmayan, gələcək inkişaf üçün ən məqbul variant” kimi dəyərləndirməklə təkcə Azərbaycanda deyil, müasir dünyada multikulturalizm meyillərinin gücləndirilməsinin vacibliyini xüsusi olaraq qeyd edib”.

* * *

KAİCİİD Beynəlxalq Dinlərarası və Mədəniyyətlərarası Dialoq Mərkəzinin Baş katibi Feysəl bin Muammar rəhbərlik etdiyi qurumun Vyana konfransının həmtəşkilatçısı olmasından məmnunluq duyduğunu bildirib. O, Şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin dinlərarası və sivilizasiyalararası əməkdaşlığın inkişafında xidmətlərini xüsusi qeyd edib. Baş katib müasir dövrdə qeyri-tolerantlıq və ksenofobiyanın dünyada radikalizmə, dini və etnik icmalara, qaçqınlara, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinə qarşı mənfi yanaşmalara yol açdığını bildirib və buna görə də dini rəhbərləri münaqişələrin nizamlanması, cəmiyyətdə ekstremizm hallarının artmasına qarşı vahid strategiya və mexanizmlərin hazırlanmasında birgə fəaliyyətə çağırıb. Bundan başqa, o, uğurlu dinlərarası dialoq nümunələrinin dünyada daha geniş təbliğinin vacibliyini və bu cür örnəklərin cəmiyyətdə geniş yayılmalı olduğunu vurğulayıb.

* * *

Cenevrə İnsan Hüquqları və Qlobal Dialoq Mərkəzinin icraçı direktoru İdris Cəzairi çıxışında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin milli-dini tolerantlıq və multikultural ənənələrin qorunması sahəsində qlobal əhəmiyyətli təşəbbüslərini alqışlayıb və Vyana konfransını dünyanın qlobal proseslərinə Azərbaycanın özəl və dəyərli töhfəsi kimi qiymətləndirib.

* * *

Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri Prezidentinin dini işlər üzrə müşaviri Əli Əbdürrəhman əl-Hasim tolerantlığı bütün insanlar arasında əmin-amanlıq yaratmağa aparən yol kimi dəyərləndirib. O, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri dövlətində dinlər arasında tolerantlıq üzrə nazirlik yaratdıqlarını vurğulayıb. Bildirib ki, bütün insanlar arasında tolerantlıq, əməkdaşlıq və həmrəylik dəyərlərini genişləndirmək vacibdir.

* * *

Misirin dini işlər üzrə parlament komitəsinin sədri Usama əl-Abd dinlərarası əməkdaşlığın real nəticələr verdiyini və Azərbaycanın dünyada multikulturalizm ideyalarının təşviqində rolunun, töhfələrinin əhəmiyyətini vurğulayıb.

* * *

BMT Baş katibinin müavini Rəşid Xalikov müasir dövrdə bəşəriyyətin dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqa daha güclü ehtiyac duyduğunu, sülh, dinc birgəyaşayış və ədalət kimi bəşəri dəyərlərin cəmiyyətdə daha geniş təbliğ edilməli olduğunu bildirib. O qeyd edib ki, hazırda dünyada yardıma ehtiyacı olan insanların sayı durmadan artır, BMT və digər beynəlxalq təşkilatlar dünyanın müxtəlif regionlarında qaçqın və yoxsul əhali təbəqələrinə yardımlar göstərir. Bu da, öz növbəsində, tolerant və səxavətli yanaşma, yardımlaşma istəyi, dinlər və mədəniyyətlər arasında dialoqun daha da gücləndirilməsini tələb edir.

* * *

BMT Baş katibinin müavini, təşkilatın Sivilizasiyalar Alyansı üzrə Ali nümayəndəsi Migel Anxel Moratinos müasir dünyada sivilizasiyalararası dialoqun əhəmiyyətindən danışib. O, Prezident İlham Əliyevin 2016-cı ili ölkədə “Multikulturalizm İli”, 2017-ci ili isə “İslam Həmrəyliyi İli” elan etməsinin Azərbaycan dövlətinin bu sahədə nə qədər uzaqgörən siyasət yürütdüyünün və dünyada öncül mövqedə dayandığının göstəricisi olduğunu vurğulayıb.

* * *

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti Akif Əlizadə çıxışında bildirib ki, dünyada onlarla din, yüzlərlə təriqət və dini dünyagörüşü var: “Amma insanların yaşaya biləcəyi bir planet mövcuddur, bu da Yer kürəsidir. Milli və dini mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq, insanlar bu planetdə birgə yaşamağa və onu paylaşmağa məhkumdurlar. Bunun yolu isə qarşılıqlı anlaşmadan və birgə əməkdaşlıqdan keçir. Önemli məqamlardan biri də odur ki, zaman keçdikcə dinlərarası əməkdaşlığa ehtiyac daha da artır. Çünki informasiya texnologiyaları əsrində yalnız hansısa bir dinin və ya xalqın mənsublarından ibarət təcrid olunmuş cəmiyyət yaratmaq mümkün deyil. Başqa sözlə, çağdaş dünyamızda dini dözümlülüyün mövcudluğu çox vacib amildir”.

* * *

Konstantinopol Patriarxlığının Ekzarxi, KAİCİİD Direktorlar Şurasının üzvü Emmanuel Adamakis çıxışında dünyanın mövcud problemlərinin həllində qarşılıqlı anlaşma və dialoqun önəmini diqqətə çatdırıb. O qeyd edib ki, dialoq dünyada əmin-amanlığa aparən alternativsiz yoldur və bu yolda müxtəlif sivilizasiyalar həmrəylik göstərməlidirlər.

* * *

Moskva və Bütün Rusiyanın Patriarxı Kirillin xüsusi nümayəndəsi Filaret dinlərarası dialoq çərçivəsində insan haqları mövzusunda xüsusi diqqət ayrılmasına çağırır. O deyir ki, hazırda bir sıra, istər münaqişə, istərsə də qeyri-münaqişə ölkələrində insanlar qaçqına çevrilir, ayrı-seçkiliyə məruz qalır və ya normal yaşayış üçün zəruri şərtlərlə təmin olunmur. Bu da, öz növbəsində, həmin qrup insanların haqlarını qorumaq üçün beynəlxalq həmrəyliyin gücləndirilməsini tələb edir.

* * *

Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri professor Etibar Nəcəfov çıxışında bildirib ki, Azərbaycan çoxmillətli və çoxdinli bir dövlətdir və dini münasibətlərini multikulturalizm siyasəti çərçivəsində nizamlayır: “Bu da cəmiyyətdəki etnik, dini və mədəni fərqliliklərin nizamlanması üçün ən səmərəli siyasi modeldir. Azərbaycanda əhalinin 96 faizinin müsəlmanlardan ibarət olmasına baxmayaraq, burada bütün dinlər üçün yüksək şərait yaradılıb, məbədlər fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Konstitusiyasının 18-ci maddəsində “Bütün dinlər qanun qarşısında bərabərdir” prinsipi əksini tapıb, bu prinsip dövlətin dinlərlə bağlı siyasi kursunu təşkil edir. Məhz buna görə də Azərbaycanda həm müsəlman təriqətləri arasında, həm də digər dini icmalarla münasibətdə heç bir ayrı-seçkilik və qarşıdurma halına rast gəlinmir, bütün dinlərin təmsilçiləri dinc və birgə yaşayırlar”.

* * *

Prezident Administrasiyasının rəsmisi **Etibar Nəcəfovun** və Milli Məclisin komitə sədri **Səməd Seyidovun** moderatorluğu ilə davam edən konfransda digər çıxışçılar dini tolerantlığın gücləndirilməsi ilə yanaşı, dünyada yoxsulluğa qarşı mübarizə, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı üçün yeni strategiyaların hazırlanmasını, gənc nəslin təhsilli yetişməsi və gələcəyə inamlı olması istiqamətində fəaliyyətin gücləndirilməsini vacib hesab ediblər.

Konfransda “Sivilizasiyalararası və dinlərarası əməkdaşlığın bəşəri həmrəyliyə doğru inkişafı dünyada sülhün bərqərar olmasına xidmət edir”, “Terrorizm, ekstremizm, separatizm və ksenofobiya dinlərarası əməkdaşlığa təhdid kimi”, “Gənclərin maarifləndirilməsində, mədəni və mənəvi irsin qorunmasında sivilizasiyalararası və dinlərarası əməkdaşlığın rolu”, “İnsan hüquqları sahəsində, qadın və uşaq haqlarının qorunmasında din, dövlət, elm və ictimaiyyət xadimlərinin birgə fəaliyyətinin vacibliyi” mövzularında çıxışlar dinlənilib, müzakirələr aparılıb.

Konfrans iştirakçıları müasir dövrdə Avstriyanın və Azərbaycanın multikulturalizm ənənələrinə, dinlərarası və sivilizasiyalararası əməkdaşlıq ideyalarına verdikləri töhfələri xüsusi vurğulayaraq, dünyada baş verən terrorizm, ekstremizm, dini radikalizm, o cümlədən ksenofobiya, antisemitizm, islamofobiya, habelə dinin siyasi məqsədlərlə istismarı təzahürlərinə qarşı dünya ictimaiyyəti, dövlət, elm və din xadimlərini birgə əməkdaşlığa çağırıblar. Bakı Beynəlxalq Dinlərarası və Sivilizasiyalararası Əməkdaşlıq Mərkəzinin KAİCİİD Beynəlxalq Dinlərarası və Mədəniyyətlərarası Dialoq Mərkəzi və Cenevrə İnsan Hüquqları və Qlobal Dialoq Mərkəzi ilə birgə təşkil etdiyi Vyana konfransının beynəlxalq müstəvidə müsbət nümunə olduğu tədbir iştirakçıları tərəfindən qeyd edilib.

Sonda beynəlxalq konfransın yekun sənədi – **Vyana Bəyannaməsi** qəbul olunub. Sənəddə qeyd edilir ki, müasir dünyada humanist ideyaların təşviqi və multikultural həyat tərzinin təbliği baxımından önəm kəsb edən belə forumların davamlı keçirilməsi olduqca aktual və zəruridir.

Konfransın keçirildiyi sarayın foyesində Azərbaycandakı tolerantlığa, ölkəmizin tarixinə və mədəniyyətinə həsr olunmuş kitablardan ibarət guşə təqdim edilib.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin 5 illiyi qeyd olunub

Mayın 6-da Beynəlxalq Muğam Mərkəzində Azərbaycan multikulturalizminin banisi Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin (BBMM) yaradılmasının 5 illiyinə həsr edilmiş tədbir keçirilib. Tədbirdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının üzvü Leyla Əliyeva iştirak edib. Əvvəlcə Azərbaycanın Dövlət Himni səsləndirilib.

Sonra BBMM-in icraçı direktoru Rəvan Həsənov çıxış edərək deyib ki, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 may 2014-cü il tarixli fərmanı ilə yaradılıb. O, çıxışında vurğulayıb ki, Azərbaycanın multikulturalizm modelinin siyasi banisi məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevdir: “Əgər Ümummilli Lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti olmasaydı, bu gün Azərbaycanda xalqlarası dostluqdan, mədəniyyətlərarası, dinlərarası dialoqdan, din-dövlət münasibətlərindən danışmaq mümkün olmazdı. Bu gün bu siyasət Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir və qlobal müstəvidə həyata keçirilir. Azərbaycanın multikulturalizm modeli dünyada hər kəs tərəfindən etiraf olunur. Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, BBMM-in Himayəçilik Şurasının üzvü Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə xarici ölkələrdə həyata keçirilən tədbirlər ölkəmizin multikulturalizm modelinin, Azərbaycandakı tolerantlıq mühitinin təbliğ olunmasında müstəsna rol oynayır. Mərkəzin yaradılmasında

əsas məqsəd ondan ibarət idi ki, Azərbaycanın sahib olduğu multikultural dəyərlər, mədəniyyətlərarası və xalqlararası dostluq təbliğ olunsun. Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, Azərbaycan dünyada multikulturalizmin ünvanlarından biri kimi tanınır. Bu, dövlətimizin başçısının siyasətidir. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi də bu siyasətə öz töhfəsini verir”.

Tədbirdə BBMM-in 5 illik fəaliyyətini əks etdirən videoçarx nümayiş olunub.

* * *

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının sədri, Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru akademik Kamal Abdullayev ötən 5 ildə görülən işlərdən danışib. O bildirib ki, multikulturalizmin mənəvi, qururverici istiqamətini Prezident İlham Əliyev müəyyən edib: “Dövlətimizin başçısı 5 il bundan əvvəl deyib ki, Azərbaycan xalqının qanındakı multikulturalizm əhvali-ruhiyyəsini bütün dünya daha yaxşı bilməlidir”.

Kamal Abdullayev Azərbaycanda müxtəlif dini konfessiyaların, etnik qrupların nümayəndələrinin qardaşlıq şəraitində yaşadığını tədbir iştirakçılarının nəzərinə bir daha çatdırıb: “Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev sübut etdi ki, multikulturalizmin şərəfli və nikbin bir qütbü də var. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yarananda dövlətimizin başçısı qarşıya vəzifə qoymuşdu ki, Azərbaycan multikulturalizmi hərəkatı bütün dünyanın nəzərinə çatdırılsın. Hesab edirəm ki, BBMM bu vəzifənin öhdəsindən gəldi. Dünyanın 20-yə yaxın universitetində “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni tədris olunur, dərsliklər çap edilir. Bu fənni keçən gənclər qış və yay məktəblərində iştirak edirlər”.

* * *

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri professor Etibar Nəcəfov deyib ki, BBMM müasir dövrdə Azərbaycanın ictimai-siyasi, mədəni həyatında mühüm rol oynayır: “Multikulturalizm Azərbaycanın dövlət siyasətidir. Bu siyasətin əsasında ölkənin etnik, dini, dil, mədəni müxtəlifliyinin qorunması durur. Bu siyasət ölkədəki integrasiya siyasətini möhkəmləndirir. Mərkəz Azərbaycanın multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır.

Multikulturalizm siyasəti həm daxili, həm xarici siyasətdə özünü açıq büruzə verir. BBMM ölkəmizin əhalisinə Azərbaycan multikulturalizmi siyasətinin əsaslarını çatdırır. Bu istiqamətdə mərkəzin layihələrindən biri də ali məktəblərdə tədris olunan “Multikulturalizmə giriş” və “Azərbaycan multikulturalizmi” fənləridir. Bu layihə 2015-ci ildən həyata keçirilir. Bu fənn seçmə fənn idi. Ötən 4 il ərzində onun əhəmiyyəti özünü büruzə verdi və qərara alındı ki, bu fənn məcburi fənn kimi tədris olunsun. Bu fənn gənclərdə Azərbaycanın multikulturalizm siyasəti, ölkəmizdə etnik-mədəni müxtəlifliyin qorunması istiqamətində aparılan işlər haqqında bilikləri artırır”.

* * *

Təhsil nazirinin müavini Firudin Qurbanov çıxışında deyib ki, Azərbaycanın qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti var: “Bu mədəniyyət qorunub saxlanır və nəsil-dən-nəslə ötürülür. Azərbaycan xalqı tarixən digər mədəniyyətlərə, dinlərə hörmətlə yanaşıb. Bu, bizim qanımızdadır. Ölkəmizdə bu gün bir çox mədəniyyət nümunələri qorunub saxlanır və onlara hörmətlə yanaşılır. Bu, Azərbaycan xalqının böyüklüyünü göstərir. Əcdadlarımız bu ənənəni qoruyub saxlayıblar”.

Nazir müavini qeyd edib ki, Azərbaycanda multikulturalizm siyasəti dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılıb, BBMM-in 8 ölkədə filialı fəaliyyət göstərir. Ölkəmizdə multikulturalizm fənninə böyük diqqət yetirilir. “Multikulturalizmə giriş” fənni bakalavr, “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni isə magistr pilləsində bu ilin sentyabrından əsas fənn kimi tədris olunacaq.

* * *

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədr müavini Gündüz İsmayılov çıxışında deyib ki, dövlət komitəsi ötən 5 ildə BBMM-lə yaxından əməkdaşlıq edib:

“Multikulturalizm Azərbaycan xalqının yüzilliklər ərzində yığdığı böyük mənəvi sərmayədir. Prezident İlham Əliyevin uğurlu siyasəti nəticəsində BBMM Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya çatdırmaq, ölkəmizin imicinin daha da yaxşılaşdırılması baxımından önəmli bazaya çevrilib. Dövlətimizin başçısının uzaqgörən siyasəti nəticəsində mənəvi sərmayə cəmiyyətimizin, dövlətimizin milli təhlükəsizliyi baxımından da önəmli amilə çevrilib. BBMM-in fəaliyyəti həmçinin Azərbaycan xalqının mənəvi zənginliyinin, Qarabağ həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasına kömək edir”.

* * *

Daha sonra BBMM-in Himayəçilik Şurasının üzvü Aleksandr Şarovski, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini Fuad Nurullayev, Bakı Dağ Yəhudiləri dini icmasının sədri Milix Yevdayev, Roma Katolik Kilsəsinin ordinarisi Vladimir Fekete Azərbaycandakı multikultural, tolerant mühitin üstünlüklərindən danışılar.

Onlar Azərbaycanın multikulturalizm siyasəti sahəsində əldə etdiyi uğurların dünya dövlətləri, ölkəmizə gələn qonaqlar tərəfindən də etiraf edildiyini və yüksək qiymətləndirildiyini bildiriblər. Çıxışlarda Azərbaycanda multikulturalizmin həyat tərzı olduğu, ölkəmizdə multikultural dəyərlərin, tolerantlıq ənənələrinin əsrlərə söykəndiyi qeyd edilib. Azərbaycanın multikultural dəyərlərinin dünyada tanınması baxımından BBMM-in fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilib.

* * *

BBMM-in ABŞ nümayəndəliyinin rəhbəri Janna Skot multikulturalizmin etnik mənsubiyyətindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq Azərbaycanın hər bir vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrildiyini və bunun təqdirəlayiq hal olduğunu deyib.

Xanım Skot BBMM-in fəaliyyətindən danışaraq bildirib ki, Mərkəzin sayəsində Azərbaycanda baş verən hadisələr, buradakı multikultural mühit barədə məlumat almaq mümkündür.

* * *

BBMM-in Moldova nümayəndəliyinin rəhbəri Aurelia Qriqoriu multikulturalizmin Azərbaycanda həyat tərzini olduğunu vurğulayıb. O deyib ki, indi dünya təhlükə ilə üzləşib, ekstremizm tüğyan edir, lakin bu siyasətin sonu yoxdur: “Bu siyasətə alternativini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev özünün uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə ortaya qoydu. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev göstərdi ki, çıxış yolu multikulturalizm siyasətidir.

Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir. Bu, bir fenomendir. Azərbaycanın 20 faiz torpaqları işğal altındadır, 1 milyondan çox qaçqını və məcburi köçkünü var. Buna baxmayaraq, ölkə sülh, hörmət, insansevərlik ab-havasını qoruyur. Azərbaycan dünyanın 5 ən tolerant ölkəsi siyahısındadır və dini tolerantlığın nümunəsi sayılır”.

* * *

BBMM-in Almaniya nümayəndəliyinin rəhbəri Birgit Vaysgerber deyib ki, o, Azərbaycana olan sevgisini Almaniya xalqına aşılamaq istəyir. Xanım Vaysgerber Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri ilə yaxından tanış olmaq imkanını əldə etdiyi üçün BBMM-ə təşəkkürünü bildirib.

* * *

Yubiley tədbiri bədii hissə ilə davam edib.

Tədbir çərçivəsində həmçinin gənc rəssamların multikulturalizm mövzusunda həsr edilmiş rəsm əsərlərindən ibarət sərgi təşkil olunub.

Тофик АББАСОВ

политолог

Мультикультурализм – неиссякаемый источник социальной энергии

Несколько лет назад, когда президент Азербайджана Ильхам Алиев с высоких трибун провозгласил политику мультикультурализма, как осознанный выбор страны, идеология культурного многообразия испытывала серьезные потрясения в западном мире.

Седая Европа устами авангардных деятелей поведала о разочаровании в политике культурного плюрализма. Тому были свои причины.

Передовые страны, некогда привлекавшие иностранных мигрантов, наивно полагались на возможности плавильного котла. Им казалось, что новые технологии управления помогут им вытравить из приезжих традиционные ценности, религиозные убеждения и прочие характерные привязанности. Пришельцы оправдали надежды, пригодились и даже интегрировались в местные общества, но сохранили религиозно-этническую идентичность.

Постепенно фактор «не своих» из полезного превратился в угрозу, и это вынудило политиков Европы вынести приговор мультикультурализму, как явлению, сопряженному с рисками.

Сегодня маститые иностранные исследователи, политики и общественные деятели называют Азербайджан состоявшимся полюсом здорового мультикультурализма. Прагматичный курс политического руководства страны, оправдав дальновидный выбор, помог сделать национальный опыт этнокультурного и религиозного многообразия признанным брендом. Его знают в мире, активно изучают, транслируют успехи воспроизводства безопасности в иные регионы планеты.

Начинать большое дело всегда трудно и непредсказуемо, и пять лет назад, когда президент Ильхам Алиев инициировал создание Бакинского международного центра мультикультурализма (БМЦМ), выбор главы государства, как на ответственного за большой проект, пал на Кямала Абдуллаева. Видный общественный деятель и ученый, человек креативного и энергичного склада осознал, что предстоит напряженная работа без раскочки, которая не потерпит метод проб и ошибок.

По прошествии пяти лет можно сказать, что партия, написанная главой государства, сыграна с листа. Азербайджанский мультикультурализм смог повысить потенциал не только официальной, но и народной дипломатии, распространил по миру азербайджанский опыт этно-религиозного многообразия.

Девятая школа мультикультурализма для иностранных студентов, изучающих азербайджанский образ жизни, прошел в принципиально новом формате и показал, что интерес к Азербайджану в мире растет. Студенты из ведущих вузов, представляющих все континенты, приехали в Азербайджан, чтобы провести свой форум и в естественных условиях ознакомиться с укладом жизни единого народа, который устремлен в будущее с самыми благими намерениями и мыслями.

На встрече с участниками школы академик, народный писатель Азербайджана Камал Абдуллаев сказал, что у истоков здоровой модели многообразия был патриарх политики, общенациональный лидер Гейдар Алиев, которого прижизненно все эксперты и исследователи называли знатоком спокойствия и стабильности. Он на протяжении без малого трех десятилетий, руководя Азербайджаном, умел создавать надежный запас прочности стабильности. Его мудрость и политический опыт позволили сделать Азербайджан страной реализованной мечты и самодостаточности.

Сегодня президент Ильхам Алиев, следуя устойчивым традициям здорового и поступательного мышления, диверсифицирует возможности стабильного позиционирования. Когда президент говорит о победе мультикультурализма в своей стране, это означает, что его установки и поручения осуществились в полном объеме.

И в самом деле, БМЦМ за годы своего существования смог реализовать несколько успешных проектов, которые приносят реальную пользу Азербайджану в спектре официальной, народной и общественной дипломатии, становятся вкладом в дело стабильности.

Издание серии книг по изучению публицистических, философских, научно-исторических основ национального многообразия, проведение летних и зимних школ азербайджанского мультикультурализма, конференции и круглые столы с участием иностранных ученых и специалистов, успешное позиционирование азербайджанской модели этнокультурного многообразия в свете армянского терроризма и другие форматы стали постоянно действующими.

По сути это активные площадки Бакинского процесса, инициированного президентом Ильхамом Алиевым ради усиления политики глобального сотрудничества и торжества политики разрядки.

БМЦМ неизменно завышает потенциал азербайджанской дипломатии, расширяя круг друзей Азербайджана в мире. Закономерно, что рожденный по инициативе К.Абдуллаева «Клуб молодых друзей Азербайджана» в ходе деятельности школы мультикультурализма

актуализирует поиск разумных ответов на вызовы времени, создает коридоры коммуникации между молодежью мира и Азербайджаном.

Реперы широкоформатной деятельности БМЦМ выдерживают логику востребованности. Все, что делает центр при участии Попечительского совета центра, которым руководит К.Абдуллаев, и при непосредственном кураторстве отдела по межнациональным связям, мультикультурализму и религии при Администрации президента АР во главе с профессором Этибаром Наджафовым, отвечает ожиданиями современников, которые желают предсказуемости во всем, что касается будущего.

Сегодняшняя молодежь – это достойная смена, и она должна иметь ясное представление о том, что ей предстоит сделать для глобальной безопасности и сотворчества. Именно потому молодежь мира должна иметь площадки для выстраивания диалога, коммуникации, чтобы в последующем не испытывать судьбу, а действовать уверенно и целенаправленно.

Азербайджан, как и впрочем весь Кавказский регион, за исключением Армении, всегда был и остается полиэтнической целостностью. В нем культура диалога, тяга к общению и совместному преодолению проблем была и остается в почете. Зная это, К.Абдуллаев все время делает шаги навстречу не только к азербайджанской, но и иностранной молодежи. В этом ключ к разрешению самых запутанных вопросов, дилемм будущего, потому как интеллектуальная молодежь играет роль строителя новой жизни.

К.Абдуллаев, как признанный ученый и большой друг молодежи, все время ищет и находит оригинальные форматы работы с молодежью. Наверное, это символично, что К.Абдуллаев, будучи ректором Азербайджанского университета языков (АУЯ), все время тянется к молодежи ради неформального общения. Он всегда там, где рождаются оригинальные идеи и по-настоящему творчески выдержанные замыслы.

Ученый осознает, что в молодежной среде сосредоточен большой и необъятный потенциал, и чтобы его обратить во благо, нужно быть на короткой ноге с молодыми современниками ради поиска и реализации приемлемых решений.

Мультикультурализм сам по себе – это задача без завершения, где задействованы усилия, знания и возможности творчески мыслящих людей и молодежи, вне зависимости от национальной и религиозной принадлежности. Именно потому президент Ильхам Алиев вовремя реализовал перспективную идею, доверив реализацию общенациональной программы такому креативному и энергичному человеку, как ученый и педагог Камал Абдуллаев.

Глава государства доказал, что обладает искусством тонкого управления, когда необходим высокий пилотаж в поиске надежного источника воспроизводства социальной энергии. Таковых никогда не бывает много.

Kamal ABDULLA
akademik

Etibar NƏCƏFOV
professor

Azərbaycançılıq və multikulturalizm

Azərbaycançılıq ideyası – Azərbaycan xalqının siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlməsinə yönələn bir ideyadır. Bu ideyanın əsasında Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsi durur. Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizə tarixi azərbaycançılıq ideyasının formalaşması prosesi ilə bağlıdır. Bu proses XIX əsrin ikinci yarısında başlamışdır. Məlum olduğu kimi, o vaxt Azərbaycan Çar Rusiyasının bir əyaləti idi. Çar Rusiyasının millətlərarası münasibətlər siyasəti milli azlıqların ruslaşdırılması, diskriminasiyası və istismarına əsaslanırdı. Qeyd olunan vaxt Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsi azərbaycançılıq ideyasının formalaşmasının əsas hərəkətverici qüvvəsi idi.

Tanınmış türk sosioloqu Ziya Göyälpa və Qərb politoloqu Royd Cavana görə, *Şərq xalqlarının milli hərəkəti ardıcıl olaraq üç mərhələdən keçir: mədəni, siyasi və iqtisadi. Şərq xalqlarının milli hərəkəti onların mədəni oyanışından başlayaraq, siyasi hərəkət formasını qəbul edir və daha sonra iqtisadi programların tərtib olunması mərhələsinə daxil olur.* Bu müəlliflərin qeyd etdikləri xüsusiyyətə uyğun olaraq azərbaycançılıq özünü ilkin mərhələdə mədəni hərəkət kimi göstərdi.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycan ədəbiyyatının, incəsənətinin və maarifçilik hərəkətinin görkəmli xadimləri *mədəni azərbaycançılıq* hərəkətinə başçılıq edirdilər. Onlar Mirzə Fətəli Axundzadənin başladığı ənənəni davam etdirərək dini fanatizmi, xalqın inkişafına mane olan köhnə adət-ənə-

nələri tənqid edir, xalqı elmə və təhsilə yiyələnməyə çağırırdılar. Bu səylər nəticəsində yeni tədris metodlarını tətbiq edən (Üsul-i Cədid) milli məktəblər açıldı, ədəbi Azərbaycan dili və yeni əlifba uğrunda mübarizə başladı, milli kitabxanalar və oxu zalları yaradıldı, milli qəzet və jurnallar təsis olundu. Mədəni azərbaycançılıq hərəkatının görkəmli nümayəndələrinin fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan xalqının milli şüuru formalaşmağa başladı. Bu proses xalqın öz mədəni və etnik birliyini dərk etməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

Azərbaycançılıq ideyasının mədəni sahədən *siyasi sahəyə* keçməsi Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə kimi görkəmli şəxsiyyətlərin nəzəri və siyasi fəaliyyətləri ilə bağlıdır. Siyasi azərbaycançılığın nümayəndələri ilk dəfə olaraq Azərbaycan xalqının siyasi hüquqlarını müdafiə etməyə başladılar. Bu məqsəd üçün onlar hər bir leqal vasitədən istifadə edirdilər. Məsələn, rus çarına petisiya yazır, yüksək rütbəli hökumət nümayəndələri ilə görüşlər təşkil edir, Rusiya müsəlmanlarının qurultaylarını keçirir, Dövlət Dumasının işində fəal iştirak edirdilər.

Siyasi azərbaycançılığın nümayəndələrinin bu fəaliyyətləri sırasında onların Dövlət Dumasında iştirakını xüsusi qeyd etmək lazımdır. 1905-ci ilin aprel ayında Dumanın azərbaycanlı deputatları Əlimərdan bəy Topçubaşovun tərtib etdiyi “Rusiyanın müsəlman əhalisinin nümayəndələrindən” adlı petisiyanı Dumaya təqdim etdilər. Petisiyada Rusiya müsəlmanlarının siyasi, iqtisadi və mədəni hüquqlarının qorunması, ölkədə feodal qalıqlarının aradan qaldırılması tələb olunurdu. Düzdür, petisiya çar hökuməti tərəfindən qəbul olunmadı, lakin onun tərtib və təqdim olunması siyasi Azərbaycançılığın yüksək inkişaf səviyyəsindən xəbər verirdi.

Siyasi azərbaycançılıq ideyasının nümayəndələri fəaliyyətlərinin ilkin mərhələsində öz ideyalarını açıq şəkildə təbliğ edə bilmirdilər, çünki o vaxt Azərbaycan xalqı öz kimliyini dini əsasda müəyyən edirdi. Onların etnik türk kimlikləri qəbul olunmurdu. Siyasi azərbaycançılıq ideyasının nümayəndələri panislamizmi Azərbaycan xalqının milli azadlıq mübarizəsinin qarşısında duran böyük bir maneə hesab edirdilər. Bununla əlaqədar Məhəmməd Əmin Rəsulzadə yazırdı: ***“Tarixi təcrübə göstərir ki, panislamizm, bir tərəfdən, teokratik və klerikal-mürtəce hərəkatın formalaşmasına səbəb olmaqla digər tərəfdən isə müsəlman dünyasında milli ideologiyanın formalaşmasına mane olmaqla, müsəlman xalqlarının müstəqilliyinə əngəl yaradır. Biz bütün müsəlman dünyasında milli şüurun inkişafı prosesini möhkəmlətməliyik, çünki milli kimliyin formalaşması sosial tərəqqinin real səbəbidir, milli müstəqilliyin isə əsasıdır”***.

Ozamankı azərbaycançılıq ideyasının nəzəri əsasını üç inkişaf istiqamətinin birliyi təşkil edirdi: türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək. Bu ideyanı ilk dəfə Əli bəy Hüseynzadə 1905-ci ildə “Həyat” jurnalında irəli sürmüşdür. Sonradan bu ideya Azərbaycan Demokratik Respublikasının rəsmi doktrinasına çevrildi və öz əksini onun üçrəngli bayrağında tapdı. Siyasi azərbaycançılıq ideyası mühüm transformasiyaya uğradı. Belə ki, 1918-ci ilədək bu ideyanın tərəf-

darları federativizm mövqeyində durur və Azərbaycan ilə Rusiya arasında siyasi münasibətlərin federativizm prinsiplərinə əsaslanmasını istəyirdilər. Lakin 1918-ci ilin mart qırğınlarından sonra onlar federativizm mövqeyindən imtina etdilər: azərbaycançılıq ideyasını Azərbaycanın siyasi müstəqilliyinin əldə olunmasına yönəldilər.

28 may 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması siyasi azərbaycançılıq ideyasının inkişafında keyfiyyətə yeni bir mərhələ idi. Bu mərhələ azərbaycançılıq ideyasının *iqtisadi mərhələyə* keçməsi üçün lazımi şərait yaratdı. Lakin 28 aprel 1920-ci ildə Azərbaycanın bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal olunması səbəbindən bu keçid baş tutmadı. Azərbaycançılıq ideyasının inkişafının qarşısı müvəqqəti olaraq alındı. Azərbaycan xalqının tarixinin yeni mərhələsi – sovet dövrü başladı. Sovet dövrü ərzində Azərbaycan xalqı müvafiq iqtisadi, elmi-texniki, sosial-mədəni inkişaf yolu keçsə də, onun milli mədəniyyəti mərkəz tərəfindən sıxışdırılırdı. Bolşeviklər cəmiyyətin bütün sahələrində ruslaşdırma siyasəti aparırdılar. Onlar bəzi demokratik və beynəlmiləl şüarlara, həmçinin milli regionlarda özünüidarəetmə və mədəni muxtariyyətə üstünlük verməklə aparılan siyasətin mahiyyətini ört-basdır etməyə müvəffəq olsalar da, bu siyasət gerçəklikdə totalitar dövlətin təşəkkül tapmasına xidmət edirdi. Sovet İttifaqının milli siyasətinin əsas vəzifələrindən biri bütün müttəfiq respublikaların siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni sahələrində quruculuq işlərinin aparılması idi. Qeyd etmək lazımdır ki, bu siyasətin nəticəsində əvvəllər geridə qalmış qeyri-rus regionları bütün sahələrdə mühüm nailiyyətlər əldə etdi. Həyata keçirilən islahatlar bir tərəfdən sovet hakimiyyətinin bu regionlarda mövqeyini möhkəmləndirirdi, ruslaşdırma siyasətinin həyata keçirilməsini asanlaşdırır, digər tərəfdən isə, milli azadlıq hərəkatının baş qaldırmasının qarşısını alırdı. Sovet İttifaqında olan totalitar sistem siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə ruslaşdırma siyasəti üçün əlverişli şərait yaradırdı. Sovet hökumətinin ruslaşdırma siyasəti rus şovinizminin dirçəlməsinə səbəb olmaqla qeyri-rus xalqlarının milli mədəniyyətlərinin dəyərlərini sıxışdırırdı. Kommunist sivilizasiyasının dəyərləri ilə milli mədəniyyətlərin dəyərləri arasında ziddiyyət getdikcə artırdı. Bu ziddiyyət yeni tarixi şəraitdə Azərbaycanda, bir çox qeyri-rus respublikalarda olduğu kimi, özünü milli azadlıq hərəkatında büruzə verdi. Lakin Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinin qarşısında rus şovinizminin əsasını təşkil edən sovet totalitar sistemi dururdu.

1980-ci illərin sonlarında sovet totalitar sisteminin çökməsi prosesi başladı. Bu, ilk növbədə Sovet İttifaqının əsas makro-iqtisadi göstəricilərə görə inkişaf etmiş ölkələrdən geridə qalmasında, milli məsələdəki boşluqda özünü büruzə verirdi. Mixail Qorbaçovun başlatdığı “Yenidənqurma” siyasəti sovet totalitar sisteminin çökməsi prosesini sürətləndirərək müttəfiq respublikaların çoxunda, o cümlədən Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının oyanışı üçün əlverişli şərait yaratdı. Respublikalar öz potensiallarından zəif istifadə olunması, onların sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində maraqlarının azalması, ətraf mühitin çirklənməsi və bu kimi digər faktlara əsaslanaraq Kremldən özləri üçün geniş səlahiyyətlər tələb edirdilər. İttifaq respublikalarının əksəriyyəti “Yenidənqurma”

siyasətinin yaratdığı şəraitdən öz suverenliklərinin qorunması məqsədilə istifadə etdiyi halda, bəzi respublikalar bu fürsətdən yararlanıb qonşu dövlətlərin ərazilərini zəbt edirdi. Məsələn, Ermənistan SSR ölkəmizə qarşı torpaq iddiaları qaldıraraq Azərbaycanın əzəli tarixi torpağı olan Dağlıq Qarabağı öz tərkibinə qatmaq tələbi ilə Kremlə müraciət etdi. Ermənilərin bu hərəkəti təkcə Azərbaycana qarşı yönəlməmişdi. Əslində, bu, iki səbəbə görə digər respublikalarda başlayan milli azadlıq hərəkatlarının inkişafına ciddi maneə idi. Birincisi, Ermənistan SSR-in Azərbaycan SSR-ə qarşı torpaq iddiası ermənilərin milli hərəkatını təcavüzkar bir qüvvəyə çevirdi. İkincisi, bu, qeyri-rus respublikalarda başlayan milli azadlıq hərəkatlarını yatırtmaq üçün Kremlə yaxşı imkan verirdi. Beləliklə, 1980-ci illərin sonlarında Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatının üzləşdiyi Ermənistanın ərazi iddiası bu hərəkatın qarşısında duran ən böyük maneə idi. Qonşu ölkənin iddiaları Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasına səbəb oldu. Azərbaycan xalqının öz ərazisinin müdafiəsinə qalxması ölkədə başlayan milli azadlıq hərəkatını kütləviləşdirdi. Lakin Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatı o qədər də əlverişli vəziyyətdə deyildi. Belə ki, onun qarşısında iki çətin məsələ dururdu: birincisi, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü Ermənistanın hərbi təcavüzündən qorumaq; ikincisi, Sovet imperiyasına qarşı mübarizədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etmək. Bu iki mühüm məsələni həll etmək üçün elə bir siyasi qüvvə tələb olunurdu ki, o, yeni tarixi şəraitdə Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatına başçılıq etməyə, onu lazımi istiqamətə yönəltməyə qadir olsun. Bu tarixi zərurətə cavab olaraq 1988-ci ilin sonlarında Azərbaycan Xalq Cəbhəsi (AXC) yaradıldı. AXC-nin meydana gəlməsi siyasi azərbaycançılığın inkişafında mühüm bir hadisə idi. Fəaliyyətinin ilkin aylarında xalq tərəfindən dəstəklənən AXC bəzi obyektiv (xarici ölkələrin kəşfiyyat xidmətlərinin müdaxiləsi, Rusiyanın Ermənistana hərbi yardımı) və subyektiv səbəblərə görə (AXC liderlərinin Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatına rəhbərlik etmək iqtidarında olmaması, onlar arasında fikir ayrılığı, parçalanma) tarixi missiyasını yerinə yetirə bilmədi. Azərbaycana düşmən qüvvələr AXC-nin bu səriştəsizliyindən məharətlə istifadə etdilər. Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatını yatırtmaq məqsədilə Kreml onu aqressiv bir hərəkat kimi qələmə verdi və 1990-cı il yanvarın 20-də Sovet ordu hissələrini Bakıya yeridərək çoxlu sayda dinc əhalini qətlə yetirdi. Ordunun dinc əhaliyə qarşı yönəldilməsi vəziyyətə artıq nəzarət olunmamasından xəbər verirdi. Lakin sovet rəhbərliyinin bu hərəkəti Azərbaycan xalqının milli azadlıq ruhunu qıra bilmədi, əksinə, ona yeni impuls verdi.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Bu hadisə Azərbaycan xalqının milli azadlıq mübarizəsi tarixinin *üçüncü mərhələsinin* başlanğıcı idi. Lakin dövlət müstəqilliyinin bərpa olunması Dağlıq Qarabağ problemini həll etmədi. Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın 20 faiz ərazisi işğal olundu. Bu işğalın və paralel olaraq Ermənistan SSR-də aparılan etnik təmizləmə siyasətinin nəticəsində hazırda Azərbaycan Respublikasında bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkün var. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, müasir dövrdə Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatı-

nın bir kütləvi hərəkət kimi meydana çıxmasında Dağlıq Qarabağ problemi müstəsna rol oynamışdır. Azərbaycan xalqı hərəkətin əsas məqsədini Dağlıq Qarabağ probleminin həll olunmasında görürdü. Əbdürrəhman Vəzirovun, Ayaz Mütəllibovun və Əbülfəz Elçibəyin xalqın təkidi ilə hakimiyyətdən getmələrinin əsas səbəblərindən biri məhz onların Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü qoruya bilməməsi oldu. Azərbaycan xalqı ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin edə biləcək və ümumiyyətlə, müasir dövrdə Azərbaycanı bu durumdan çıxara biləcək yeganə şəxs kimi Ümummilli Lider Heydər Əliyevi hakimiyyətə dəvət etdi. Ulu Öndərin hakimiyyətə qayıdışı ilə azərbaycançılıq ideyası tarixində tamamilə *yeni bir mərhələ* başlandı. Bu mərhələ azərbaycançılıq ideyasının bütün tarixi inkişafının zirvəsini təşkil edir. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev deyir: **“1993-2003-cü illər inkişaf, sabitlik illəri oldu. Məhz o illərdə dövlətçiliyimizin əsasları qoyuldu, milli ideologiya – azərbaycançılıq ideologiyası xalq tərəfindən dəstəkləndi”**. Azərbaycançılıq məfkurəsinin parlaq daşıyıcısı kimi Heydər Əliyev öz müdrik siyasəti, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, müasir Azərbaycan dövlətinin qurulmasına və xalqımızın müstəqillik arzusuna çatmasına nail oldu.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı azərbaycançılıq ideyasının inkişafına, Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinə güclü təsir göstərirdi. Ulu Öndər azərbaycançılıq ideyasını əsas tutaraq onun bütün sahələrdə inkişafını təmin etdi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev ilk dəfə olaraq *multikulturalizmi* azərbaycançılıq ideyasının tərkib hissəsi kimi təqdim etdi.

Akademik Ramiz Mehdiyev “Qlobal transformasiyalar dövründə Azərbaycanın milli ideyası” adlı kitabında 1828-ci ildən müasir dövrədək Azərbaycanın milli ideyasının meydana gəlməsi və formalaşması tarixində səkkiz mərhələnin olduğunu göstərir. Hər bir mərhələnin başlanğıcını mühüm bir tarixi hadisə təşkil edir. Azərbaycanın milli ideyasının formalaşması tarixinin yeddinci mərhələsi 1993-2003-cü illəri – Ümummilli Lider Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərini əhatə edir. Ulu Öndərin Azərbaycan milli ideyasının formalaşması sahəsində gördüyü işi yüksək qiymətləndirən akademik Ramiz Mehdiyev yazır: “Bu mərhələdə milli ideya dövlət və milli müstəqillik ideyasında öz əksini tapır. Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində “millət” məfhumunun strukturuna özünüidentifikasiyanın bütün kollektiv formaları daxil edilmişdir: etnik, dini, sosio-mədəni, iqtisadi, siyasi və s. Azərbaycançılıq ideyası Azərbaycanda yaşayan və Azərbaycanı öz Vətəni hesab edən bütün etnik qrupların ideyasına çevrilir”.

Multikulturalizm siyasəti azərbaycançılığın tərkib hissəsi kimi onun cəmiyyətdə geniş yayılmasını təmin edir, onu daha da möhkəmlədir. Sözün dar mənasında multikulturalizm məfhumu cəmiyyətdə mövcud olan etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərə münasibətdə dövlətin apardığı konkret siyasəti bu müxtəlifliklərin və onların əsasını təşkil edən etnik-mədəni dəyərlərin qorunmasını əks etdirir. Cəmiyyətdə mövcud olan milli azlıqların nümayəndələrinin etnik-mədəni dəyərlərini qorumaqla multikulturalizm siyasəti azərbaycançılığın sosial bazasını daha da möhkəmlədir, bu ideologiyanı ölkədə yaşayan bütün

xalqların və etnik qrupların ideologiyasına çevirir. Azərbaycan xalqının siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlişini təmin etməkdə azərbaycançılıq ideologiyası multikulturalizm siyasətindən mühüm bir vasitə kimi geniş istifadə edir. Akademik Ramiz Mehdiyev “Güclü Azərbaycan dövləti qloballaşma şəraitində milli ideyanın təcəssümü kimi” adlı məqaləsində Azərbaycanda güclü dövlətin ələmətləri sırasında ölkədə yaşayan bütün etnosların dövlət ideologiyası olan tolerantlıq və multikulturalizm kimi dövlət səviyyəsində möhkəmləndirilən elementlərə sahib, güclü milli “Azərbaycançılıq” ideologiyasının olmasını qeyd edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev multikulturalizmi azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsi kimi təqdim etdi, siyasi və hüquqi sahələrdə multikulturalizmin dil və milli xüsusiyyətlərini sənədlərlə təsdiqlədi. Buna görə də o, Azərbaycan multikulturalizminin *siyasi banisi* hesab olunur.

Мультикультурализму нет альтернативы

Одним из важнейших факторов стабильного и уверенного роста Азербайджанской Республики является азербайджанский мультикультурализм, курс на который провозгласил Общенациональный Лидер Гейдар Алиев и продолжает Президент Азербайджана Ильхам Алиев.

В 2014 году для защиты толерантности, в соответствии с идеологией азербайджанизма – культурного, религиозного, лингвистического разнообразия Республики, указом президента был создан Бакинский Международный Центр Мультикультурализма. Недавно Центр отметил свое пятилетие. Исполнительный директор БМЦМ Раван ГАСАНОВ любезно согласился встретиться и подробно рассказал о деятельности организации.

– Здравствуйте, господин Гасанов. В феврале 2019 года вы были назначены исполнительным директором Бакинского Международного Центра Мультикультурализма. Это назначение было не случайным?

– На самом деле я был связан с центром с момента его основания. В 2014 году Президентом Ильхамом Алиевым был создан Бакинский Международный Центр Мультикультурализма, куда меня пригласили на работу старшим советником сразу после завершения учебы в Германии. Через год работы меня пригласили в Службу государственного советника по вопросам межнациональных отношений, мультикультурализма и религии при Администрации Президента АР, которую возглавлял академик Кямал Абдуллаев. В 2017 году Служба государственного советника по

вопросам межнациональных отношений, мультикультурализма и религии была упразднена, а меня назначили исполняющим обязанности директора Бакинского Международного Центра Мультикультурализма.

В течение всего времени существования центра коллектив усиленно работал, создавал и исполнял различные проекты, которые были предложены Попечительским советом центра. Успешная реализация проектов центра получила высокую оценку Президента Азербайджана Ильхама Алиева. Бакинский Международный Центр Мультикультурализма достойно представляет Азербайджан и поддерживает широкие отношения с другими зарубежными организациями и заслуженно стал визитной карточкой Азербайджанской Республики в мире.

– Вы получили качественное зарубежное образование, какое-то время жили в Германии. В этой стране работают представители множества этносов. Скажите, этот опыт вам помогает в реализации проектов центра мультикультурализма?

– По профессии я юрист, разбираюсь как в азербайджанской, так и в международной юриспруденции, в этом смысле, образование, которое я получил в Баку и в Германии, пошло мне на пользу. Это позволило мне рассмотреть и оценить ситуацию в сфере межнациональных отношений, как в Азербайджане, так и в странах Европы. Азербайджан заявил о мультикультурализме как о государственной политике, в то время как руководство многих стран Европы отказывается от нее. Я понимаю, почему это происходит и эти процессы можно сравнить. Мультикультурализм – это не только общественная или политическая деятельность, это огромная правовая база юридических документов, законов, государственных программ, принятых в ООН и других международных организациях, которые необходимо знать и профессионально интегрировать в азербайджанскую практику, проводить политику на юридической, правовой основе. В этом мне очень сильно помогает мое юридическое образование.

Во время пребывания в Германии мне удалось издать две книги, также поступали приглашения от зарубежных вузов, например, от Технологического университета Иллинойс. Я продолжаю научную деятельность в юридическом направлении, являюсь диссертантом НАН Азербайджана, специализируюсь по делам в сфере киберпреступлений. Полученное образование сильно помогает мне в работе.

– Так что же такое мультикультурализм? Государственная политика, научная дисциплина, система ценностей?

– Мультикультурализм можно рассматривать в разных статусах. Как известно, этот термин был введен в научный оборот теоретиками либерализма в 60-х годах прошлого века. Это понятие было принято в Канаде и в некоторых странах Европы. В современном мире живут более 2000 народов разных культур и вероисповеданий. А в ООН в настоящее время

входит 193 государства. Это значит, что не может быть моноэтнических государств и народы должны вместе как-то сосуществовать. Мультикультурализм подразумевает мирное сосуществование разных культур и религий в одном целом государстве. Когда государство относится к ним не только толерантно, разрешает существовать другим культурам и религиям, это мультикультурализм, но умеренный. Сильный мультикультурализм подразумевает не только признание равноправного существования и развития этих религий и культур, но и постоянную устойчивую поддержку со стороны государства, как финансовую, правовую, так и моральную. Азербайджанскую модель мультикультурализма можно назвать сильной, потому что и Президент, и государство заинтересованы в сохранении многокультурности и мультиконфессиональности страны. 96% населения республики – мусульмане, но ислам не является государственной религией. Все исламские, христианские и иные религиозные организации являются юридическими лицами. Если государство им помогает, то оказывает всем равную финансовую поддержку, если что-то разрешает, то и другим тоже. Азербайджан выделяет государственные средства на строительство синагог, церквей, мечетей. Такого вы нигде не увидите. В этом тоже выражена равная государственная поддержка всех религиозных конфессий, в которой нет места никакой дискриминации со стороны государства.

В мусульманской общине тоже никто не ущемлен по конфессиональному признаку. Не зависимо от суннитского или шиитского течения ислама, все мусульмане вместе молятся в одной мечети, где есть имамы – служители суннитского и шиитского культа. Это совместная молитва называется **вахдат** и существует только в Азербайджане.

Зарубежные эксперты выражают огромное удивление этому факту, они считают, что применение азербайджанского опыта позволит предотвратить конфликты между различными исламскими течениями. Нас часто спрашивают: «Почему вы берете на себя строительство католических церквей? Пусть этим занимается Ватикан». Стоит подчеркнуть, что отношения, сформировавшиеся между религиозными институтами и государственными органами в Азербайджане, дают возможность контролировать внутреннюю ситуацию в этой не простой сфере и позволяют не допускать какого-либо деструктивного влияния извне. При этом государство не вмешивается во внутренние дела церкви, религиозных организаций, они равны перед законом.

– Одним из проектов центра является проект по Кавказской Албании. Расскажите, как реализация проекта отражает государственную политику мультикультурализма?

– Как историк вы наверняка знаете, что Кавказская Албания – это одно из древнейших государств Кавказа. Они придерживались христианской веры. Албанская апостольская церковь вела свой религиозный путь с IV века. В истории церкви Албанская апостольская церковь известна как

автокефальная. После падения Албанского княжества в VIII веке часть албан сумела сохранить свою культуру, религию, язык. Но в марте 1836 года указом императора Николая I эта церковь была передана армяно-григорианской церкви. В результате этого Албанская апостольская церковь потеряла свою свободу, стала инструментом армянской пропаганды в притязаниях на азербайджанские земли. Сейчас этот проект отражает наши государственные интересы и является наследием азербайджанского народа. От последователей албанской церкви остались удины – этническое меньшинство, которое проживает в Габалинском районе Азербайджана, но они никакого отношения не имеют к григорианской церкви. Наша цель – информировать мировую общественность об истории Албанской апостольской церкви, ее значении в культуре Азербайджана и восстановить ее автокефальность. В этот процесс вовлечены ведущие отечественные и зарубежные ученые: доктор исторических наук, член-корреспондент НАН Азербайджана Фарид Мамедова, доктор философии по филологии, богослов Бион Вегге (Норвегия), Артем Куранов (Россия) и другие ученые. Проведены различные научные мероприятия, круглые столы, опубликованы сборники материалов. Мы будем продолжать работу в этом направлении.

– Возвращаясь к нашей общей истории, как вы думаете, насколько применим термин «политика мультикультурализма» к советскому государству? Как известно, СССР состоял из 15 республик, в которых проживало сотни народов.

– Я не думаю, что это будет адекватно применение этого термина к национальной или религиозной политике Советского Союза. Конечно, нельзя отрицать того, что в Советском Союзе все народы жили вместе. Но это никак не соответствует современному содержанию понятия мультикультурализма. Советское государство не было заинтересовано в развитии национальных идентичностей азербайджанского, казахского, узбекского или других народов. Тем более в Советском Союзе было отрицательное отношение к религии, была одна вера – коммунизм. В борьбе за власть большевики говорили о правах и свободах, боялись декларировать такое, что все народы потеряют свою идентичность, но вели планомерную работу по созданию единого советского народа. Это никак не соответствует содержанию понятия мультикультурализма. Конечно, советское общество было мультикультуральным, но политика государства – нет!

– Центр мультикультурализма был создан в мае 2014 года. За это время интерес к азербайджанской модели мультикультурализма заметно возрос. Ваш центр внес большой вклад в популяризацию азербайджанской модели мультикультурализма в мире, во многих странах открыты филиалы центра. Расскажите об их деятельности.

– За 5 лет деятельности центра мультикультурализма география его деятельности значительно расширилась. На сегодняшний день в уни-

верситетах и научных центрах уже 9 государств открыты филиалы центра, во главе которых стоят известные публичные люди этих стран – Бриджит Вайсгербер (Германия), Тереза Дамасио (Португалия), Арье Гут (Израиль), Жанна Скотт (США), Григориу Аурелия (Молдова), Александр Нестеров (Россия), Людмила Беженару (Румыния), Сандро Тети (Италия), Элиза Николова (Болгария). Филиалы занимаются не только пропагандой культуры Азербайджана, но и распространением идей мультикультурализма в политической сфере. Наш центр, как международная организация, демонстрирует миру, что в настоящее время нет альтернативы мультикультурализму, потому что все народы имеют право на сохранение своей самобытной культуры, это зафиксировано в нормах международного права.

Мы оказываем помощь в преподавании азербайджанской модели мультикультурализма в вузах Азербайджана и зарубежных стран, подготовлены учебные программы, материалы, учебники на английском и азербайджанском языках, готовится к изданию учебник на русском языке. Крупнейшие вузы Японии, Индии, Польши, Литвы, Чехии, Италии, Румынии, Германии, Швейцарии ввели в свои программы предмет «Азербайджанский мультикультурализм». При этом, стоит отметить, что наше государство не оказывает никакого финансирования филиалам, не платит зарплату сотрудникам, это полностью инициатива руководства иностранных вузов. Мы помогаем только в реализации каких-то крупных мероприятий, например, во время организации международной конференции.

– Близким соседом, партнером, братом Азербайджана является Казахстан. Как Казахстан участвует в научных или исследовательских проектах центра?

– Бакинский Международный Центр Мультикультурализма поддерживает хорошие партнерские отношения с коллегами из Казахстана, мы неоднократно проводили совместные мероприятия, две совместные конференции, очень внимательно изучаем мультикультурную модель Казахстана, в 2015 году совместно с казахстанскими тюркологами провели международный коллоквиум, посвященный 200-летию публикации немецким ученым-востоковедом Фридрихом фон Дитцем огузского дастана «Китаби-Деде Горгуд». В Казахстане мы пока не преподаем предмет «Азербайджанский мультикультурализм», но в перспективе есть такая задача. Между государственными органами наших стран ведутся переговоры. Ваша модель мультикультурализма нам очень интересна и мы уделяем большое внимание сотрудничеству с Казахстаном.

– Мы видим, что в Европе теория мультикультурализма переживает кризис. Это подтверждают победы правых партий на последних выборах в Европарламент. Что вы об этом думаете? Не является ли модель мультикультурализма ошибочной и тупиковой?

– Весь мир следит за этим процессом. Европейское общество попыталось применить варианты ассимиляции и изоляции. Но из этого ничего не вышло. В настоящее время европейская модель мультикультурализма себя исчерпала. Какой следующий вариант будет предложен обществу? Об этом думают многие.

– Глава государства Президент Ильхам Алиев провозгласил 2016 год «Годом Мультикультурализма». Какие духовные, нравственные ценности лежат в основе мультикультурализма?

– Наш президент в своих выступлениях называет мультикультурализм – образом жизни. Азербайджанский народ всегда был толерантен, гостеприимен, мультикультурален. Основателем этой политики был Общенациональный Лидер нашего народа Гейдар Алиев. Это продолжает в глобальном масштабе наш Президент Ильхам Алиев. Азербайджан взял на себя межкультурный диалог. Когда Президент Ильхам Алиев провозгласил 2016 год «Годом Мультикультурализма», все общественные организации Азербайджана подхватили эту идею. В 2016 году прошло очень много мероприятий, публикаций, форумов. Если раньше Азербайджан был известен за рубежом как богатая нефтяная страна, то сейчас ситуация значительно изменилась. О нас говорят как о многонациональной стране, в которой все равны, где представлены все религии. Это тоже очень важно! Наша модель мультикультурализма – это бренд Азербайджана. Когда в обществе нет стабильности, тогда не будет никакого экономического развития страны. Если нет внутреннего спокойствия, то невозможно развивать другие сферы.

– В заключение прошу вас поделиться проектами на ближайшее время.

– В самое ближайшее время мы будем проводить 9-ю летнюю школу. Летние и зимние школы являются логическим продолжением теоретических курсов по мультикультурализму. Мы приглашаем студентов, которые уже знакомы с культурой Азербайджана. На этой летней школе впервые пройдет молодежный форум, на котором примут участие более 100 зарубежных студентов, вместе с азербайджанскими студентами они будут вести межкультурный диалог. Надеюсь, мы сможем создать в молодежной среде такое общественное молодежное движение. Осенью планируем провести международную конференцию по Кавказской Албании. Кроме этого, центр постоянно ведет работу с общественными организациями, которые тоже нуждаются в нашей поддержке.

– Большое спасибо! Желаю успехов международному центру!

**Автор: Арман СУЛЕЙМЕНОВ
“QAZAQSTAN TARİHİ”**

Radif MUSTAFAYEV

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Çağdaş liberalizm şəraitində multikulturalizmin diskursiv əsaslarına baxış

*Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm
Mərkəzinin 5 illiyinə ithaf olunur*

Qərb aləmində keçən əsrin 60-cı illərindən gündəmə gəlmiş multikulturalizm düşüncəsinin və bütövlükdə ideologiyasının, o cümlədən fəlsəfəsinin əsas səbəblərindən biri dünyadakı qloballaşma prosesi, onun doğurduğu nəticələndir. Xüsusən də ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində Sovet İttifaqının süqutundan sonra kapitalizm, yoxsa sosializm dilemması ideoloji əhəmiyyətini itirdiyindən nəinki postsosialist cəmiyyətlərində, elə liberalizmin hegemon olduğu ölkələrdə də yeni yanaşmalar, başqa sözlə, postmodernist mövqe özünü göstərdi. Buraya mədəniyyətlərin siyasiləşdirilməsini və ya getdikcə beynəlxalq arenada da özünü göstərməkdə olan siyasətin mədəniləşdirilməsini (müxtəlif sivilizasiyaların toqquşmalarından tutmuş dialoquna qədər mövcud konsepsiyalar timsalında) əlavə etsək, onda çağdaş dönmədə multikulturalizm fəlsəfəsinin aktuallığını anlamaq mümkündür. Amma hansısa mənada sosializmlə kapitalizmin qarşılıqlı mübarizəsinin zəruri nəticəsi tək ortalığa çıxmış multikulturalizm ideologiyasının heç də tam dəstəklənmədiyini, hətta mürəkkəb geosiyasi reallıqları əldə rəhbər tutanların bir çox Qərb ölkələrində multikulturalizmin iflasından bəhs etdiyini də görürük. Bu baxımdan Ümummilli Lider Heydər Əliyevin memarı olduğu azərbaycançılıq ideologiyasının ləyaqətli davamçısı tək Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2016-cı ilin 10 yanvarında Nazirlər Kabinetinin iclasındakı nitqini xatırlatmağımız yerinə düşür: "...Bəzi siyasətçilər deyirlər ki, multikulturalizm iflasa uğrayıb. Bəlkə hardasa iflasa uğrayıb. Amma Azərbaycanda yaşayır və bu meyillər, bu ideya-

lar güclənir, ictimaiyyətdən də daha çox dəstək alır. Biz bu yolla gedəcəyik” (1, s.114).

Multikulturalizmin müasir anlamı ilə əlaqədar siyasət fəlsəfəçilərinin iki qütbü qarşımıza çıxır. Bunlardan biri ədalətin dərk edilməsində ağılın ilkin əhəmiyyətindən çıxış edən universal-rasionalistik nəzəriyyəçilər, digəri ədaləti müəyyən sosial birliyin internalizə edilmiş (daxili) kollektiv təsəvvürlərinin elementi kimi izah edən partikulyarist nəzəriyyəçilərdir (2, s.77). Tədqiqatçı alim N.V.Peçorskayanın dediyi kimi, istər rasionalizm, istərsə də partikulyarizm istiqaməti heç də homogen deyil. Rasionalizmə cəmiyyət anlayışında bərabərliklə individual azadlığın nisbətini müxtəlif cür izah edən libertarian və liberal ənənələr daxildir. Partikulyarizm ideyaları da son dərəcə fərqli fəlsəfi landşaft formalaşdırıb. Həm rasionalizm, həm də partikulyarizm öz ifadəsini gah sosiosentrizmdə, gah əxlaqi antropologiyada, gah da tarixilikdə tapır. Partikulyarizmi kollektiv təsəvvür elementi kimi nəzərdən keçirib kommunitarianlıq adlandırmaq mümkündür. Rasionalizmdə ortaqlıq olan libertarianlığı liberalılıqdan fərqləndirən cəhət isə onun mədəni relyativizmidir.

Klassik və müasir liberalizm

Müasir dövrdə liberalizm apologetikləri multikulturalizmin cəmiyyətdəki liberal əsaslara nə dərəcədə və necə uyğun olduğu məsələsini daim diqqət mərkəzində saxlayırlar. Çağdaş liberalizmin müdafiəçilərindən olan Brayn Berrinin multikulturalizmə qarşı kəskin mövqedən çıxış etdiyi bəllidir. Rusiyalı tədqiqatçı M.B.Xomyakov vurğulayır ki, mədəni relyativizmi özünün başlıca düşməni hesab edən “Berriyə görə, liberal individi mənəviyyətin yeganə subyekti kimi tanıyan[lar] onun hüquqlarını siyasi nəzəriyyənin yeganə əsası hesab edən[lər]dir” (3, s.93).

Müasir liberalizmin əsasında fərdin mədəni, dini və başqa mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq ədalət, individual hüquqların hamı üçün bərabər olması ideyası durur. Buradan da B.Berri belə bir qənaət hasil edir ki, tolerantlıq – liberal dövlətin individləri müdafiə etmək məqsədilə müəyyənləşdirdiyi hədlər pozulmayana qədər qanunun insan davranışını nizamlamamasıdır. Xomyakov bu məsələni başqa sözlə belə ümumiləşdirir ki, “tolerantlığın sərhədi ədalətin liberal konsepsiyası ilə dəqiq müəyyən edildiyindən, tolerantlıq sosial institutların “birinci xeyirxahlığı” sayıla bilməz” (3, s.93). Halbuki sözügedən Qərb cəmiyyətlərində klassik liberalizm ideallarının təşviqi ilə ortalığa çıxmış tolerantlığın böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini və hətta multikulturalizm ideyalarının tənənsisini görürük. London İqtisadiyyat Məktəbinin professoru Çandran Kukatas yazır: “...Cəmiyyətdəki milli münasibətlərin tənzimlənməsinə dövlətin müdaxiləsini qəbul etməyən zəif multikulturalizm klassik liberalizmə əsaslanırsa, qeyd olunan münasibətlərin tənzimlənməsinə dövlətin fəal müdaxiləsini vacib hesab edən güclü multikulturalizm müasir liberalizmə əsaslanır” (4, s.22).

Professor Əbülhəsən Abbasov “müasir liberalizm” anlayışını daha dəqiq açıqlayır. O yazır ki, “müasir Qərb liberalizmi”, yaxud “Qərb liberal demokratiyası” dedikdə biz iki xətti nəzərdə tutmalıyıq: a) Hegel “liberalizmi”; b) anqlosakson liberalizmi (5, s.167). Əbülhəsən Abbasovun fikrincə, ictimai praktikada reallaşması və nisbi zəfər çalması baxımından üstünlük anqlosakson xəttinə məxsusdur. Hüquq və azadlıq, ədalət və həqiqət zəminlərinin səlisliyi baxımından isə Hegel xətti üstündür.

Bəhs etdiyimiz mövzunun diskursiv əsaslarına mühüm töhfə sayıla biləcək Con Lokkun baxışlarına diqqət yetirmiş S.Benhəbibdən oxuyuruq ki, Lokk təbii vəziyyətində bütün insanların bərabər olduqlarını və təbiətən Xəliq tərəfindən həyat, azadlıq və mülkiyyətə sahib edildiklərini təsdiqləməkdən uzaq olub (6, s.66). Deməli, insan haqlarının yalnız cəmiyyətdə və ya hər hansı birlik formasında meydana gəlməsi, yəni haqlarla hüquqların eyniləşdirilməsi yanlışlığı C.Lokka da xas olub. Halbuki S.Benhəbibə görə, Lokkdakı “təbii hal-vəziyyət” özündə seçib qarşılıqlı gücləndirdiyi tarixi və psixoloji, analitik və mədəni bir metafordur” (6, s.66). Bu metafor isə bizi “...adi hüququn hökmü altında olmayan insanların durumuna yönəldir” (6, s.66). Maraqlıdır ki, fəlsəfi fikir tarixində belə bir durumun mövcudluğu etiraf edilsə də, onun statusunun necə müəyyənləşdirilə biləcəyinə rast gəlmirik. Üstəlik, sözügedən metafor hipotetik suallara cavab verən analitik abstraksiya olsa da, Benhabibin fikrincə, “Lokkun metaforunda dolayı da olsa ayrıca tarixi keçmişlərə istinadlar var” (6, s.66). Başqa sözlə desək, C.Lokk insanların bütövlükdə hər hansı hakimiyyət formasından kənarda mövcud olduqlarını iddia etsə də, əslində, yalnız adamların, demək olar, idarə edilmədiyi dövrlərdəki primitiv insan birliyi formalarının tarixi mövcudluğuna işarə vurub.

Bizə görə isə tarixdə insan birliyinin heç bir primitiv forması olmasaydı belə, yenə də nəinki insanlarla, hətta bütün varlıqlarla əlaqədar haqq anlayışından istifadə edilməliydi. Kifayət qədər idealist səciyyə daşısa da, fikrimizcə, yalnız bu cür ümumi, pozitiv əsaslardan sonra istənilən mövcudluq hüququnun nəinki mənası, hətta meydana çıxma mexanizmi və prinsipləri də aydınlaşa bilər. Ə.Abbasova görə, sözügedən transformasiyanın sonucları kimi artıq anqlosakson ənənəsinin təşəkkül tapıb bərqərar olması nəticəsində bazar fundamentalizmi, “kapital ideologiyası” elə bir maddiləşmiş dünya və elə “iqtisadi adam” yaradıb ki, hər bir individ rəqibə, düşməne, yaxud da qurbana çevrilib. Xüsusən multikulturalizm baxımından bizi maraqlandıran cəhətlərə diqqət yetirsək, Ə.Abbasovun fikrincə, müasir anqlosakson millətçiliyi birbaşa nə mədəniyyətlə, nə etnosla, nə dinlə, nə irqə (dərinin rəngi ilə) bağlı deyil: “O, aydın məzmunla malik deyil və kollektiv identifikasiya funksiyasını sanki ötəri daşıyır: onun məqsədi vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin səfərbərliyi hesabına bu cəmiyyəti potensial xarici təhdiddən müdafiə etməkdir” (5, s.182).

Bu cəmiyyətlərdə son zamanlar “multikulturalizmin iflası” barədə diskussiyaların önə çıxması da, əslində, Qərb aləmində milliyətçiliyin millətçiliyi üstələməsidir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra, çox güman ki, millətçiliyə qarşı bir hərəkət kimi ortalığa çıxmış multikulturalizm indi milliyətçi, radikal,

şovinst, irqçi, ksenofob təşəbbüslərlə üz-üzə qalıb. Həqiqətən də, SSRİ-nin süqutundan sonra soyuq müharibənin sanki liberalizmin xeyrinə başa çatması və sosialist düşüncəsinin dağılması praktikada fərqli “məntiq” ortaya çıxarıb. Bu anlamda, Ə.Abbasovun qeyd etdiyi kimi, “anqlosakson millətçiliyi (*bizə deyər-dik ki, millətçilik libasına girmiş milliyyətçiliyi* – **R.M.**) yox olmadı, əksinə, daha da eybəcər (etik-əxlaqi və məənəvi baxımdan) mahiyyət alaraq bütün dün-yaya hegemonluq etməyə girişdi, müxtəlif yerlərdə “şər mərkəzləri” axtarıb tap-mağa başladı” (5, s.183). Nəticədə demokratiyanı özünə simgə etmiş bu neoim-perializm davranışları Qərb cəmiyyətlərinin multikultural mənzərəsini ciddi şəkildə dəyişdirdiyindən artıq nəinki multikulturalizmin inkişaf etdirilməsindən söhbət getmir, ard-arda bir çox ölkələrin başçıları multikulturalizm siyasətinin iflasa uğradığını elan edərək siyasi-ictimai, sosial-iqtisadi fəaliyyətlərinə bu istiqamətdə yön verir. Halbuki bu ölkələrin xarici və daxili siyasəti kompleks nəzərdən keçirilərsə, mövcud təhlükəli durumun, o cümlədən multikulturalizm sahəsində yaranmış xoşagəlməz mənzərənin elə həmin cəmiyyətlərdəki yanlış və ən başlıcası milliyyətçi təzahürlər ucbatından yarandığını anlamaq çətin olmaz. Üstəlik, professor Ə.Abbasovun vurğuladığı kimi, kapitalist münasibətlər sisteminə olsa belə yalnız “Hegel liberalizmi”ni, Fukuyama demişkən, rəşional etirafa cəhd saymaq olar. Çünki “bu, ümumi əsasda elə etirafdır ki, hər bir şəxsiyyətin azad və müstəqil varlıq kimi ləyaqəti hamı tərəfindən qəbul və etiraf olunur” (5, s.165).

Çağdaş liberalizm nəzəriyyəsinin bariz təmsilçisi tək yuxarıda adı çəkilən B.Berrinin baxışlarında da bərabərliyin üstünlük təşkil etdiyini, lakin burada eqalitarizmin də artıq multikulturalizmə qarşı istifadə edildiyini görürük. 2001-ci ildə nəşr etdirdiyi “Mədəniyyət və bərabərlik: multikulturalizmin eqalitar tənqidi” kitabında Berri həm liberalizm çərçivəsində mümkün hesab edilən, həm də ümumiyyətlə hər növ anti-liberal səciyyə daşıyan multikulturalizmə qarşı çıxır. Onun fikrincə, liberalizmin cəmiyyətdəki müxtəlifliklərə ədalətli münasibəti üçün kifayət qədər imkanları var. Bəlkə də “Hegel yolu” prizmasından Berrinin baxışlarında liberalizmin perspektivlərini görmək mümkündür, amma onun “...liberalizm müxtəlif əxlaqi nəzəriyyələrə neytral olduğu kimi, mədəniyyətə də neytral yanaşmalıdır” (3, s.47) fikri heç də müasir dövrdə anqlosakson liberalizminin əsl mahiyyəti ilə səsleşmir. Və ya mədəni kimlikdə özünün qəbul etdiyi liberalizm əqidəsi üçün yolverilməz relyativizmi hiss etdiyindən onun “mədəni varolmanın son məqsəd səviyyəsinə qaldırılması bu məqsədin həmin mədəni qrup üzvlərinin maraqlarından qopması ilə nəticələnir” (3, s.47) ifadəsi olduqca metodoloji səciyyə daşıyır.

Bəs, görəsən, bu, Qərb liberalizminin həyata keçirməyə çalışdığı universalizmi nəzərdə tuturmu? Yaxud da “müəllifə (*B.Berriyə* – **R.M.**) görə, multikulturalizmin çatışmayan cəhəti ondan ibarətdir ki, qrupların üzləşdiyi problemlərin kökü mədəniyyət məsələlərində axtarılır” (3, s.49). Üstəlik, o, izah edir ki, “...əslində, əlverişsizliklərin mənbəyi qrup mədəniyyəti ilə şərtlənmiş məqsədlər deyil, hamı tərəfindən paylaşılan ümumi məqsədlərə (məsələn, yaxşı təhsil) nail olmaqda uğursuzluqdur” (3, s.49). Əlbəttə, B.Berrinin təsvir etdiyi liberalizmə

xas oyun qaydaları nə qədər neytral və heç bir fərqliliyə varmadan hamıya münasibətdə bərabərdirsə (equality principle), onun M.B.Xomyakov tərəfindən müəyyən edilmiş "...hətta nəticədə liberalizm bir mədəniyyətin inkişafına, digərinin isə məhvinə səbəb olacaqsə, buna haqq qazandırmaq mümkündür" (3, s.47) fikrini heç də doğru (fairness principle) saymaq olmaz. Berrinin liberal cəmiyyətdə şəxsi faydanı ali məqsəd sayması və buna çatmağın əsas yolunu fərdi hüquq və azadlıqların, o cümlədən birləşmək azadlığının təmin edilməsində görməsi, insanların başqalarına dözümsüz (intolerant) yanaşmasına haqq qazandırması, beləliklə, "multikulturalizmin süqutu"ndan bəhs etməsi heç də təsadüf deyil, bəlkə də dövrümüzün ən acı reallıqlarındandır. Bizə görə, multikultural yanaşma ilə demokratiyanın bir az da humanistləşib zənginləşdiyini iddia etmək daha doğru, daha ədalətlidir.

Kommunitarizm

Multikulturalizmin meydana gəlməsinə təkcə qloballaşma tendensiyası yox, həm də tarixi və siyasi-iqtisadi güc faktoruna çevrilmiş sosializm ideallarının liberalizmin hökm sürdüyü ölkələrə nüfuz etməsi səbəb olub. Təsadüfi deyil ki, bəzən multikulturalizmin bir növü, bəzən isə müasir liberalizmin fərqli istiqaməti kimi araşdırılan kommunitarizm Qərb ölkələrində bizi maraqlandıran ideologiyaların meydana çıxmasının normativ əsası hesab edilir. Xüsusən də totalitarizmin doğurduğu reallıqlar təkcə sosialist ölkələrində deyil, kapitalist sistemində də müşahidə edildiyindən fərdin cəmiyyətlə qarşılıqlı münasibəti problemi öz aktuallığını itirə bilməzdi.

Fikrimizcə, müasir kommunitaristlər və multikulturalistlər klassik liberalizm dedikdə daha çox anqlosakson liberalizmini nəzərdə tutur və ya neoliberalizmə münasibəti aydınlaşdırmağa çalışırlar. Üstəlik, hər iki istiqamətin (müasir kommunitaristlər və multikulturalistlər) liberalizmlə razılaşmaması yenə də onların müəyyən bir anlamda yaxınlığını təsdiqləyir. Multikulturalizm müxtəlif formalarda, o cümlədən kommunitarist tendensiyalarla təzahür edir. Öz növbəsində, liberalistlər iddia edirlər ki, əslində, yeni dövrdə də müşahidə edilən dini müharibələr problemini yalnız cəmiyyətdəki fərqli konsepsiyalara münasibətdə neytral mövqedə durmaqla həll etmək mümkündür. Lakin rasionallığın, mənəvi dəyərlərin nisbiliyi bütövlükdə liberalizm üçün çətinliklər törədir.

Kommunitarizmin də bu nisbiliyə münasibətdə qəti bir fikir söyləməsi olduqca çətin görünür.

Libertarianlıq

Əslində liberalist olan, amma multikulturalıq baxımından liberalizmə qarşı çıxan və beləliklə də Berrinin başlıca rəqiblərindən birinə çevrilən libertarist multikulturalizm tərəfdarı Çandran Kukatas mədəni relyativizmdən bəhs edir. Xomyakov Kukatasdan yazarkən deyir ki, o, hansısa insanın deyil, konkret mədəni qrupun mənəvi normalarının universallığını inkar edir, yəni qrupun mə-

nəvi normalarını yalnız həmin qrupa aid edir. Bu zaman Berri, Xomyakovun təbircə desək, mədəni relyativistlərdən fərqli dəyərlərin ortalığa çıxmasını necə izah etdiklərini soruşur. Axı fərqliliklər qrupların fəvqündədir və onlar qrupun mədəvi standartları ilə üzə çıxma bilməz. Hətta tolerantlığın müxtəlifliklərə tətbiq edilməsi sülh naminədirsə, Berri yenə də sülhə istənilən yolla çatmağın nə qədər məqsədəuyğun olduğunu soruşur. Kukatas bu sualların müqabilində, hər şeydən öncə, özünün ağıl konsepsiyasına əsaslanır.

Bütövlükdə Ç.Kukatasın nəzəriyyəsi ilə B.Berrinin baxışlarındakı fərqi relyativizmlə universalizmin fərqi saymaq olar. Kukatasın fikrincə, müasir dövrün plüralist cəmiyyətləri üçün ədalətin universal nəzəriyyəsini işləyib hazırlamaq mümkün deyil. Onun baxışlarına görə, fərdin azadlığı, hər şeydən öncə, vicdan azadlığı ilə müəyyən edilir; vicdan azadlığı isə individin lazım bildiyinə uyğun könüllü davranması deməkdir. Beləliklə, Kukatas vicdan azadlığı ilə azad assosiasiya anlayışlarını sıx əlaqədə götürərək, birinin digərini tələb etdiyini vurğulayır. Onun fikrincə, dözümsüzlüyün qaçılmazlığını iddia edənlərə qarşı cəmiyyətdə tolerantlıq prinsipi əsasında bərqərar olan “modus vivendi” (*latınca: həyat tərz, yaşama üsulu; bu halda dinc birgəyaşayış – red.*) anlayışından istifadə edə bilərik.

Ədəbiyyat

1. Məmmədli N. Multikulturalizm. Panaseya, yoxsa alternativ. B., 2016
2. Печерская Н.В. Современный дискурс справедливости: Джон Ролз или Майкл Уолцер?//Общественные науки и современность. 2001, №2
3. Хомяков М.Б. Брайн Берри: Либеральный Универсализм против мультикультурализма и национализма. Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X. № 1
4. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. B., BBMM, 2017
5. Abbasov Ə. İdarəetmənin sinergetik fəlsəfəsi: yeni dialoq naminə. Bakı, “MBM” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2006
6. Бенхабиб С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру. Пер. с англ. Под ред. В.И.Иноземцева. М., Логос, 2003
7. Azərbaycan Multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları. 2016
8. Azərbaycanda Multikulturalizm. Biblioqrafiya. Bakı, 2016

Aydın ƏLİZADƏ
fəlsəfə üzrə elmlər doktoru

Ellinizm və Roma dövrlərində dini-fəlsəfi təlimlər

Qədim romalıların dünyagörüşünün əsasını politeizm (çoxtanrılıq) təşkil edirdi. Onlar inanırdılar ki, hər bir şeyin, eləcə də təbiət hadisələrinin tanrıları və ruhları var. Bundan başqa, Qədim Romada ölmüş əcdadların ruhlarına pərəstiş kultu və magiya da yayılmışdı. Romalılar ovsun, sehr və cadulara öyrəncəli idilər. Tanrılara tapınma rituallarını, cadugərliyi və başqa adətləri kahinlər icra edirdilər. Avqur adlanan kahinlər gələcəkdə nəyin baş verəcəyini quşların uçuşuna görə müəyyənləşdirirdilər. Qaruspik adlanan kahinlər isə bu ayini qurbanlıq heyvanların daxili orqanları vasitəsilə yerinə yetirirdilər.

Kahinlər silki cəmiyyətdə nüfuzlu təbəqə sayılırdı. Ən tanınmış və hörmətli kahinlər pontifekslər heyətinin üzvləri idi. Bu heyətə baş kahin rəhbərlik edirdi. Günümüzdə də Roma Papasının adlarından biri məhz Pontifeksdır.

İlkin dövrlərdə romalılar tanrıların təsvirini vermir, onları yalnız xüsusi rəmzlərlə (simvollarla) ifadə edirdilər. Məsələn, müharibə tanrısı Marsın simvolu nizə və işıq, ildırım tanrısı Yupiterin rəmzi isə ox idi. Sonrakı dövrlərdə yunan mədəniyyətinin təsiri ilə Romada tanrılar panteonu yarandı. Yunan baş tanrısı Zevslə eyniləşdirilən Yupiter panteonun başında dururdu. Başqa Roma tanrıları da yunan tanrıları ilə eyniləşdirilmişdi: məsələn, Hera Yuno (Yunona) ilə, Minerva Afina ilə, Venus (Venera) isə Afrodita ilə və s.

Miladdan öncə IV yüzillikdən etibarən Romada yunan dili, adətləri və mədəniyyəti yayılmağa başladı. Bununla da inkişaf etmiş yunan dili, mədəniyyəti, elmi, fəlsəfəsi Romanın ənənəvi latın dili və mədəniyyəti ilə qarışdı.

Digər tərəfdən, romalıların istila siyasəti genişləndikcə burada digər mədəniyyətlərin, xüsusilə Şərq mədəniyyəti və dinlərinin də təsiri güclənirdi. Məsələn, Romada iranlıların Mitra, misirlilərin İsis (İsida) və Serapis, finikiyalıların Astarta tanrılarına ibadət edilirdi. Fələstinin istilasından sonra romalılar yəhudi monoteizmi ilə də tanış oldular.

Müxtəlif dinlərin axını ilə birlikdə Şərqdən Romaya ovsunçular, sehrbazlar, cadugərlər də gəlir, burada fəaliyyət göstərirdilər. Nəticədə əhali arasında müxtəlif dinlər, inanclar, mövhumatlar, mistik təlimlər daha da geniş yayılırdı. Bununla əlaqədar Roma imperiyasında həm siyasi-iqtisadi, həm də mənəvi böhran getdikcə dərinləşirdi, dinlərin və inancların çoxluğu cəmiyyəti parçalayırdı.

Hermetizm

Hermetizm ellinizm dövründə yaranmış dini-fəlsəfi cərəyandır. Neoplatonik cərəyan olmasa da, onun yaranmasına təkan vermiş təlimlərdən biridir. Bir çox yeniplatonçu filosofun astrologiya, mistika, teurgiya (tanrıların rəğbətini qazanmaq üçün onların iradəsinə təsir etmək sənəti – magiyanın bir növü) və cadugərliyə meyil göstərməsi də hermetizmdən qaynaqlanırdı.

Bu təlimin adı Misir tanrısı Totla bağlıdır [1, s.158]. Yunanlar ona Hermes və ya Üç Kərə Ulu Hermes deyirdilər. İnanca görə, bu ad dünyanın mistik yönlərini özündə ifadə edirdi [2, s.863-875]. Romada Hermes tanrı Merkuri ilə eyniləşdirildiyi üçün onu Ulu Merkuri (lat. Mercurius ter Maximus) adlandırırdılar. Onun təlimi yunan, eləcə də Şərq fəlsəfəsi və inanclarının qarışığından (sinkretizmdən) ibarət idi. Hermetizm neoplatonizm fəlsəfəsinin yaranmasına, daha sonra orta əsrlər mədəniyyətinə, gələcəkdə isə mistik təlimlərin yaranmasına güclü təsir göstərmişdir.

Hermetizmin yazılı qaynaqları “Korpus Hermetikum” (lat. Corpus Hermeticum) adlanır. Bu, tanrı Hermesin apardığı dialoqlar şəklində yazılmış 16 kitabdan ibarətdir. Bu mətnlər yalnız yüksək biliklərə (loqosa) çatanlara ünvanlanmış gizli ədəbiyyat sayılırdı. Kitablarda tanrı Hermes dünyanın sirlərini açırdı. M.ö. III və ya II yüzillikdə yazılmış “Korpus Hermetikum” münəccimlik, okkultizm, cadugərlik, fəlsəfə və mistika sahələrini əhatə edirdi. Bir sıra tədqiqatçılar isə bu fikirdədirlər ki, adıçəkilən qaynaq xristianlığın meydana gəldiyi ilk yüzilliklərdə (I-III əsrlərdə) qədim rəvayətlər əsasında qələmə alınıb [1; 3]. Çünki qədim yunan ədəbləri, filosofları onlara istinad etməyiblər.

Hermetizmin daha sistemli təqdimatı həmin kitablardan biri olan “Poemandr” əsərində verilib [4, s.502-511]. Orada deyildiyinə görə, hər şeyin başlanğıcında Ata Tanrı (Əql) durur. O, zülmətdən çıxan maddi təbiətdən öncə var olub, sonra Əqldən emanasiya (ışıqsaçma) baş verib və onun Söz (Kəlam-Loqos) adı ilə tanınan Oğlu yaranıb. Bu baxımdan Ata ilə Oğul eynidir.

“Tanrı Sözü gözəl olub”, ona görə də bütün varlıqlar ona bənzər şəkildə yaranıb, sonra yeddiyə bölünüb və dünyanın Yeddi Hökmranı xəlf edilib. Daha sonra Tanrı Sözü yaradılmış təbiətə vararaq Demiurqla (Yaradıcı ilə) birləşib. Bu birləşmədən isə aşağı qatlarda olan maddi təbiət və heyvanlar yaradılıb. Beləliklə, yer göydən ayrılıb.

İlk İnsanı Tanrı Ata özünə bənzər yaradıb, onu sevib, bütün təbiəti onun ixtiyarına verib. İlk İnsanda kişi və qadın birləşib, təbiət həmin qarışıq cinsdən daha yeddi insan yaradıb. Müəyyən vaxtdan sonra kainat bağları qırılıb və bütün varlıqlar ikicinsli olub.

Bu baxımdan insan ikili təbiətə sahibdir: bir tərəfdən o, ölməzdir, çünki onun İlk İnsandan miras qalan ruhu və düşüncəsi var, digər tərəfdən isə insanın zülmətdən alınmış cismani bədənə də var. Bədən isə sonludur, ölümə məhkumdur. Odur ki, insan gərək öz xilasına doğru yola çıxsın. Bu yol insanın öz ilahi mahiyyətini tanımasından və Tanrıya uyğunlaşmasından keçir. Buna da sirli, gizli biliklərlə (qnosis) çatmaq mümkündür. Qnosisə yiyələnmiş ruh bədənə ölümündən sonra göyün yeddi qatından keçməklə pisliklərdən təmizlənir və İlk Başlanğıca (Tanrıya) qayıdır. İlk Başlanğıc bunu etməyən, nəfsindən qopa bilməyən adamlardan uzaqlaşır və onları şər varlıqların hökmünə verir.

Xilas olmaq üçün insan gerçək mahiyyətini dərk etməlidir. Hermetizmin əsas prinsiplərindən biri budur ki “yuxarıda olanla aşağıda olan eyni şeydir”. Bu sözlər təlimin əsas ideyalarını əks etdirən “Zümrüd lövhə” adlı kiçik bir yazıda ifadə olunub. Beləliklə, görünənə görünməyən arasında elə bir bağlılıq var ki, ona gizli biliyə vəqif olanlar varla bilərlər. Bununla da hermetizm magiya, mü-nəccimlik, teurgiya və cadugərlik kimi mistik praktikalara yol açır.

Yeni pifaqorçuluq

Yeni pifaqorçuluq m.ö. I yüzillikdə İsgəndəriyyədə yaranmış dini-mistik-fəlsəfi təlimdir. Qədim pifaqorçuların fəaliyyətinə m.ö. IV yüzillikdə son qoyulmuşdu. Roma imperiyası dövründə bu təlim yenidən dirçəldilsə də, onun qədim məktəblə çox az bağlılığı vardı; sadəcə bu məktəbin təmsilçiləri hansısa köklü ənənəyə aid olduqlarını göstərmək üçün öz təlimlərini qədim pifaqorçuluqla bağlayırdılar. Bu səbəbdən həmin dövrdə pifaqorçuluğa aid edilən çoxlu sayda saxta ədəbiyyat yaradılıb.

Yeni pifaqorçuluq bir sıra əlamətinə görə fəlsəfi cərəyandan çox dini təlim idi. Hətta bu məktəbin Pifaqora aid edilən vəhy kitabları da vardı. Bu təlimin əsasında kəskin dualizm dururdu. Maddi aləm şər, ruhi və səmavi başlanğıclar isə xeyirlə əlaqələndirilirdi. Bu baxımdan onlar düşünürdülər ki, Tanrı dünyanı rəqəmlərlə eyniləşdirən ideyaların əsasında qurub [5].

Yeni pifaqorçular 1 rəqəmini xeyir mənbəyi olan və hər şeyin başlanğıcında duran Tanrı ilə eyniləşdirirdilər. Şərin təcəssümü olan 2 rəqəmindən isə çoxluq, dəyişkənlik, xaos başlanırdı. Bütün rəqəmlər ideyalarla eyniləşdirilirdi. Hesab olunurdu ki, rəqəmlərin sərbəst varlığı yoxdur, onlar hamısı Birdən törəyir [6].

Yeni pifaqorçular dünyanın əbədiyyətinə inanırdılar. İnsana isə “mikrokosm” kimi baxırdılar. Onların təlimində təkənnüslüklərin əlamətləri olsa da, Tanrıyla maddi dünya arasında vasitəçi olan kiçik tanrıların və şər qüvvələrin varlığını da inkar etmirdilər.

Həqiqi Tanrı ən yüksək mənəvi təbəqələrdə, sonsuz uzaqlardadır. Vasitəçi kiçik tanrılar isə kamil olmadıqları üçün insanlara özlərinə tapınmağı buyururlar. Əbədiyyətə çatmaq üçün onlara deyil, həqiqi Tanrıya doğru yönəlmək lazımdır. Bunun üçün isə insan əxlaqlı abid həyatı yaşamalı, qidalanma, andıçma, qüsl və dəstəmaz qaydalarına riayət etməlidir [6].

Yeni pifaqorçuluğun ilk nümayəndəsi kimi tədqiqatçılar Publi Nigidi Fiqulun (lat. Publius Nigidius Figulus, təxminən m.ö. 98-45) adını çəkirlər. O, məşhur filosof Siseronun yaxın dostu olmuş, bir çox elmlər sahəsində kitablar yazmış, qədim pifaqorçuluğu yenidən dirçəltmək istəmişdi. Publi Fiqul mistika-ya çox meyilli idi. Siseron xəbər verir ki, o, görücülük edərək Oktavian Avqustun doğum günündə onu imperator olacağı ilə müjdələmişdi. Fiqulun məşhur əsərlərindən biri dilçilik sahəsində yazdığı “Qrammatikaya şərhlər” (lat. “Commentarii grammatici”) kitabıdır. Bundan başqa, o, tanrılara tapınma və onlara ehtiram etməyə dair “Tanrılar haqqında” (lat. “De diis”) əsərini, eləcə də mü-nəccimlik, öncəgörənlik və yuxuyozmalar bərdə əsərlər yazmışdı. Günümü-zə onların yalnız bəzi fraqmentləri gəlib çatıb [7].

Yeni pifaqorçuluğun ən tanınmış nümayəndəsi Tiyanalı Apollon (təxmi-nən 1-98-ci illər) olub. Dövrümüzə onun adına çıxılan 97 məktub gəlib çatıb. III yüzillikdə yazıçı Lusi Flavi Filostrat onun kimliyinə həsr olunmuş “Tianalı Apollonun həyatı” adlı bir roman qələmə almışdı. Bu roman hərəsində 40 fəsil olan 8 kitabdan ibarətdir. Orada Apollonun müxtəlif şəhərlərə səfərləri, onun hökmdarlar, məmurlar və müdriklərlə görüşləri, dini-fəlsəfi mülahizələri, möcü-zələri, sehrbazlığı haqqında söhbət açılır. Apollon Romaya qayıtdıqdan sonra imperator Neron tərəfindən təqib olunmuş, lakin növbəti imperator Vespasianın zamanında böyük vəzifəyə yüksəlmişdi. İmperator Domisianın dövründə isə yenidən təqiblərə məruz qalmış və möcüzə göstərərək hamının gözü qarşısında qeybə çekilmişdi. Sonra Efesdə peyda olmuş, orada Pifaqor məktəbini yaratmış-dı. Beləliklə, Apollon filosof kimi yox, daha çox peyğəmbər, sehrbaz, öncəgö-rən kimi təsvir olunur, antik dünyada bu keyfiyyətləri ilə tanınırdı.

Bir çox Roma filosofları Apollonun həyatını İsa Məsihin həyat yolu ilə müqayisə edib, onun (Apollonun) peyğəmbərliyə daha çox layiq olduğunu iddia edirdilər [8, s.393]. Bununla da onlar xristian ehkamlarını təkzib etməyə çalışır-dılar. Məsələn, Roma filosofu Hierokl yazırdı ki, Apollon İsadən çox möcüzə göstərsə də, heç kəs onu tanrı elan etməyib. Hieroklun fikrincə, Romada xris-tianlığı yayan həvari Pavellə (Pavlos) həvari Pyotr (Peter) heç də etibarlı mənbə olmayıblar, ancaq Apollon haqqında məlumat verən Filostrat və Damis xalq arasında öz möminlikləri və dürüstlükləri ilə tanınırdılar. Kilsə tarixçisi Evsebi Pamfil onun dediklərini təkzib etmək üçün “Həqiqət sözü” (lat. “Philaethes logos”) adlı əsər yazmışdı [8, s.393-394].

Apollonun ölümündən sonra şərəfinə məbədlər tikilmiş, insanlar ona ta-pınmışdılar. Bütün bunlara görə də xristianlığın tam qalib gəlməsindən sonra Apollonun kitabları tonqallarda yandırılmış, onun şərəfinə tikilmiş məbədlər darmadağın olunmuşdu.

Filostratın romanından belə qənaətə gəlmək olar ki, Apollon pifaqorçulu-ğa xas olan çətin riyazi problemlərə yox, dini-əxlaqi məsələlərə önəm verirmiş. Ruhun bədəndən-bədənə köçməsinə inanan Apollon hesab edirdi ki, qanlı qur-banların kəsilməsi, ət yeyilməsi, çaxır içilməsi, ailə həyatı müdrik insana yaraş-mayan əməllərdir. Həyatın mənası Tanrını anlamaq və duymaqdır. Onun fikrin-cə, bütün dinlərdə həqiqət var, dinlər hamısı Tanrıya aparan yollardır. Bununla

belə, Apollon tanrılarla bağlı yunan və Misir xalq dinindən gələn ibtidai təsəvvürləri də pisləyirdi. O öz həyat yolunu möminlik örnəyi kimi təqdim edirdi.

Gerasalı Nikomax (II yüzilliyin birinci yarısı) da yeni pifaqorçuluğun tanınmış nümayəndələrindən idi. O, daha çox riyazi məsələlərlə məşğul olur, rəqəm nizamını ilahiləşdirir, ona ilahi məzmun verirdi. Nikomaxın əsərlərindən biri “Arifmetik ilahiyyat” adlanır. Bu əsərdə Nikomax ona qədər rəqəmin mistik mənasını verir. Kitabın birinci hissəsində birdən dördə qədər, ikinci hissəsində isə qalan rəqəmlərdən danışılır [9]. Hər bir rəqəm əxlaqi, təbii və ilahi obrazlara uyğunlaşdırılır, onların arasında qanunauyğunluqlar araşdırılır.

Tanrı 1 rəqəminə uyğundur, çünki hər şey ondan başlanır, həm də 1 rəqəmi başqa rəqəmlərin əsasında durur. Odur ki, 1-ə uyğun olan Tanrı hər şeyin “əvvəli, ortası və sonudur”.

2 rəqəmindən etibarən çoxluq başlanır. Bu rəqəm materiyaya uyğunlaşdırılır və bir olan Tanrıya qarşı durur. Bütün ziddiyyətlər ikilidir: isti-soyuq, xeyir-şər, işıq-qaranlıq və s.

3 rəqəmində isə əvvəl, orta və son var. O, tamlıq təcəssümüdür. Hətta canlılar da üç cürdür: uçanlar, yeriynələr, üzənlər. Tanrıya üç kərə dua edilir, ümumiyyətlə, hər şeyin üç qatı mükəmməldir. 3 – ahəng, bəziş və dostluqdur. O, həm də bütün ziddiyyətləri bir-birinə yaxınlaşdırır.

Bu ilk üç rəqəm başqalarının əsasını təşkil edir. Sonra gələnlər onların kombinasiyalarıdır. Kainat, kosmik təsəvvürlər, dairələrin bölgüsü 4 rəqəmində təcəssüm olunur. Bunun mahiyyətini anlamaq və onlar üzərində riyazi hesablama aparmaq üçün onları xaç şəklində dörd hissəyə bölürlər. Buna əsasən elmələr hesab, həndəsə, harmoniya və astronomiya; canlılar isə mələklər, şər qüvvələr, diri canlılar və bitkilər olmaqla dördə bölünür. İnsan da dörd hissədən ibarətdir: baş, bədən, əllər və ayaqlar.

5 rəqəmində ilk cüt və tək rəqəmlər (2 və 3) birləşir. O, həm də 10 rəqəminə qədər olan ortadır. İki beşin cəmi ilk tamlıq olan ondur. Kainatın beş ünsürü var: hava, od, su, torpaq və efir. Əxlaqda da 5 rəqəmi ədalətin təcəssümüdür.

6 rəqəmi birin, ikinin və üçün cəmindən, eləcə də ikinin üçə vurulmasından ibarətdir. Bu da kişi və qadın başlanğıcın, eləcə də evliliyin rəmzidir. Həm də altı əvvəli, ortası və sonu olan iki üçlükdən ibarətdir. Bu da kosmosun təcəssümüdür ki, Yaradıcı Tanrı onu altılıqla kamilləşdirir.

7 rəqəminin özəllikləri çoxdur. Dörd yeddinin cəmindən kamil 28 rəqəmi yaranır. Bu da ay təqviminin günləridir. Antik dövrdə məlum olan və Tanrı hesab edilən planetlərin sayı da yeddi idi. Hərəkət də yeddiistiqamətlidir: önə, arxaya, yuxarı, aşağı, sağa, sola və öz oxu ətrafında. Yeddi musiqi səsi (not) var. Ömrün yeddi mərhələsi var: körpəlik, uşaqlıq, gənclik, yetkinlik, kişilik, ahıllıq və qocalıq. Məhz yeddinci ayda uşaq doğulmaq üçün hazır olur. Toxum da yerə düşəndə təxminən yeddi günə bitməyə başlayır.

8 rəqəmi iki rəqəminin kubudur ($2 \times 2 \times 2$). Deməli, onun əsasında qütblülükləri və ziddiyyətləri ilə 2 rəqəmi durur. Bu isə həm sevgi, həm də doğuluş əlamətidir. Səkkizlik göydə də özünü göstərir, çünki ulduz dairələri də səkkizdir.

9 rəqəmi üçün kvadratdır (3x3). O, onluğun içində ən böyük rəqəmdir, ondan sonra heç nə yoxdur. Buna görə də doqquzdan sonra dairəvi hərəkət baş verir. Hər şey ona doğru gəlir, sonra da ondan uzaqlaşır.

10 rəqəmi isə təbiətdə olan tamlıq, nizam-intizam və müvazinətin rəmzi-dır. Onun içində bütün başqa rəqəmlər var. Beləliklə, onluq bütün dünya və kainatdır, ondan yüksək heç bir təbii rəqəm yoxdur, çünki yüz on, min isə yüz onluqdan ibarətdir.

Yeni pifaqorçuluğun daha bir tanınmış nümayəndəsi Apameyli Numeni (II yüzilliyin ikinci yarısı) olub. Onun fikrincə, tam olan varlığın üç əsası var: 1) İlk Tanrı – özünə qapanmış halda mövcuddur; 2) İkinci Tanrı – maddə ilə münasibətdə olan Demiurqdur, bir tərəfdən İlk Tanrıya, digər tərəfdən isə əbədi olan maddəyə yönəlir; 3) Varlığın üçüncü əsasını isə kosmos təşkil edir [10, s.158-162]. Başqa məlumata görə, Numeni varlığın üçüncü əsasını kosmosda yox, Dünya Ruhunda görürmüş [11]. İnsan ruhunun ölümlü hissəsi ondan yaranıb, ruhun əqli hissəsi isə ölməzdir və dünya əqlinə yönəlir.

Numeni platonçuluğu Müqəddəs Kitabın (Bibliyanın) dünyagörüşünə, eləcə də Hind, Misir və digər dini təlimlərlə yaxınlaşdırmaq, uyğunlaşdırmaq istəyir, hətta Platonu Musaya bənzədirdi [12, s.449]. Bu zərurət də ondan doğmuşdu ki, həmin vaxt Romada ənənəvi yunan-roman dini böhran keçirirdi, üstəlik, imperiya ərazisində çoxlu dinlər ortaya çıxmışdı, onlardan biri də sonralar dövlət dininə çevrilmiş xristianlıq idi. Bu səbəbdən o dövrün filosofları antik təlimləri başqa inanclarla, xüsusən də xristianlıqla qarışdırmağa çalışırdılar. Numenin varlıq haqqında nəzəriyyəsi də bu qəbildən idi. Sonralar bu ideya yeni platonçular tərəfindən daha da inkişaf etdirilərək xristian inancına uyğunlaşdırıldı.

Qadesli Moderat (yun. Μοδέρατος, I yüzilliyin ikinci yarısı) da yeni pifaqorçulardan biri idi. Sonralar neoplatonik Plotinin ifadə etdiyi üçlük haqqında fikirlərin əsasını o qoyub. Moderata görə, bir olan varlıq üç hissədən ibarətdir: 1) hər şeydən yüksək olan Vahid; 2) düşüncə ilə qavranıla bilən ideyalar toplusu və həqiqi varlıq; 3) birinci və ikinci hissə sayəsində mövcud olan ruh. Pifaqor fəlsəfəsinə üstünlük verən Moderat hesab edirdi ki, Platon, Aristotel və digər filosoflar onun fikirlərini mənimsəyiblər, sonra da bütün mənfilikləri, qüsurları pifaqorçuların üstünə ataraq onları gözdən salıblar [13].

Qnostisizm

Qnostisizm (yunanca olub, həqiqi biliyə yiyələnmək deməkdir) antik dövrün sonlarında (I-V yüzilliklərdə) yaranmış dualistik dini təlimdir. Bu təlimin ardıcılıarı xristianlığın, yunan fəlsəfəsinin və bəzi Şərq dinlərinin ideyalarını qarışdırıb sinkretik hala gətirmişdilər [14, s.3-23]. Ezoterik təlim olan qnostisizmin tərəfdarları iddia edirdilər ki, Tanrı onlara dünyanın sonu haqqında biliklər verib.

Ellinizm dövründə qədim yunan polislərinin (şəhər-dövlətlər) tarix səhnəsindən silinməsi, böyük imperiyaların yaranması, müxtəlif mədəniyyətlərin və dini-fəlsəfi təlimlərin bir-birinə qarışması, cəmiyyətdə axirətin yaxınlaşması barədə inancın yayılması və mistik ənənələrin inkişafı bu təlimin meydana çıx-

masının əsas səbəbləri sayılır. Qnostik cərəyanlar çox olsa da, onların bir-birinə bənzər cəhətləri çox idi. Qnostisizmi səciyyələndirən xüsusiyyətlər ilk növbədə ezoterizm və dualizmdir. Qnostisizm ardıcılıqları insanları “maddi” (bədənlə bağlı olanlar), “ruhi” (psixiklər) və “mənəvi” (pnevmatiklər) tiplərə bölürdülər. Onların fikrincə, yalnız “mənəvi” insanlara həqiqi mistik biliyin (qnosisin) mahiyyəti açıla bilər.

Qnostiklər varlığı ikili şəkildə təsəvvür edir, xeyirlə şəri substansional səviyyədə bir-birinə qarşı qoyurdular [14, s.42]. Onlara görə, bütün maddi aləm şərdir və mənəviyyətin zindanıdır. Məqsəd bu zindandan azad olub xeyirə qovuşmaqdır. Buna isə yalnız ilahi biliyə (qnosisə) yiyələnən insanlar nail ola bilərlər.

Qnostisizmə görə, maddi dünya Mütləqin səhvi nəticəsində yaranıb. Bu səhvdən yararlanan qara qüvvələr işıqlı aləmlərə daxil olub. Bunu da qnostiklər belə təsəvvür edirdilər ki, heç kim tərəfindən doğrulmamış Tanrı Ata “eon” adlandırılan varlıqlarda təzahür edir. Bu eonlar əsasən cütlüklərdən ibarətdir. Eonlar ilahi tamlıq olan pleromanı təşkil edir. Ancaq bəzi eonlar bir zaman başqalarının üzərində hakimiyyət qazanmaq üçün pleromadan ayrılıblar. Bundan sonra kosmosun formalaşması (kosmogenez) baş verib, fərqli aləmlər yaranıb. Ən aşağı qatda yerləşən aləm isə bizim yaşadığımız dünyadır.

Qnostiklərin əksəriyyəti eonlara insani xüsusiyyətlər qazandırır, onlara konkret şəxs kimi baxırdı. Bu təlimə görə, pleroma öz tamlığını bərpa etmək istəyir. Bu isə yeni eonun yaranmasına gətirib çıxarır. Həmin eon İsa və ya İsa ilə Məsihin cütlüyüdür. O, dünyaya enir və yüksək mənəvi pillədə duran seçilmiş insanlara həqiqi biliyin (qnosisin) nə olduğunu öyrədir. Beləliklə, qnosisi bilən insanlar İsanın vasitəsilə pleromaya qayıdıb maddi aləmdən qurtulacaqlar. Bu yolu getmək üçün isə abid həyatı yaşamaq vacibdir.

Qnostiklər hesab edirdilər ki, Tanrı bu dünyadan çox-çox uzaqlardadır (transsendentdir). Onun təbiəti dərkolunmazdır. Dünyanı isə ən aşağı qatlarda yaşayan arxon (yunanca: başçı) adlı qüvvələr yaradıb. Arxonlar Tanrı tərəfindən yaradılsalar da, onun haqqında biliyə sahib deyillər. Ona görə də bu qüvvələr həqiqi Tanrının dərk edilməsi yolunda maneədir. Bütün kainat arxonlara tabedir. Qnostiklər onları bəzən Tanrının Əhdi-Ətiqdəki isimləri ilə (Savaof, Adonai və s.) adlandırırdılar. Beləliklə, onlar hesab edirdilər ki, həqiqi Tanrının yalnız bir adı var, ona aid olunan başqa adlar isə, əslində, müstəqil fəvqəlvərlilər olan arxonlardır. Dünyanın ətrafında bir neçə kosmik qat var ki, onları da arxonlar idarə edir. Dünyanın yaradılmasında arxonların ən böyüyünün müstəsna rolu var. Onun adı Platonun “Timey” (“Timeus”) əsərində olduğu kimi, Demiurqdur.

Arxonların zülmə dolu hakimiyyəti isə “hermarmenus” adlanır [14, s.43]. İnsan bədən, mənəviyyət (pnevma) və ruhdan ibarətdir [14, s.44]. Bədən və ruh dünyanın tərkib hissəsi olaraq hermarmenusa tabedir. Hermarmenus həm təbiət qanunları, həm də Musaya nazil olunmuş yəhudi qanunudur. Ruhun içində yaşayan mənəviyyət isə ilahi işığın hissəciyi kimi zindanda saxlanır. Əsarətdə olan mənəviyyət pleromadan təcrid olunub, özünü onun bir zərrəsi kimi dərk

etmir. Mənəviyyatın dirçəlməsi isə həqiqi bilik (qnosis) vasitəsilə baş tuta bilər, yəni insan yalnız qaranlığı yarıb işığa doğru yönəlməklə xilas ola bilər. Qnosisə yiyələnmiş ruh ölümdən sonra ilahi harmoniyaya – pleromaya qovuşur.

Bəzi qnostik təriqətlər cəmiyyətdə hökm sürən qanunların, ədəb və əxlaq qaydalarının belə arxonlar tərəfindən qoyulduğunu güman edirdilər. Buna görə də pnevmatiklər onlara riayət etməməli idilər [14, s.46-47]. Onların fikrincə, əgər pnevmatik hermarmenusdan azaddırsa, onda dünyaya bağlı olan və onun reallığını əks etdirən qanunlardan da azad olmalıdır.

Qnostisizm antik dünyada xristianlıqdan öncə yayılmışdı. Ancaq xristianlıq ayaq tutmağa başlayandan sonra qnostiklər öz təlimlərinə bu dinin bir çox elementlərini də qatdılar. Nəticədə xristian qnostisizmi ortaya çıxdı. Bundan öncə qnostisizm iudaizmə də yol tapmışdı. Sonralar isə qnostik ideyaların təsiri müsəlman təriqətlərində də müşahidə olunmağa başladı.

Mitraizm

Qnostik inanca yaxın olan dinlərdən biri də mitraizm idi. İran mənşəli bu din Roma imperiyasında xristianlıqla paralel yayılır və onunla rəqabət aparırdı. Mitraizm dünyanı Zülmətlə Nurun mübarizəsi kontekstində izah edirdi [14]. Mitra arilər (hind-fars mənşəli xalqların ümumiləşdirilmiş qədim adı) panteonunun tanrılarından biri idi. Yaxın Şərqdə bir çox xalqlar ona ibadət edirdi. Qədim arilər onu “Dan yerinin tanrısı” adlandırırdılar. Onların inancına görə, dünyada həyatın varlığını Mitranın qüdrəti təmin edirdi. Qədim iranlılar inanırdılar ki, Mitranı xeyir tanrısı Ahura-Məzda yaradıb və ona ibadət etmək vacibdir. Bu barədə “Avesta”nın Mitr-Yaşd babının əvvəlində məlumat verilir. M.ö. VI-V yüzilliklərdə Mitra inancı unudulsa da, sonradan bu kult yenidən bərpa olunmuş, İran, Babilistan, Pont, Frikiya, Kappadokiya və başqa regionlarda yayılmışdı.

Mitraya Romada da ibadət edirdilər. Bu dinə tapınanlar inanırdılar ki, Mitra Xeyirin təəcəssümü kimi zülmət qüvvələrlə mübarizə aparır, insanlara xidmət göstərir, üstəlik, o, dünyanın yaratıcısıdır. Xristianlığın mitraizmlə bir sıra oxşar cəhətləri var. 274-cü ildən başlayaraq imperator Avrelianın əmri ilə hər il dekabrın 25-i Günəş tanrısı Mitranın anadan olduğu gün kimi qeyd edilirdi. IV əsrdən etibarən isə bu günü İsanın doğulduğu gün kimi qeyd etməyə başladılar. Bu adət dövrümüzədək davam etməkdədir.

Xristianlıqla mitraizmin oxşar cəhətlərindən biri də həm Mitra, həm də İsanın xilaskar kimi qələmə verilməsidir. Hər ikisi Tanrı ilə insanlar arasında vasitəçidir, ikisi də Atanın buyuruqlarını yerinə yetirir. İsa kimi, Mitra da axirətdə insanları mühakimə edəcək. Xristianlığın rəmzi olan xaç mitraizmin də simvollarından biri idi. Mitraistlər xaçı dairənin içində təsvir edirdilər. Xristianlıqda olduğu kimi, mitraizmdə də bu dini qəbul edənlərin xaç suyuna salınma mərasimi keçirilirdi. Bu barədə tanınmış xristian ilahiyyatçısı Tertullian da məlumat verir [15].

Ədəbiyyat

1. Hart G. The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses. New York: Routledge. Oxon, 2005.
2. Davis, Tenny L. The Emerald Tablet of Hermes Trismegistus: Three Latin versions, which were current among later Alchemists. Journal of Chemical Education, Vol. 3, № 8, 1926.
3. Frances A. Yates: Giordano Bruno and the Hermetic Tradition. The University of Chicago Press Book, 1964.
4. Poemandres, The Shepherd of Men // Thrice-Greatest Hermes by G.R.S. Mead. Vol. 2. London: 1906.
5. Неопифагореизм // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 4 томах. СПб.: 1907-1909.
6. Новопифагореизм // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. СПб.: 1890-1907.
7. Publius Nigidius Figulus // Encyclopedia Britanica, 1911.
8. Ранович А.Б. Первоисточники по истории раннего Христианства. Античные критики Христианства. М.: Политиздат, 1990.
9. Теологумены арифметики // Философское антиковедение и классическая традиция. Т. 3. Вып. 1. Новосибирск: 2009.
10. Евсевий Памфил. Евангельское приготовление. Книга XI / Перевод А.Ястребова // Богословский сборник. М.: Православный Свято-Тихоновский богословский институт, 2001.
11. Нумений // Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Ильичев Л. Ф., Федосеев П. Н. и др. М.: Советская энциклопедия, 1983.
12. The Miscellanies; or, Stromata // Ante-Nicene. Christian Library. The Writings of the Fathers Down to A. D. 325. Vol. IV. Clement of Alexandria. Vol I. Edinburgh: T. and T. Clarc, 1867.
13. Модерат // Античная философия: энциклопедический словарь / Составитель Е. В. Афонасин. М.: Прогресс-Традиция, 2008.
14. Jonas. H. The Gnostic Religion. Boston: Beacon Press, 2005.
15. Тертуллиан. О крещении V, 1 / Общая редакция и составление А. А. Столярова. М.: Издательская группа «Прогресс»-«Культура». Москва: 1994.

Qara ƏHMƏDOV
(1928-2003)

AMEA-nın müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor

Bu günə necə gəlib çıxmışdıq

Od ocaq¹

Ulu əcdadlarımızın ən böyük və ən mühüm kəşflərindən biri oddur. Əlbəttə, od birdən-birə kəşf olunmayıb, onun kəşfinə qədər uzun müddət keçib. İlk vaxtlarda hələ vəhşi halında yaşayan insanlar təbiətdə mövcud olan oddan qorxurdular. Onlar ildırım düşməsindən əmələ gələn yanğınlara, yanar qazlara, vulkanlara yaxın gedə bilmirdilər. Lakin buzlaşmaya məruz qalan soyuq ərazilərdə odsuz yaşamaq mümkün deyildi. Buna görə insanlar soyuqlar düşdükdə isti yerlərə getmək məcburiyyəti qarşısında qalırdılar.

Zaman keçdikcə insanların odla tanışlığı artır, ona daha yaxından bələd olurdular. Hətta təbii oddan müəyyən ehtiyaclarını ödəmək üçün istifadə etməyə başlayırdılar. Məsələn, Bakı və Abşeronun yanar qazlarından ulu əcdadlarımız təbii od kimi istifadə edə bilirdi. Odu insanlar çox diqqətlə qoruyub saxlayırdılar, bu işlə qocalar məşğul olurdular. Lakin təbiətdə rast gəldikləri oddan istifadə etməklə insanlar oda olan ehtiyaclarını müntəzəm təmin edə bilməzdilər. Süni odsuz keçinmək çətin idi. Təbii oddan istifadə etmək yenə də təbiətdən asılı vəziyyətdə qalmaq demək idi. İnsan təbiətin bu ecazkar qüvvəsinə sahib olmalıydı.

Bəs insanlar süni odu necə kəşf ediblər? Təbii oddan istifadə elədikcə, söz yox, onlar odun müəyyən xassələrini öyrənirdilər: qığılcımdan od almaq, qurunun tez alışması və s. Süni od almaq yolunda, şübhəsiz, ağac və daş alət hazırlamaq təcrübəsi başlıca rol oynayıb. Quru ağacları bir-birinə aramsız sürtmək nəticəsində ağacın tüstüləndiyinin, filiz parçalarını çaxmaq, daşına vurduqda qığılcım alındığının şahidi olan insanlar süni od almaq üçün ağacların, daşların bu xüsusiyyətlərindən istifadə ediblər.

Daş və ağac alət hazırlayan insanlar əməli təcrübə qazanandan sonra süni odu da kəşf etməyə nail olublar. Süni odu quru ağacları bir-birinə sürtmək, ya-

¹ Qara Əhmədovun “Bu günə necə gəlib çıxmışdıq” silsiləsindən üç yazısı “Multikulturalizm” jurnalının əvvəlki saylarında dərc edilib

xud bir ağacın oyuğunda digərinin ucunu sürətlə fırlatmaqla əldə ediblər. Metal filizləri ilə tanış olduqdan sonra isə odu qığılcımdan alıblar. Bunun üçün ən yaxşı material ağac göbələyi – qov olub. Qov qığılcımdan tez od tutur və üfür-dükdə alışır.

Marksizm klassiki Fridrix Engels “Anti-Dürinq” əsərində yazırdı: “Sürt-mə yolu ilə od əldə olunması ilk dəfə insanı təbiətin müəyyən bir qüvvəsinə ha-kim etmiş, bununla da insanı heyvanat aləmindən birdəfəlik ayırmışdı”.

Dünyanın bir çox yerində aparılmış qazıntılar əsasında alimlər belə bir fik-rə gəliblər ki, süni odun kəşfi ən azı 100 min illər bundan qabaqlara aiddir. Bu məsələnin aydınlaşdırılmasında Azərbaycan ərazisindəki Azıx mağarasında apa-rılmış qazıntıların böyük əhəmiyyəti var. Burada Aşel-mustye dövrünə aid təbə-qələrdən (500 min ildən əvvəlki dövr) ağac kömürü və heyvan sümüklərinin qa-lıqları tapılıb. Mağaranın tədqiqatçısı M.M.Hüseynov belə bir fikrə gəlir ki, “Azıx sakinləri Aşel dövründə odu süni surətdə özləri əldə edə bilərdilər. Eyni zamanda, süni surətdə alınmış odu ocaq külü arasında saxlayıb qorumağı da bacarıblar”.

Azıxantropolar dünyanın ilk dəfə süni surətdə od istehsal edə bilən ən qə-dim sakinlərindən hesab olunur. Məşhur yunan yazıçısı Esxil özünün “Zəncir-lənmiş Prometey” adlı əsərində göylərdən odu oğurlayıb insanlara bəxş etdiyi üçün Prometeyin Qafqaz dağlarında zəncirlənməsi səhnəsini bəlkə də təsadüfən yaratmayıb. Elə Azərbaycanın “Odlar diyarı” adlandırılması da, yəqin ki, tarixi-mizin bu qədim kökləri ilə bağlıdır.

Maraqlıdır ki, Azıx mağarasında hələ Aşel dövrünə aid təbəqədən bir neçə ocaq yeri də müəyyən edilib. Bu ocaqlardan birinin böyüklüyünə və külünün-kö-mürünün sıxlığına görə, alimlərin fikrincə, dünyada hələlik bərabəri yoxdur.

Odlu ocaq insanın fiziki kamilləşməsində, oturaq həyata keçməsində, ibti-dai cəmiyyət şəklində formalaşmasında və bir sıra başqa təsərrüfat və məişət hə-yatında elə böyük, elə mühüm rol oynayıb ki, insanlar onu həmişə müqəddəs hesab ediblər. Oda, ocağa and içmək, sitayiş olunan pirləri “ocaq” adlandırıb onlara nəzir vermək, ocaqda qurban kəsmək kimi adətlər indi də qalmaqdadır.

Od insanlara əti bişirib yemək imkanı yaradıb. Alimlər müəyyən ediblər ki, son bir neçə yüz min il ərzində bişmiş xörək yediyi üçün insanların həzm or-qanları qısalıb və bunun hesabına qanın başqa orqanlarda istifadəsi artıb. Bu faktor xüsusilə beynin inkişafına daha böyük təsir göstərib, bu da, öz növbəsin-də, zehnin artmasına səbəb olub.

Odun istifadəsi ətin nəinki bişirilməsi, saxlanması işini də asanlaşdırıb. Məlumdur ki, qızardılmış, yaxud qovrulmuş əti çiy ətdən daha çox saxlamaq olur. Əti qovurub aylarla saxlayan ailələrə kəndlərimizdə ta bu yaxınlara qədər rast gəlinirdi. Maraqlıdır ki, Azıx mağarasında 300 min ildən çox yaşı olan VI mədəni təbəqədən aşkara çıxarılmış kül və kömür qalıqları içərisində çoxlu miq-darda yanmış heyvan sümüklərinə də təsadüf olunub. Bu sümük yanıqlarına əsaslanan tədqiqatçılar əcdadlarımızın hələ o zamanlar əti bişirib yediklərini gü-man edirlər.

İbtidai insanlar oddan sürək ovu zamanı köməkçi vəsait kimi də geniş istifadə edirdilər. Dairəvi yağınlər yaradır, vəhşi heyvanları qovub yağınlın or-

tasına salır, beləliklə, ov işini asanlaşdırırdılar. Ovun çoxluğu isə daha təminatlı həyat üçün şərait yaradırdı. Od əmək aləti hazırlanması işində də insanların əlinədən tuturdu. Məlumdur ki, odda ütölmüş ağacı əymək asan olur, odla bərk ağacları yandırır, doğramaq, kömür basdırmaq mümkündür. Daş alət hazırlayarkən oddan daşları parçalamaq üçün istifadə etmək olar; daşı ocaqda qızdırdıqdan sonra üstünə su tökəndə tez parçalanır. Bu qədim üsuldən daş karxanalarında son zamanlara qədər istifadə olunurdu.

İndi olduğu kimi ən, qədim zamanlarda da od, ev və geyimlə bərabər, soyuqdan qorunmaq üçün ən münasib vəsait idi. Hər şeydən əvvəl qədim mağaraları, komaları, evləri isitmək üçün od-ocaqdan istifadə edilib. Zaman keçdikcə insanlar odun köməyi ilə gil qab, kərpic bişirməyi, metal əritməyi, kirəc yandırmağı öyrəniblər, odlu silahlar, odla işləyən nəqliyyat vasitələri və mühərriklər icad eləyiblər. Şimalda yaşayan xalqlar buz parçalarından tikdikləri evləri odun köməyi ilə “qaynaq” edirmişlər. Koma şəkilli belə evlərin içərisində od qalayır, buzu əridir, buz parçaları arasındakı boşluqlar dolduqdan sonra otağa soyuq havanı buraxmamaqla hava keçirməyən buz barı yaradırdılar. Qapını isə heyvan dərisi ilə tuturdular.

Od işıq mənbəyi kimi də insanların həyatında tarix boyu misilsiz rol oynayıb. Elektrikin kəşfinə qədərki dövrdə süni işığı odsuz təsəvvür etmək mümkün deyildi. Od, ocaq və işıq istifadə olunduğu ilk günlərdən insanları öz ətrafında toplamaqla ictimai funksiya daşımağa başlayıb. Ana öz uşaqlarını ocaq başında böyüdü, onlara isti yemək yedirib, qışda soyuqdan qoruyub, işığında keşiyini çəkib. Ana ocağı sönməyə qoymadıqca ocaq başı ilk insan dəstələrinin, icmanın, nəslin, ailənin ən həyatı və müqəddəs yerinə çevrilib. Ən mühüm, vacib məsələlər ocaq başında həll olunub, uğurlu ovdan, evdə və çöldə baş vermiş hadisələrdən burada söhbət salınıb, bir sıra ənənəvi şənliklər, dini ayinlər burada icra edilib. Oda, ocağa, işığa şəhər ruhları qovan, günahları təmizləyən, insanlara həyat, sevinc və xoşbəxtlik bəxş edən ülvə bir qüvvə kimi də səcdə olunub. Bayramda tonqal qalayır, üstündən atılmaq, gəlini çıraqla müşayiət etmək kimi adətlər indi də yaşadılır. Hələ eramızdan əvvəl III minilliyin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycanda ölünü yandırır külünü dəfn etmək, cəsədi basdırandan sonra üstündə hündür daş və torpaq təpə (kurqan) yaradıb üstündə od qalamaq mərasimi mövcud olub. Ölü çıxan həyətdə işıq yandırmaq adəti hələ də qalmaqdadır. Gözdəymədən qorunmaq üçün insanın, mal-qaranın başına duz çevirib ocağa atmaq, üzərlik yandırmaq da xalqımızın oda inamla bağlı adətlərindəndir.

Ən qədim ocaqlar çox sadə olduqlarından xüsusi quruluşları yox idi. Daş dövrü ocaqlarında kül təbəqəsindən başqa ocaq əlamətini bildirən digər tapıntıya təsadüf olunmur. Təxminən qədim daş dövrünün ortalarına yaxın zamanlarda ocaq üçün xüsusi çökək yaradıldığı, ocaq yerinin kül və daşla əhatəyə alındığı faktları məlumdur. Belə ocaqlar Azıx mağarasında aşkar olunub. Buradakı qədim ocaqların mağaranın qaranlıq hissəsində, bulaq yanında, havası təmiz olan yerdə qalandığı üzə çıxarılıb. Görünür, Azıx sakinləri ocaq üçün xüsusi yer seçirmişlər.

İbtidai insanlar ocağın sönməməsi, tüstüsünün çıxması, işığın yayılması üçün münasib olan yerlərdə ocaq qalayırdılar. İlk evlər kiçik olduğundan ocaq üçün yer, adətən, evin divarında, girişin əks tərəfində düzəldilirdi. Ocaqla evin başı və ayağı (qapısı) müəyyənləşdirilirdi. Evdən anbar otaqları ayrılmadığı üçün evin başı – ocaq olan hissəsi yaşayış, ayaq hissəsi isə anbar kimi istifadə olunurdu. Qazax rayonundakı Şomutəpə adlı yaşayış yerində aşkar olunmuş Eneolit dövrünə aid evdə (m.ö. IV minillik) ocaq evin divarlarında düzəldilib.

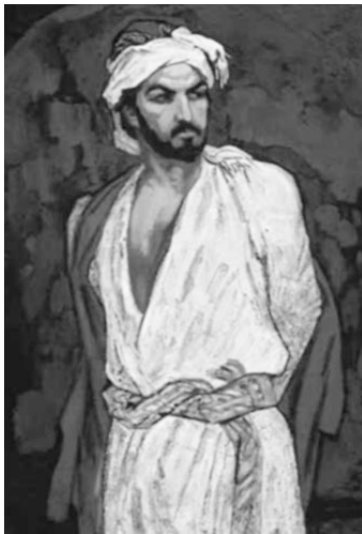
İlk tunc dövründən (m.ö. III minillik) başlayaraq gəzdirilən ocaqlar meydana gəlir. Bunlar gildən düzəldilirdi. Gəzdirilən ocaqlar Naxçıvanda Kültəpədən, Quruçay və Köndələnçay vadilərindən, eləcə də digər yerlərdən məlumdur. Dərin badya formalı gəzdirilən ocaqlar qalın divara malik olub odadavamlı gildən hazırlanırdı. Bunlardan əsas etibarilə içinə köz doldurub evləri qızdırmaq üçün istifadə edilirdi. Azərbaycanın bəzi rayonlarında “kürə”, “manqal” adlanan belə ocaqlar iki gözlü (alt-üst) düzəldilir, üst gözə od doldurulur, üst gözün divarlarında olan çıxıqların üstünə isə qazan, tava qoyulurdu. Alt gözlə üst göz arasındakı divarların deşiklərindən qalxan hava odu közərdir və dəm qazanı qızdırırdı.

Lakin evlərin böyüməsi, xüsusilə də ayrıca anbar tikililərinin meydana gəlməsilə ocaq evlərin mərkəzində qurulmağa başlayır. Bu hal dairəvi evlər üçün daha səciyyəvidir. Düzbucaqlı evlərin divarındakı bacanı dairəvi evlərin yuxarısındakı deşik əvəz edirdi. Dağ rayonlarında son zamanlara qədər qalmış “qaradam” adlanan evlərdə də ocaq evin ortasında yandırılırdı.

İlk sacayağılar da Tunc dövrünün başlanğıcına icəq olunub. Bunlar qalın gil kütləsindən, üzərində üç yerdə çıxığı olan nal şəklində və yaxud uc hissəsində buynuzvari ikiçixıqlı fiqur formasında hazırlanırdı. Birincilərin içərisində ocaq qalanır, sonunculardan isə ikisi ocağın yanlarına qoyulmaqla sacayağı kimi istifadə edilirdi. Belə gil sacayağılar əsas etibarilə evlərin içərisində yox, yanlarında tapıldığından, güman etmək olar ki, onlardan həyət ocaqlarında istifadə olunub.

Zaman keçdikcə gil sacayağılar heyvan fiquru, insan sifəti, insan ayağı şəklində düzəldilir və bəzən üzəri zəngin naxışlanırdı. Bu fakta əsasən mütəxəssislər belə hesab edirlər ki, ilk vaxtlar təsərrüfat-məişət funksiyası daşıyan sacayağılar ilk tunc dövrünün sonlarında artıq ayın səciyyəsi daşımağa başlayıb. Beləliklə, zaman keçdikcə ocaqların “ixtisaslaşması” baş verir, ev ocaqları, həyət ocaqları yaranırdı.

Hələ Eneolit dövründə bəzi ocaqların səkili düzəldildiyi, onların getdikcə mehrab şəklində qurulduğu da müşahidə olunur. Bunun nəticəsində ailə, icma, sonralar isə kənd, şəhər, ölkə məbədləri meydana gəlib. Oda, ocağa sitayiş atəş-pərəstlik məbədlərinin yaranmasına gətirib çıxarıb. Azərbaycan ən qədim atəş-pərəstlər ölkəsi sayılır. Zərdüşti dini və onun müqəddəs kitabı “Avesta”nın əsasən Azərbaycan ərazisində yaranması təsadüfi deyil. Hətta İran Sasani dövlətinin ən müqəddəs od məbədi də Azərbaycanda yerləşirdi. Od allahı Atər adlanırdı. “Azərbaycan” sözü də bu addan əmələ gəlib. Deməli, Azərbaycan nəinki təbii yanar qazları, müqəddəs atəşgahları, hətta adı ilə də odla bağlı bir ölkədir.

İmadəddin Nəsimi

*Dörd müxalif cəm olanda, bil ki, əsması nədir,
Elm ilə bilgil anın ismi mü səmması nədir?*

*Arif isən, nəfsini qurtar məqami-suflidən,
Dəgmə əhvəl nə bilür mənzili-əlası nədir?*

*Şöhrətü zərqi riyadır zahidin əfsanəsi,
La deyər, hər dəmbədəm bilməz ki, illası nədir.*

*Mən müinacat eyləram hər dəmbədəm dər-kuyi-dust,
Çün vücuda Tur olanda, bil ki, Musası nədir.*

*Əhli-həq hər yerdə məskən dutsa, həqdir mənzili,
Kəbəvü bütəxanəvü məscid, kəlisası nədir?*

*Dünyanın qalü qilindən keç, Nəsimi, fariğ ol,
Aləmi-vəhdəti gözlə, bunca qovğası nədir?*

Məğribdən Məşriqə yayılan Nəsimi ziyası

*Dünyanın bir sıra elm və mədəniyyət ocaqlarında
650 yaşlı şairin adı anılıb*

Martın 7-də İstanbulda Türk Ədəbiyyat Vəqfində “Nəsimi İli” münasibətilə tədbir keçirilib. Tədbir Azərbaycanın Mədəniyyət Nazirliyi, TÜRKSOY, Azərbaycan Milli Kitabxanası və Türk Ədəbiyyat Vəqfi tərəfindən təşkil olunub.

Tədbirin əhəmiyyətindən söz açan vəqfin rəhbəri Serhat Kabaklı bildirib ki, belə tədbirlərin təşkili iki qardaş ölkənin mədəni yaxınlaşmasının əsasını təşkil edir.

Bu tədbirin türk dünyası üçün çox vacib olduğunu deyən TÜRKSOY-un baş katibinin müavini professor Fırat Purtaş Nəsimi yaradıcılığının nəinki türk dünyası, ümumən bəşəriyyət üçün dərin məna kəsb etdiyini söyləyib. F.Purtaş vurğulayıb ki, Nəsiminin yaradıcılığı millətlər və xalqlar arasında təmas nöqtəsidir.

Tədbirin reallaşmasında əməyi keçən hər kəsə minnətdarlığını ifadə edən Azərbaycanın Mədəniyyət naziri Əbülfəs Qarayev dəyərlərimizi yaşatmaq baxımından belə tədbirlərin keçirilməsinin əhəmiyyətini vurğulayıb.

Ə.Qarayev İmadəddin Nəsimi yaradıcılığının dünyada tanınması, adının əbədiləşdirilməsi, əsərlərinin araşdırılması və kütləvi şəkildə nəşr edilməsinin Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olduğunu diqqətə çatdırıb. O qeyd edib ki, 1970-ci illərdə Nəsiminin 600 illik yubileyi dövlət səviyyəsində məhz Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə keçirilib və tarixdə ilk dəfə UNESCO tərəfindən bir Azərbaycan şairinin yubileyi layiqincə qeyd olunub. Bu siyasətin Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirildiyini deyən

nazir söyləyib ki, Azərbaycanda görkəmli şəxsiyyətlərin adının uca tutulması istiqamətində mühüm addımlar atılır.

Atatürk Mərkəzinin rəhbəri akademik Nizami Cəfərov çıxışında Azərbaycan poeziyasının və ədəbi dilinin inkişafında mühüm bir mərhələ təşkil edən Nəsimi yaradıcılığı haqqında məlumat verib. Akademik şairin yaradıcılığının dilçilik, xüsusilə Azərbaycan türkcəsinin tarixi inkişafını öyrənmək baxımından müstəsna əhəmiyyətə malik olduğunu, böyük mütəfəkkirin 650 il öncə yaşayıb-yaratmasına baxmayaraq, yazdığı əsərlərin ana dilimizi və bədii sözümüzü zirvələrə qaldırdığını söyləyib.

Türkiyəli professorlar Esat Harmancı, Nüsret Gedik söz sənətinin qiymətli incilərini meydana gətirmiş bu filosof şairin bütün türk ədəbiyyatının təkmilləşməsinə töhfələr verdiyini, Azərbaycan xalqının çoxəsrlik ənənələrə malik bədii-fəlsəfi fikrində dərin iz qoyduğunu söyləyiblər.

Tədbir Nəsimi yaradıcılığının fəlsəfəsinə həsr olunmuş panel iclası ilə davam edib.

* * *

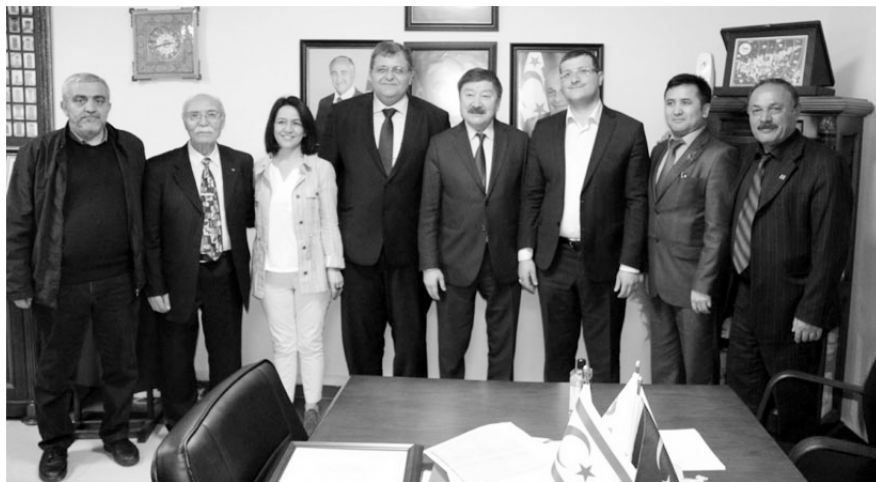
Hindistanın Aqra şəhərində yerləşən Kendriya Hindi Sansthan Universitetində “Nəsimi İli” çərçivəsində konsert proqramı təqdim olunub. Konsert ölkəmizin Hindistandakı səfirliyinin təşkilatçılığı ilə reallaşmış.

Əvvəlcə tədbir iştirakçılarına Nəsiminin həyat və yaradıcılığı haqqında geniş məlumat verilib. Sonra universitetdə təhsil alan Azərbaycan və digər türkdilli ölkələrdən olan tələbələr tərəfindən müxtəlif mahnı və rəqslərin yer aldığı konsert proqramı nümayiş etdirilib.

Universitetin rektoru Nand Kişor Pandeyin, eləcə də ali təhsil ocağının müəllim və tələbə heyətinin izlədiyi konsert maraqla qarşılanıb.

Şimali Kiprin Sosial Elmlər Universitetində (SEU) böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650-ci ildönümü və türkiyəli görkəmli el sənətkarı Aşıq Veysəlin anadan olmasının 125-ci ildönümü münasibətilə anma mərasimi təşkil edilib.

Türkiyənin Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, TÜRKSÖY və SEU tərəfindən təşkil olunan mərasim rəsmi hissə, panel və bədii proqramdan ibarət olub.

Rəsmi hissədə TÜRKSÖY-un baş katibi professor Düsen Kaseinov və SEU-nun rektoru professor Mustafa Tümerin çıxışları dinlənib.

Çıxışlarda Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı tərəfindən 2019-cu ilin türk dünyasında “Nəsimi İli” və “Aşıq Veysəl İli” elan olunmasının əhəmiyyətindən danışılıb.

Toplantının panel hissəsində professorlar İlqar İmamverdiyev, Umay Türkeş və başqaları İmadəddin Nəsiminin və Aşıq Veysəlin həyat və yaradıcılığından, onların poeziya nümunələrinin türkdilli xalqların musiqisinin inkişafında rolundan danışılıb.

* * *

Aprelin 10-da Vyanada yerləşən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzində dahi Azərbaycan şairi və filosofu İmadəddin Nəsimiyə həsr olunmuş məruzə axşamı keçirilib.

Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbəri Leyla Qasımova “İmadəddin Nəsimi və onun dövrü” adlanan tədbirdə çıxış edərək şairin Azərbaycan ədəbiyyatı üçün əhəmiyyətindən danışdı. O xatırladı ki, Azərbaycan Prezidentinin müvafiq Sərəncamına uyğun olaraq bu il ölkəmizdə “Nəsimi İli” elan edilib, bu səbəbdən də dünyanın müxtəlif elm və mədəniyyət ocaqlarında şairin yaradıcılığına həsr olunmuş tədbirlər keçirilir.

Sonra L.Qasımova tədbir iştirakçılarına tanınmış almaniyalı alim, nəsimişünas Mixael Raynhard Hessi təqdim edib. Bildirib ki, almandilli məkanda ən çox tanınan Nəsimi tədqiqatçısı M.R.Hess şair-filosofun həyat və yaradıcılığına dair fundamental əsərlər yazıb, öz doktorluq dissertasiyasını da bu mövzuya həsr edib. Təkcə Azərbaycan deyil, bir sıra türk dillərinə dərinlən yiyələnən M.R.Hess Nəsimi yaradıcılığının alman dilinə ən mükəmməl tərcüməçisi kimi də tanınır. L.Qasımova bunu da vurğulayıb ki, bu kimi şairlərin əsərlərini tərcümə edərkən vəzn ölçüsünün düzgün transferi ilə yanaşı, müxtəlif mənə çalarları və sanballı fəlsəfi çəkiyə malik misraların çevrilməsi dərin bilik, bədii duyum və peşəkarlıq tələb edir.

Mixael Hess məruzəsində Nəsimi yaradıcılığının araşdırılmasında və tərcüməsində ortaya çıxan problemlərə toxunub. Ümid etdiyini bildirib ki, Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı ilə elan olunmuş “Nəsimi İli” bu sahədə mühüm irəliləyişlərin əldə edilməsinə öz töhfəsini verəcək.

Qeyd edək ki, Mixael Hess Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə İmadəddin Nəsimi yaradıcılığına həsr olunmuş kitablar yazıb, onun tərcüməsində dahi şairin şeirlər kitabı alman dilində işıq üzü görüb. Alim hazırda Nəsimi yaradıcılığı haqqında yeni kitab üzərində işləyir.

* * *

“Naxçıvan” Universitetində “İmadəddin Nəsimi – 650” mövzusunda elmi konfrans keçirilib.

Konfransda çıxış edən ali təhsil ocağının rektoru professor İsmayıl Əliyev Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2019-cu ilin ölkəmizdə “Nəsimi İli” elan edilməsi ilə əlaqədar Naxçıvanda da şairin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı silsilə tədbirlərin keçirildiyini diqqətə çatdırıb.

Sonra universitetin Azərbaycan dili və ədəbiyyat, kafedrasının dosentləri Arifə Zeynalovanın “Nəsimi ədəbi dilində məcazlar və onun işlənmə məqam-

ları” və Aypara Behbudovanın “Azərbaycan şeirinin Nəsimi zirvəsi” mövzularında çıxışları dinlənilib.

Daha sonra tələbələr Nəsiminin qəzəllərini söyləyiblər.

Qeyd edək ki, “Nəsimi həftəsi” çərçivəsində universitetdə Xalq şairi Qabilin “Nəsimi” poemasının müzakirəsi, tələbələrin Culfa rayonundakı Xanəgah Abidə Kompleksinə ekskursiyası da təşkil olunub.

* * *

Aprelin 24-də Braziliya Milli Konqresinin binasında Azərbaycanın Braziliyadakı səfirliyinin, Braziliya Milli Konqresinin Deputatlar Palatasında Azərbaycan-Braziliya dostluq qrupunun sədri Klaudio Kajadonun dəstəyi ilə İmaddəddin Nəsiminin 650 illiyinə həsr edilmiş “Azərbaycanın mədəniyyəti, ənənələri və peyzajı” adlı fotosərginin açılış mərasimi olub.

Tədbirdə səfir Elxan Poluxov ölkəmizin mədəniyyəti, adət-ənənələri, eləcə də Azərbaycanla Braziliya arasında formalaşmış ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərin inkişafı haqqında tədbir iştirakçılarına məlumat verib.

Tədbirdə Braziliya parlamentinin deputatları, senatorları, Braziliya Xarici Əlaqələr Nazirliyinin əməkdaşları, eləcə də bu ölkədə akkreditə olunmuş diplomatik nümayəndəliklərin rəhbərləri və yerli ictimaiyyətin nümayəndələri iştirak ediblər.

* * *

Beynəlxalq Türk Akademiyasının təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə Qazaxıstanın paytaxtı Nur-Sultan şəhərində “Nəsimi İli”nin açılışı olub. Mərasimdə Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkiyə və Qırğızıstanın ictimai-siyasi, mədəniyyət və elm xadimləri iştirak edib.

Akademiyanın prezidenti professor Darxan Kızıralı bildirib ki, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin böyük mütəfəkkir İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illiyi şərəfinə 2019-cu ili “Nəsimi İli” elan etməsi təkcə Azərbaycanda deyil, bütün türk dünyasında böyük məmnunluqla qarşılanıb. Bu hadisə qardaş Azərbaycanda ortağ dəyərlərimizə, milli-mənəvi sərvətimizə verilən dəyərin, hörmət və ehtiramın yüksək göstəricisi olmaqla yanaşı, Azərbaycanın zəngin tarixi-mədəni irsinin qorunmasına və təbliğinə çox böyük töhfədir.

D.Kızıralı vurğulayıb ki, Nəsiminin ədəbi irsi dövrün dərin poetik fikirlərinin və fəlsəfi baxışlarının vəhdətini təşkil edir. Onun yaradıcılığı qədim köklərə və çoxəsrlik ənənələrə malik türk ədəbiyyatı tarixində xüsusi mərhələdir. Orta əsrlər türk poeziyasının humanizm ideyaları ilə zənginləşməsində və yeni məzmun kəsb etməsində unudulmaz şairin xidmətləri ölçüyəgəlməzdir.

Azərbaycanın Qazaxıstandakı səfiri Rəşad Məmmədov deyib ki, Nəsimi irsinin Azərbaycan xalqının mənəviyyat xəzinəsində layiqli yerini tutması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bilavasitə bağlıdır. Məhz onun təşəbbüsü ilə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən ilk dəfə Nəsiminin 600 illik yubileyi UNESCO-nun tədbirləri siyahısına daxil edilib və 1973-cü ildə beynəlxalq miqyasda qeyd olunub.

Milli Məclisin deputatı Musa Quliyev “Nəsimi İli”nin Qazaxıstanda yüksək səviyyədə qeyd olunmasından məmnunluq ifadə edib və bildirib ki, Nəsimi əsərlərində daim düşünən, kamilləşmək arzusu ilə alışıb yanan, kainatın sirlərinə cavab axtaran bir insan obrazı var. Dərin mənə kəsb edən yaradıcılığı ilə dünyanın ölməz sənətkarları sırasında şərəfli yer tutan, türkdilli poeziyanı inkişaf etdirən, Azərbaycan türk dilini ədəbi-bədii dil səviyyəsinə yüksəldən qüdrətli sənətkar bizə əvəzsiz bir irs qoyub gedib.

Musa Quliyev ədəbiyyat və mədəniyyətin xalqlarımızı yaxınlaşdırdığını, bunun üçün də qazax ədiblərinin əsərlərinin də Azərbaycan dilinə çevrilməsinin vacib olduğunu qeyd edib.

Qazaxıstanın Avrasiya Milli Universitetinin professoru, tərcüməçi, türko-loq Amantay Şarip isə bildirib ki, Azərbaycan türk dili və ədəbiyyatı tarixində ana dilinin fədaisi kimi önə çıxan Nəsimi öz yaradıcılığı ilə milli şeirin inkişafına yeni istiqamət verib.

Tədbirdə Beynəlxalq Türk Akademiyası tərəfindən qazax dilində çap olunan “Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası” və Nəsiminin şeirlərindən ibarət “Mən aləmə sığmazam” kitabları təqdim olunub, Azərbaycan, qazax və rus dillərində Nəsiminin şeirlərindən parçalar səsləndirilib.

* * *

Mayın 18-də Qırğızıstanın Bişkek şəhərindəki Manas Universitetində İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbir keçirilib.

Tədbir Azərbaycanın Qırğızıstandakı səfirliyi, TÜRKSÖY təşkilatı, Manas Universiteti, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi və Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə təşkilatçılığı ilə baş tutub.

İlk olaraq Manas Universitetinin foyesində Azərbaycan Milli Kitabxanasının fondunda olan Nəsiminin əsərlərindən ibarət kitab sərgisinin açılışı olub.

Tədbirdə Manas Universitetinin professoru Asılбек Kulmurzayev çıxış edərək İmadəddin Nəsimini türk xalqlarının böyük şairi adlandırıb. Bildirib ki,

şair o dövrün önəmli mədəniyyət mərkəzləri olan Azərbaycan, İran, Türkiyə, İraq, Suriya şəhərlərini gəzərək öz ideyalarını bu bölgələrdə şeirləri vasitəsilə insanlara çatdırıb.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru professor Kərim Təhirov İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı haqqında geniş söhbət açaraq, şairin çox mürəkkəb bir inkişaf yolu keçdiyini, Azərbaycan ədəbiyyatında ana dilində yaranan fəlsəfi şeirin əsasını qoyduğunu, XV əsrdən etibarən şairin bütün türk ədəbiyyatına güclü təsir göstərdiyini, əsərlərinin əlyazma şəklində geniş yayılaraq, dünyanın bir sıra mötəbər kitabxanalarında saxlandığını söyləyib.

Azərbaycanın TÜRKSÖY-dakı daimi nümayəndəsi Elçin Qafarlı, Qırğızistanın TÜRKSÖY-dakı daimi nümayəndəsi Kojageldi Kuluyev, AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun direktoru akademik Teymur Kərimli, Manas Universitetinin dekanı professor Layli Ukubayeva, qırğız ədəbiyyatşünası dosent Karlıqaç Cumakatirova, türk yazıçı-araşdırmaçısı Kenan Çarboğa, qazax şairi Sayat Kamşiger, başqırd şairi Tamara Yuldaşeva və başqaları Nəsimi yaradıcılığı haqqında geniş söhbət açıblar, onu türk xalqlarının böyük şairi adlandırıblar.

Azərbaycanın Qırğızıstandakı səfiri Hidayət Orucov çıxış edərək Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamına əsasən ölkəmizdə və onun hüduqlarından kənarda İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibətilə yüksək səviyyəli tədbirlərin keçirildiyini söyləyib.

* * *

İspaniyanın Alkala de Enares Universitetində ölkəmizin mədəniyyətinin təbliğ olunması, habelə dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə əlaqədar tədbir təşkil olunub. Tədbirə universitetin müəllim heyəti, habelə bu universitetdə təhsil alan xarici tələbələr qatılıblar.

Soydaşlarımız dahi Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin həyat və yaradıcılığı barədə tədbir iştirakçılarını ətraflı şəkildə məlumatlandıraraq, diqqətə çatdırıblar ki, Azərbaycan Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə 2019-cu il ölkəmizdə “Nəsimi İli” elan edilib.

Daha sonra Azərbaycanda ədəbi fikrin əsas simalarından biri hesab olunan ədibin ümumilikdə Şərq dünyasının mədəniyyət tarixində özünəməxsus yerə malik olduğu qeyd edilib, dahi şairin humanist ideyaları barədə geniş məlumat verilib.

* * *

Ölkə başçısının dahi şair və mütəfəkkir İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illiyinin qeyd edilməsi ilə bağlı Sərəncamının icrası üzrə tədbirlər çərçivəsində Serbiyanın paytaxtı Belqraddakı “Yuqoslaviya kinoteatri”nda şairin serb dilinə tərcümə edilmiş şeirlər məcmuəsinin təqdimatı keçirilib.

Azərbaycanın Serbiyadakı səfirliyinin təşəbbüsü və Belqradda fəaliyyət göstərən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin dəstəyi ilə təşkil olunmuş tədbirdə Serbiyanın qanunvericilik orqanının Azərbaycan-Serbiya parlamentlərarası dostluq qrupunun üzvləri, dövlət xadimləri, hökumətin, diplomatik korpusun üzvləri, Serbiya paytaxtının yaradıcı və elmi dairələrinin, həmçinin ölkənin Azərbaycan diasporunun nümayəndələri iştirak ediblər.

Tədbirdə Azərbaycanın Serbiya, Monteneqro, Bosniya və Herseqovina-dakı səfiri Eldar Həsənov, Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, Xalq yazıçısı, akademik Kamal Abdullayev, Milli Məclisin deputatı Cavanşir Feyziyev və Serbiya Kral Akademiyasının üzvü akademik Sokol Sokoloviç çıxış ediblər.

“Nəsimi” filminin subtitrlərlə nümayişi qonaqlarda böyük maraq doğurub və gurultulu alqışlarla başa çatıb.

Əli FƏRHADOV

*ADU Multikulturalizm ETL-nin elmi işçisi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru*

Fəzlullah Nəimi və İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında dinlərin və aləmin vəhdətinə baxış

Orta əsr Azərbaycan mütəfəkkirləri fərqli mədəniyyətlərə, din, məzhəb və təriqətlərə xoş münasibətilə dövrün fikir tarixində özünəməxsus yer tuturlar. Bu baxımdan hürufilik təriqətinin ən parlaq təmsilçilərindən olan Seyid İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı ayrıca diqqət cəlb edir.

Bəlli olduğu kimi, Nəsiminin bir mütəfəkkir kimi yetişməsində onun ustadı, hürufiliyin banisi Fəzlullah Nəimi böyük rol oynayıb. Nəsiminin “Cavidannamə”, “Ərşnamə”, “Məhəbbətnamə” kimi əsərləri Nəsimi yaradıcılığının ilham qaynağı olub. Şairin həm poeziyasında, həm də türkcə yazdığı “Müqəddimətül-həqayiq” adlı risaləsində bu əsərlərin təsiri aydın nəzərə çarpır. Fəzlullah Nəiminin qələmə aldığı fəlsəfi kitabların öz davamçıları tərəfindən türkcəyə tərcümə edilməsi zamanında türk xalq kütlələri arasında hürufi təliminin geniş yayılmasına səbəb olmuşdu. Təqibə məruz qaldıqları Azərbaycandan sıxışdırıldıqdan sonra hürufilər bu və başqa səbəblər sayəsində Anadoluda öz fəaliyyətlərini davam etdirməyə müvəffəq olmuş, burada bəktəşilik kimi qardaş təriqətlərin içində yaşaya bilmişdilər.

Hürufiliyin tarixini əsasən iki dövrə ayırmaq olar: birinci dövr bu dinimistik cərəyanın XIV əsrdə cənubi Azərbaycandan olan Fəzlullah Nəimi tərəfindən yaradılması və onun xəlifələri vasitəsilə yarım əsr ərzində İranda, Azərbaycanda yayılması dövrüdür; ikinci dövr isə Fəzlullahın Əliyyül-Əla, Mir Şərif, İmadəddin Nəsimi, Rəfi kimi davamçılarının sayəsində hürufi təliminin Anadoluya və Suriyaya qədər yayıldığı dövrüdür.

Hürufiliyin başlıca ilhamverici qaynaqlarından biri IX-X əsrlərdə fəaliyyət göstərmiş məşhur mistik Həllac Mənsur olub. Onun böyük şövq və cəsarətlə təbliğ etdiyi “vəhdəti-vücut” fəlsəfəsi, “ənəlhəq” şüarı hürufiliyin istinad nöqtələrindən sayılır. Həyatı faciəylə yekunlaşan Həllac Mənsur ölümündən sonra davamçıları tərəfindən peyğəmbər səviyyəsinə qaldırılmış və ürfan əhli arasında o qədər böyük nüfuz sahibi olmuşdu ki, yaşadığı dövrdən bir neçə yüz il keç-

məsinə baxmayaraq, Fəzlullah Nəimi, İmadəddin Nəsimi kimi mütəfəkkirlər özlərini Həllacın müridi sayırdılar.

Hürufiliyin fəlsəfəsi ərəb hürufatının insan üzündə təzahürünə və təlimin yaradıcısı Fəzlullah Nəiminin Allahın təcəllisi olduğuna söykənir. Fəzlullahın əsərlərində bu haqda ətraflı bilgi verilir. Nəimiyə görə, Allahın kəlamı olan Qurana iki cür yanaşılmalıdır: birincisi, kağız üzərində yazılmış “kəlamı-samit” (səssiz kəlam); ikincisi, “kəlamı-natiq”, yəni “danışan kəlam” olan kamil insan kimi. Buna sübut olaraq Nəimi Həzrət Əlinin “Ənə kəlamullahi-natiq” (“Mən danışan ilahi kəlamam”) ifadəsini misal çəkir. Fəzlullaha görə, Həzrət Əli Yaradanın Surətinin təcəllisidir. O, başlıca əsəri sayılan “Cavidannamə”də qeyd edir ki, “Kəlamı-natiq vəchi-Adəmdir”, yəni Adəm danışan kəlamdır. Həzrət Əlini “danışan ilahi kəlam” saydığı kimi, özünü də, dördüncü xəlifənin təzahürü adlandırır.

Nəsiminin Fəzlullah Nəiminin təsiri altında yazılmış “Müqəddimətül-həqayiq” risaləsində də Həzrət Əliyə xüsusi məhəbbət ifadə olunur. Əsərin girişində Allahın sirlərinin Quranda və ələlxüsus “Fatihə” surəsində, onların da sirrinin “Bismillah” kəlməsində, bunların da cəminin “b” hərfinin altındakı nöqtədə gizləndiyi, Həzrət Əlinin də məhz o nöqtə olduğu, yəni Allahın bütün sirlərinə vaqif olduğu deyilir.

Nəiminin “Ərşnamə” risaləsində də kamil insan Kəbədən üstün tutulur. Əsərdə müsəlmanların müqəddəs məbədinin ilk insan olan Adəm səbəbilə şərəfləndirildiyi yazılır:

*Haqqı surətdə yaratdı Adəmi,
Anda göstərdi bu cümlə aləmi.
Səcdəgahi-ənbiyavü övliya Kəbəydi,
Qiblə düzmüş xaki-vəchi-Adəmi, –*

deməklə Fəzlullah Kəbənin Adəmin yaradıldığı torpaqdan inşa edilməsi səbəbindən müqəddəsləşdiyini bildirir, bununla da Adəmin timsalında kamil insanın Kəbədən də müqəddəs olduğu fikrini vurğulayır. Nəimiyə görə, Özünə aşiq olan Allahın yaratdığı Məhəmməd peyğəmbər də ilahi vəchə – surətə malikdir:

*Özünün Vəchinə aşıqdür Xuda,
Vəchi-Haqdur, vəchi-paki-Mustafa.*

“Cavidannamə”də Fəzlullah özünü “yəhudilərin gözlədiyi Məsih, xristianların gözlədiyi İsa, müsəlmanların gözlədiyi Mehdi” adlandırır. Başqa bir yerdə vurğulayır ki, “Məhəmmədin dediyi İsa mənəm, sahibi-zamanam”. Bu mülahizələri sübuta yetirmək üçün böyük filosof sufilikdə geniş istifadə olunan “güzgü” məcazına əl atır; yəni bütün peyğəmbərlər, bütün kamil insanlar tək bir Allahın təcəllisi olduqlarına görə mahiyyət etibarilə tək bir varlıqdırlar.

Nəsimi və onun davamçısı Rəfiinin əsərlərində də bu fikir çox vurğulanır. Eyni bənzətməni “Füsüsül-hikəm” əsərində “Bunun üçün Həqq (Öz Adlarını və

Özünü görmək üçün) bütün aləmi ruhsuz bir bədən kimi yaratdı. Aləm cilasız bir ayna kimi oldu” deyən böyük sufi mütəfəkkir İbn Ərəbidə də görürük. O, həmçinin qeyd edir ki, “Həqq bütün surətlərdə təcəlli edər”, yəni kamil insan Allahın aynasıdır. İbn Ərəbi öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün “Mən gizli bir xəzinə idim, bilinmək üçün aləmləri yaratdım” hədisinə istinad edir. Allahın Adəmə Öz ruhundan üfürdüyünü bildirən Quran ayəsi, eləcə də “Səhihi-Buxari” və “Səhihi-Müslim” kimi mötəbər hədis kitablarında yer almış “Allah insanı Özünə bənzər yaratdı” kəlamı ümumən sufilikdə, o cümlədən hürufilikdə insana İlahinin təcəllisi kimi baxılmasının mühüm qaynaqlarıdır:

*Doldu könlüm Kəbəsi nuri-səfa ilə yəqin,
Hüsni Yusif, xülqı Əhməd, nitqi İsadır gələn, –*

deyərkən Nəsimi də ustadının simasında üç peyğəmbərin – Yusif, İsa və Məhəmmədin vəhdətini görür, başqa bir qəzəlində isə “Mən ol Musayi-İmranəm ki, daim aşiqi-Turəm” deməklə Haqqa aşiq olan Musa peyğəmbər kimi Fəzlullaha aşiq olduğunu bildirir.

İnsan qəlbini Kəbə ilə müqayisə edən şair:

*Əhli-həq hər yerdə məskən dutsa, həqdir mənzili,
Kəbəvü bütxanəvü məscid, kəlisası nədir?–*

deməklə aləmin, dinlərin, inancların vəhdətinə etiqadını ifadə edir, həqq əhli, kamil insan üçün kəsərin – çoxluğun yox, hər yerdə ilahi vəhdətin təzahür etdiyini göstərir.

Sonda bir məqamı da vurğulayaq ki, Anadolu sufiliyinə hürufiliyin güclü təsiri olub. Bu təsirin yaranmasında Nəsimi və onun xəlifəsi Rəfiinin türkcə əsərləri mühüm rol oynayıb. Bu baxımdan Nəsimi tərəfindən hürufiliyi etnik-dini baxımdan ən zəngin, rəngarəng bölgələrdən biri olan Anadoluda yaymaq üçün vəzifələndirilən Rəfiinin 1409-cu ildə qələmə aldığı “Bəşarətnamə” risaləsinin türkcə yazıldığını xüsusi qeyd etmək lazımdır. “Bəşarətnamə” Fəzlullahın “Cavidannamə”, “Ərşnamə” və “Məhəbbətnamə” əsərlərinin, bir növ, tərcümə və xülasəsidir. Bu fakta söykənərək Rəfiinin hürufiliyi Anadoluda yayan ilk şəxslərdən olduğunu deyə bilərik.

Ancaq Anadoluda hürufiliyin bəktəşiliyə təsiri əsasən Fəzlullahın kürəkəni və xəlifəsi Əliyyül-Əlanın adı ilə bağlıdır. Nəminin qətlindən sonra Anadoluya gedən Əliyyül-Əla burada bəktəşi təriqətinə üzv olur və təriqətin “İşıq” adlanan qolunu yaradaraq gizli şəkildə hürufiliyi yayır. Fəzlullahın digər bir müridi Mir Şərif isə hürufiliyi Şimali Anadolu və Qara dəniz bölgəsində yaymış, o da bəktəşilər arasında gizli fəaliyyət göstərmişdi.

Vaqif SƏMƏDOĞLU

Xalq şairi, dramaturq Vaqif Səməd oğlu Vəkilov 5 iyun 1939-cu ildə Bakıda Səməd Vurğunun ailəsində dünyaya gəlib. Bülbül adına musiqi məktəbində, Üzeyir Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsil alıb, Çaykovski adına Moskva Konservatoriyasında ixtisas kursu keçib. “Yeddi şeir” adlı ilk mətbu əsəri 1963-cü ildə “Azərbaycan” jurnalında dərc olunan şairin sonradan yeddi kitabı işıq üzü görüb, şeirlərinə musiqilər bəstələnib, dram əsərləri tamaşaya qoyulub və onların əsasında filmlər çəkilib. “Humay” və “Nəsimi” mükafatlarına, müstəqil ölkəmizin “İstiqlal” və “Şərəf” ordenlərinə layiq görüldü. 2015-ci ilin yanvar ayının 28-də Bakıda dünyasını dəyişib. 29 yanvarda Birinci Fəxri xiyabanda dəfn olunub.

Doğuldum 1939-da,
1937-də tutuldum.
48-də nənəm öldü,
ömrümdə ilk dəfə
ölüyə ağladım.
Balıqlar saxladım
akvariumda.
Açıq qaldı pəncərəm
bir qış gecəsi.
Dondu balıqlar...
İndi 1965-in
yanvar gecəsidir.
Deyəsən, yaşamaq istəyirəm.

Sən mənim
doğma anamsan, Azadlıq,
mən sənin
yad qapısında böyümüş balan...

Sən son ümidimin qaldırdığı
ağ bayraqsan, Azadlıq,
mən səni
yellədən külək...

Eşidirsənmi?
Amma necə eşidəsən...
İki il
yeddi ayın ayrılığıyla
tutulub qulaqlarımız.
Bir yandan da bu yağış...
Bu yağışda canavarlar da
adam olub yorğan-döşəyə
girmək istəyirlər.
Görürsənmi?
Amma necə görəsən...
Qurtarmayıb hələ də
aramızdan keçən qatarın vaqonları.
Bir yandan da bu yağış...
Bu yağışda qorxudan
səs-səsə verib bar-bar bağırır
Qobustan qayalarının öküzləri də!
Eşidirsənmi?
Amma necə eşidəsən...
İki il
yeddi ayın ayrılığıyla
tutulub qulaqlarımız.
Bir yandan da bu yağış...

Telefon nömrələri
oxşamaz bir-birinə.
Amma hamısında
insan səsi.

İnsan səsləri
oxşamaz bir-birinə:
birində sevinc,
birində kədər.

Kədərlər oxşamaz,
oxşamaz bir-birinə:
biri ümitsiz,
biri ümidli.

Ümidlər
oxşamaz bir-birinə:
biri Allahdan asılı,
biri insan əlindən.

İnsan əlləri
oxşamaz bir-birinə:
biri torpaq şumlayar,
biri insan ömrünü.

İnsan ömürləri
oxşamaz bir-birinə:
biri yaşayar,
biri dözər.

İnsan dözüümü
oxşamaz bir-birinə:
biri dartılar,
biri sınar.

İnsan sınarı
oxşamaz bir-birinə:
biri ortadan bölünər,
biri tikə-tikə.

Tikələr oxşamaz
bir-birinə:
biri əsr boyda,
biri gün boyda.

Günlər oxşamaz
bir-birinə
biri yaxşı,
biri pis.

Pis günlər
oxşamaz bir-birinə:
birində özün susarsan,
birində telefon...

Nəyin istisindən yananlar
arzulayacaq kölgəmi?
Hansı rənglə çəkəcəklər
xəritələrdə ölkəmi?
Şeirlərimi sevəcəklərmi
divarlar arxasında?
Nə parlayıb sönəcək
son günümün yaxasında?
Bazarda
ətin qiyməti düşəcək,
yoxsa
meşə cəngəlliyinin
qoyduğu qiymətdə qalacaq?
Öpüşəcək,
öldürəcək,
düşünəcəklərmi yenə qaranlıqda?
İnsan xoşbəxt olacaqmı
məhəbbətin doğduğu bir anlıqda?
Qatarlarda
axşamüstü
çay paylayacaqlarmı içməyə?
Pasport, viza
gərək olacaqmı sərhədlərdən keçməyə?
Andersenin nağıllarını oxuyacaqlarmı?
Əlifba biləcəkmi hamı?
Kür daşacaq,
yoxsa bəndlər ovcundan
töküləcək Xəzərə?
İnsan bir ömrü boyu
öləcək neçə kərə?
Yol azacaqlarmı?
Məzar qazacaqlarmı?
Məsciddə yuyacaqlarmı meyidləri?
Kim sulayacaq
bulvardakı söyüdləri?..

Bacarsaydım qurudardım
dünyanın dənizlərini,
Xəzər yudu bu gün, gülüm,
sahildəki izlərini.
O balaca ləpirləri
çoxmu gördü dünya mənə,
gözmü dəydi izlərinə?
Yerə vurdun sözlərimi,
dindi yerin sarı simi...
Eşitmişəm yol üstəsən,
yaz, göndərim gözlərimi,
harda ağlamaq istəsən...

Dənizdən ayrılmış qupquru qaya,
Qədim xatirətək əyib başını,
Ayrılıq illərin indi kim saya,
Kim bilir kədərini qoca yaşını?

Bəlkə yer altına qaçan Xəzərdən,
Yer üzündə qalan daş izdir qaya?
Bəlkə də fırtına içindən qopmuş
Bir parça qurumuş dənizdir qaya?

Birdaş-birdaş illər düşür üstündən,
Kiçilir hey yaşa dolduqca qaya,
Bostandan quşları qovacaq bir gün,
Xırdaca daş qalib bu uca qaya...

Kağızın üstünə düşüb
İki əlimin kölgəsi.
Yenə də lap zilə qalxıb
Təkliyin yalquzaq səsi.

Vaxtdan yaxa qurtarmışam,
Bilmirəm saat neçədir.
Ay yarımçıq, ulduzlar yox,
Yaman ölməli gecədir.

Nə varım var, nə barxanam
Ömür yükü bağlamağa.
Allah, məni yarı öldür,
Yarı saxla ağlamağa.

Bu əllər əvvəl-axır
Bir gün bumbuz olacaq.
Bu bədən kökə gəlməz
Simsiz qopuz olacaq.

Quruyub daşa dönür
Göy üzündə buludlar.
Ömrün cıdır düzündə
Kişnəyir ölü atlar.

Ulduzlar yerə damır
Gecənin yarasından.
Yuxulu gürzə çıxır
İki daş arasından.

Haraya hay verməyib
Dünya keçir kar kimi.
Bir kor dəyir divara
Bizim dualar kimi.

Biz yox,
Allah inanmır bizə...
İnanmır əlimiz qana batanda,
insan insana daş atanda.
Ancaq göy üzü
uşaq təbəssümü kimi görünəndə gözə,
insan "Dünya gözəldir" deyəndə
üzünü tutub dənizə –
biz yox,
Allah inanır bizə.

İndi gileydən, güzardan
Baş alıb qaçmaq vaxtıdır.
Qapıları döyülməmiş
Taybatay açmaq vaxtıdır.

İndi hər səsdən, hər küydən
Sükuta dönmək vaxtıdır.
Millət, dövlət zirvəsindən
İnsana enmək vaxtıdır.

İndi nə dua, nə qarğış,
Nə nəzir demək vaxtıdır.
Dünya susmalıdır artıq –
Allaha kömək vaxtıdır.

Dəlixanada axşamdır,
Dəli Qabil yer süpürür.
İnsan hər yerdə insandır,
Ölməyibsə, ömür sürür.

Sıraya düzüb sayırlar
Sanitarlar bizi səhər.
Dünyanı gözə bilirik
Qapıdan hasara qədər.

Burda gərək lal olasan,
Danışmasan, söyülməzsən.
Söyüləndə yerə girib
Orda qalsan döyülməzsən.

Burda gərək yaşayasan
Hər gün şükür deyə-deyə.
Səhər kələm, gündüz kələm,
Axşam kələm yeyə-yeyə.

Əlin sınaydı, sanitar,
O qızı döydüyün yerdə.
Yumruğunla qız üzündə
Anamı söydüyün yerdə.

O qız sənin gözlərinlə
O ağaca baxmamışdı,
O qız o gün o ağaca
Elə-belə çıxmamışdı.

O qız çıpaq çinarın da
Başında hava görmüşdü,
Allahın atıb getdiyi
Boş qalmış yuva görmüşdü.

Sən o qızı döyən zaman
Açılmamış güllər soldu,
Dəlixana həyatında
Bir ağac da dəli oldu.

Xışıldadı yer üzünün
Ən əlacsız yarpaqları,
Dəlixana divarını
Öpdü çinar budaqları...

Saat neçədir, qumru,
Sən qonduğun budaqda?
Vaxt iz qoya bilməyir
Bu bağda, bu otaqda.

Yorğunluq tezmi çıxır,
Qumru, candan budaqda?
Bir qulaq as, tar çalır
Yenə kimsə uzaqda.

Eşitdinmi, gördünmü,
Kəsilməyib tar səsi...
Quşların uçan yerdə
Kəsilirmi nəfəsi?

Qumru, bu gün başımdan
Kimsə ağılımı alıb.
Sən qonduğun budaqda
Bayaqdan gözüm qalıb...

Mənə vətən yolu
dar gəlir yenə,
Üzümə bahar yox,
qar gəlir yenə...
Yenə qar üstündə iz qoyub getmək,
qar üstə yığılıb, üz qoyub getmək.
Getmək dağlar aşıb,
aranlar keçib
və bilmək, və bilmək, bilmək ki gecdir,
karvan çoxdan keçib,
köç çoxdan köçüb,
Sən bel bağladığın,
ümid sandığın
bulağın suyunu özgələr içib...
Bulaqlar qupquru,
səma dupduru,
bu yurda çox gördü Tanrı uğuru...
İndi hansı səmtə, haraya doğru
üz tutub gedəsən qar yağa-yağa?
Tale görə-görə, baxt baxa-baxa
üzümə bahar yox,
qar gəlir yenə,
mənə vətən yolu
dar gəlir yenə...

Yusif Səmədoğluya

Yorğunluq axşamıdır,
Böyüyüb saat səsi.
Evdə təkcə özüməm,
Gözləmirəm heç kəsi.

İçimdə baş qaldırıb
Yenə də ölüm eşqi.
Ümid dərsləri bitib
Qurtarıb arzu məşqi.

Qızardılmış mal əti,
Bir az gürcü çaxırı.
Ya günün əvvəlidir,
Ya da ömrün axırı.

Bərq vuran tülkü gözü
Sönməz həyat şamıdır.
Böyüyüb saat səsi,
Yorğunluq axşamıdır...

O bayrağın kölgəsində,
Bax həmin o yalqız tində,
Xam dünyanın yedəyində,
Tamam sərxoş, it günündə,
Adamsızlıq sifətində,
Adam nədir, bir itin də,
İt canında bir bitin də
Xoşuna gəlmədim onda –
Azadlıqdan dəm vuranda.
Bax həmin o yalqız tində,
O bayrağın kölgəsində...

Yollar uzun, yollar gödək...
Nə fərqi var hansı eldə,
hansı yolda azasan?
Ellər min-min, dillər min-min...
Nə fərqi var hansı eldə,
hansı dildə susasan?

Allah,
nə var, nə yox?
Məndən nə xəbər var?
Gecələri özüm sayaram,
üzümə açılacaq
neçə səhər var?
Bəyənəcəksənmi məni,
bəndəni hansı gözlə görəcəksən?
Allah,
özüm gəlim,
ya kimisə göndərəcəksən?

O əyri yol, tək vələs,
Yalçın qaya, uzaq səs,
Birdən qaralan nəfəs
Ömrümdə olmalıymış,
Yadımda qalmalıymış.

Acı sözlər, xoş yalan,
Bir yetim, əyri yalan,
Ölüm tək gözəl ilan
Ömrümdə olmalıymış,
Yadımda qalmalıymış.

Saat üstə şirmayı,
Qartalın yetim payı.
Heyva ayı, nar ayı
Ömrümdə olmalıymış.
Yadımda qalmalıymış.

Dənizin ada günü,
Dağların səda günü,
Hər günün vida günü
Ömrümdə olmalıymış.
Yadımda qalmalıymış.

Ölüm bir gün də
tək qoymur məni.
Qoymur onsuz sevib-sevilməyə,
qəmlənməyə-sevinməyə,
istədiyim kimi şeir yazmağa.
Bir nəğməyə də qoymur
rahat qulaq asım,
xəyallarda özümü özümə basdırır...
Ömür tənhalıq verdi mənə
ölüm başdan-başa doldurdu
təklüyimin boşluğunu.
Tək, yalqız qoymadı məni,
bir gün də qərubsəmədim bu dünyada
ölüm sarıdan...

Ernest HEMINGWAY

Böyük Amerika yazıçısı Ernest Miller Hemingway (Ernest Miller Hemingway) 1899-cu ilin 21 iyulunda ABŞ-ın İllinoys ştatında həkim ailəsində dünyaya gəlib. XX əsr ədəbiyyatına ən çox təsir göstərmiş yazıçılardan sayılır. "Əlvida, silah", "Əcəl zəngi", "Ya var, ya yox", "Afrikanın yaşıl təpələri" kimi romanları ilə yanaşı, "Kilimancaro qarları", "Frensis Makomberin uzun sürmə-yən xoşbəxtliyi" kimi hekayələri də dünyada məşhurdur. Bunlardan başqa, "Bizim günlərdə" (1925) və "Qadınsız kişilər" (1927) adlı iki hekayə toplusu da var.

"Qoca və dəniz" (1952) povesti nəşr olunandan iki il sonra – 1954-cü ildə İsveç Kral Akademiyası Hemingueyi ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görüb. Uzun müddət dərin depressiyadan əziyyət çəkən yazıçı 1961-ci ilin 21 iyununda tüfəngdən atəş açmaqla özüənə qəsd eləyib.

Təqdim etdiyimiz yazı Heminguey hekayəçiliyinin zirvəsi sayılır.

Kilimancaro qarları

hekayə

Kilimancaro – 19 710 fut hündür-lükdə yerləşən, əbədi qarlarla örtülü uca dağ silsiləsi, Afrikanın ən yüksək nöqtəsidir. Masai qəbiləsinin sakinləri onu “Allahların evi” anlamını verən “Nqaye-Nqaya”nın qərb zirvəsi adlandırırlar. Zirvənin ən yüksək nöqtəsində soyuqdan donub qaxaca dönmüş bəbir cəsədi var. Nə idi bəbiri belə bir yüksəkliyə çəkib gətirən, burada nə lazım olmuşdu ona, – burasını heç kəs izah edə bilmir.

– Ən qəribəsi budur ki, mən bir tikə də ağrı hiss etmirəm, – o dedi. – Bunun başlanmasını elə yalnız bu cür bilirlər.

– Yəni heç ağrıtmır?

– Heç bir damcı da. Amma iy var. Bilirəm ki, xoşagələn şey deyil, gərək bağışlayasan.

– Bəsdi. Sən Allah, bəsdi.

– Sən bir onlara bax. Maraqlıdır, görəsən, onları bura dartıb gətirən nədir, hə? Bu həngamə, yoxsa iy?

Onun çarpayısı küsdüm ağaclarının kölgəliyində idi və uzandığı yerdən uzaqlara – gözqamaşdırıcı gün işığının yayıldığı dərəcəyə baxanda yerdə ayaqlarını gen qoyub oturmuş üç dənə nataraz quş gördü, hələ neçəsi də göydə qanad çala-çala dövrə vururdu və onların iri-iri kölgələri torpağın üstündə sürətlə o tərəf-bu tərəfə qaçırdı.

– Bu quşlar bizim yük maşınımız xarab olan gündən buralarda vurnuxmağa başlayıblar, – o dedi. – Bu gün də ilk dəfədir ki, yerə qonublar. Əvvəl mən onlara diqqətlə göz qoyurdum, fikirləşirdim ki, birdən hansısa hekayəyə dürtəsi olaram. Amma indi hətta bu barədə düşünməyin özü belə gülməlidir.

– Belə danışma, lazım deyil, – qadın onun sözünü kəsdi.

– Elə-belə deyirəm. Bilirsən, adam danışanda bir az yüngülləşir. Özü də mən heç də sənin qanını qaraltmaq istəmirəm.

– Sən çox yaxşı bilirsən ki, məsələ qətiyyən bunda deyil, – qadın dedi. – Məni əsəbiləşdirən yalnız odur ki, mən öz köməkəsizliyimi hiss edirəm. Biz özümüzü ələ almalıyıq və təyyarənin gəlməsini gözləməliyik.

– Ya da gəlməməsini.

– Yaxşı, onda de görək, mən neyləyim? Yəni, doğrudanmı, mən heç cürə kömək edə bilmərəm?

– Sən mənim ayağımı kəsə bilərsən, bəlkə onda yuxarı dırmaşmaz. Amma heç inanmıram. Ya da məni güllələyə bilərsən. Axı sən indi sərrast atıcısan. Sənə atmağı öyrətmisəm, elə deyil?

– Bu cür danışma, lazım deyil. Bəlkə sənə bir şey oxuyum?

– Nə oxuyacaqsan?

– Oxumadıqlarımızdan birini oxuyum, istəyirsən?

– Yox, qulaq asa bilmirəm. Yaxşısı danışmaqdır. Biz didişirik, onda vaxt da tez gedir.

– Mən didişib eləmirəm, səninlə öcəşmək də istəmirəm. Gəl daha öcəşməyə. Lap əsəblərim tarım çəkilsə də. Bəlkə bu gün dalımızca yük maşını göndərələr. Ola bilsin, təyyarə də gəldi.

– Mən yerimdən tərpənmək fikrində deyiləm. Nə mənası var axı? Hə, yalnız sənə görə, sən özünü rahat hiss edəsən deyə.

– Bu, qorxaqlıqdır.

– Niyə qoymursan ki, adam rahat olsun, gərək elə hökmən dava salasan? Bax indi mənə qorxaq deməyindən nə xeyir var?

– Sən ölməyəcəksən.

– Bədi gic-gic danışdın. Mən ölürəm. İnanmırsan, bax o murdarlardan soruş, – o, boynunun pırpız lələkləri arasından başını çıxarıb irəli uzatmış bayaqkı üç heyvərə quşun olduğu yerə baxdı. Dördüncü quş da yerə qondu, caynaqlarını torpağa basa-basa o birilərin yanına tələsdi.

– Onlardan elə hər dayanacaqda doludur, sadəcə, adam fikir vermir deyə gözə sataşmırlar. Əgər sən özün təslim olmasan, ölməzsən!

– Bunu harda oxumusan belə? Aman Allah, sən nə qədər səfehşənmiş!

– Onda başqası barədə fikirləş.

– Yox bir! – o dedi. – Bu məşğuliyyət məni boğaza yığıb.

O, başını balığın üzərində geri atıb bir neçə dəqiqəni kırımışca uzandı, bürküdən qarsalanmış havaya, aralıda göyərən kolluğun yaşıl uclarına baxdı. Gözlərini zillədiyi sarımtıl fonda ağ yunlu bapbalaca quzular gəzişirdi, bir az uzaqda, yaşıl kolluqların dövrəsində isə ağappaq zebr sürüsü vardı. Düşərgə üçün yer çox uğurlu seçilmişdi – təpənin ətəyindəki gövdəli ağacların altında yaxşı içməli su, ikicə addımlıqda isə üzərində səhərlər kəkliklərin uçuşduğu suyu qurumuş bulaq vardı.

– İstəyirsən sənə bir şey oxuyum? – çarpayının böyründə, qatlama parusində stulda oturmuş qadın bir də soruşdu. – Görürsən, meh də əsməyə başladı.

– Yox, sağ ol.

– Bəlkə tezliklə yük maşını da gəldi.

– Onun gəlib-gəlməməsi məni qətiyyənlə maraqlandırmır.

– Məni isə maraqlandırır.

– Bizdə elə həmişə belə olub: səni maraqlandıran şey məni maraqlandırmayıb.

– Yox, Harri, həmişə belə olmayıb.

– İçmək pis olmazdı.

– İçki sənə ziyandır. Blekdə deyilir – içkidən imtina etməli. Sənə içmək olmaz.

– Molo! – o çığırdı.

– Hə, bvana.

– Mənə sodalı viski gətir.

– Hə, bvana.

– Sənə içmək olmaz, – qadın dediyini təkrar elədi. – Sən təslim olursan, bayaq da elə bunu deyirdim. Axı orda aydınca deyilir ki, içki ziyandır. Mən də bilirəm ki, sənə içki ziyandır.

– Yox, – o dedi. – İçkinin mənə xeyri var.

Hə, deməli, indi daha heç nə eləyə bilməzsən, o düşündü. Demək, indi o daha heç nəyi axıra çatdırmayacaq. Demək, bütün bunlar hamısı gör nə ilə sona yetirmiş – viskiyə görə deyişməklə. Sağ ayağında qanqrena başlayan vaxtdan ağrıları səngimişdi, ağrı ilə bərabər qorxu da çəkilib getmişdi və indi o, yalnız nəhayətsiz yorğunluq, bir də sonun belə olacağına görə qərəz duyurdu. Yaxınlaşan şey onda zərrəcə maraq hissi doğurmurdu. Bu, onu uzun illər ərzində izləmişdi, amma indi onun artıq heç bir mənası yox idi. Qəribəsi də odur ki, hər şeyi, hər şeyi məhz yorğunluq bu cür yüngülləşdirir.

İndi o, əvvəllər günü günə satıb vaxtını uzatdığı, necə lazımdırsa, məhz o cür yazmaqdan ötrü tam öyrəninçəyə qədər həmişə gələcək üçün qoruyub saxladığı həmin şeylər barədə daha heç zaman yazmayacaqdı. Neynək, belədə ən azından məğlubiyyətə uğramaz. Həm də, kim bilir, bəlkə lap yazsaydı da, heç nə alınmayacaqdı və bəlkə elə bu səbəbdən vaxtı uzadıb, yazmağa heç cür girişmir, öz niyyətini sonraya saxlayırdı. İndi əsl həqiqəti bilmək də daha heç zaman mümkün olmayacaqdı.

Henri Kinqin “Kilimancaro qarları” filmindən (1952) kadr

– Bura gəlmək lazım deyildi, – qadın onun əlindəki stəkana baxıb dodağını dişlədi. – Parisdə belə bir iş sənin başına ömründə gəlməzdi. Sən həmişə deyirdin ki, Parisi sevirsen. Gərək Parisdə qalayıd, ya da bir başqa yerə gedəydik. Hara istəsən, gedərdim. Axı sənə deyirdim, deyirdim ki, sən hara istəsən, mən də ora getməyə hazıram. Xətrindən ov keçirdisə, biz Macarıstana gedə bilərdik, orda hər şey də qulluğumuzda olardı.

– Bütün günahlar sənin o mürdar pullarındadır.

– Haqsız danışsan, – qadın dedi. – O pullar mənimki olduğu qədər də səninkidir. Mən hər şeyi atıb sənin dalınca gedirdim, hara istəyirdinsə gedirdim, nə ürəyindən keçirdisə edirdim. Amma bura gəlmək lazım deyildi.

– Sən axı deyirdin ki, buralar xoşuna gəlir.

– Hə, amma bunu sən sağlam olanda deyirdim. İndi isə bura dözülməzdir. Başa düşmürəm ki, sənin ayağın niyə ağrımaldı. Axı biz neyləmişik, nə günah işlətmişik?

– Mənim günahım budur ki, qabaqca dizimdəki yaraya yod sürtüb yandırmağı yaddan çıxartdım, sonra, ümumiyyətlə, bu barədə düşünmədim, o səbəbdən ki, indiyəcən heç bir infeksiya qır-saqqız olub yaxamdan yapışmamışdı. Ayağım zoqquldamağa başlayanda mən yaracığazı karbol turşusu məhlulu ilə yüngülcə islatdım, çünki olanımız bu idi; çünki bizim başqa dezinfeksiya vasitəmiz qalmamışdı. Hə, bundan da xırda damarların yolu tutuldu, qanqrena başladı.

– O, qadının üzünə baxdı. – Daha nə qaldı?

– Mən onu demirəm.

– Əgər biz hansısa başdanxarab yerlini yox, özümüzə xalis sürücü tutsayıd, mühərrikin yağına da baxardı, qədərini də yoxlayardı, maşının podşipnikləri də yanmazdı.

– Mən onu demirəm.

– Əgər sən öz curlarından, bütün o Uestberidəki, Saratogidəki, Palm-Biçdəki yığnaqdan ayrılmasaydın və mənim üstümə qaçmasaydın...

– Bu, insafsızlıqdır. Axı mən səni sevirdim. Elə indi də sevirəm. Həmişə də sevəcəm. Bəyəm sən məni sevmirsən?

– Yox. Məncə, yox. Deyəsən, mən səni heç vaxt sevməmişəm.

– Harri, sən nə danışsan, Harri? Sənin ağlın qaçıb.

– Qaçmayıb. Heç istəsəm də qaçmaz.

– İçmə o viskini, – qadın dedi. – Rica edirəm səndən, içmə. Biz gücümüz çatan hər bir şeyi eləməliyik.

– Sən elə, – o dedi. – Mənsə yorulmuşam.

İndi o, gözləri qarşısında canlanan Karaqaç vağzalını görürdü.

Onda, qoşunların geri çəkilməsindən sonra o, əsgər heybəsi də çiyində, Frakiyadan gedirdi və eləcə dayanıb Simplon-Oriyent ekspresinin fənərinə, gur işığın zülmət qaranlığı necə yarıb keçməsinə baxırdı. Bax bunu da, elə səhər yeməyi barədə olanı da, pəncərədən Bolqarıstan dağlarının qarına necə baxmalarını da ehtiyat kimi sonraya saxlamışdı; hələ Nansenov missiyasının katibəsi şefdən onu da soruşmuşdu ki, yəni bu, doğrudanmı, qardır, qoca da

dağlara nəzər salıb demişdi: yox, qar deyil bu, hələ tezdir, qar yağan vaxta çox var hələ. Katibə də üzünü o biri qızlara tutub təkrar eləmişdi: eşitdiniz? Qar deyil bu. Qızlar da xorla demişdilər: qar deyil bu, biz səhv eləmişik. Amma bu, qar idi, özü də lap xalisindən və əhalinin dəyişdirilməsi başlananda şef o dağlara xeyli adam göndərdi, onlar da dərin qar yığınınan keçməyə məruz qaldılar və həmin qış hamısı qırıldı, bircəciyi də salamat çıxmadı.

Həmin il Milad bayramında Hauertalda da qar yağdı. Hə, qar yağdı və onlar kaşidan qayırılma kvadrat sobası otağın tən yarısını tutan taxta evdə yaşayır, fıstıq yarpaqlarından doldurulma döşəklərdə yatırdılar. Onda qar üzərində qanlı iz sala-sala evə bir fərari gəlib çıxmışdı, demişdi ki, bəs onu təqib edirlər və onlar da fərariyə yun corab vermişdilər, qar qanlı ləpirlərin üstünü örtənəcən jandarmırları söhbətə tutub onların başını qatmışdılar.

Miladın ilk günü Şrunsda qar elə parıldayırdı ki, Wein-stubenin¹ pəncərəsindən yola baxanda, kilsə qulluğundakı işindən çıxıb evlərinə dağılışan camaata tamaşa eləyəndə parıltısı adamın gözlərini qamaşdırıb əməlli-başlı ağrıdırdı. Elə oradaca, Şrunsda onlar ayaq xizəklərini çiynlərindən asıb çay uzununu, ətəyində şam meşəliyinin ucaldığı dik dağların böyründən adlayıb kirşələrin yaprıxdırdığı yollarla piyada üzüyuxarı qalxardılar; Madlener-Haus üzərindəki buz yola çatanda xizəkləri ayaqlarına keçirib, olmazın ləzzətlə üzüaşağı sürüşərdilər; qar şəkər şirəsi kimi hamar, ovuntu kimi yüngül olurdu və o, eynən quş kimi, sürətlə aşağı düşən ağır daş sayağı bu qiyamət uçuşun yüngüllüyündən doğan səssizliyi xatırlayırdı.

Qasırganın şiddətlənməsi ucbatından tam bir həftəni Madlener-Hausda ilişib qaldılar, tüstülənən fənərin işığında kart oynadılar, ortaya qoyulan pulun məbləği də herr Lensin uduzduqlarına mütənasib şəkildə artır, elə hey artırdı. Axırda o, hər şeyini uduzdu – əvvəl kirşə məktəbinin bir mövsümlük gəlirini, sonra da özünün bütün ehtiyatını. Onu lap canlı adam kimi görürdü – budur, sivriburun herr Lens masa üzərindən kartı götürür və “Sans voir”² gedişi edir. Hə, onda bütün günü kartla keçirirdilər, oyun bütün sutka ərzində davam edirdi. Qar yağdı – oynayırdılar. Çovğun ara verirdi – oynayırdılar. O, bütün həyatı boyu karta nə qədər vaxtının sərf olunması barədə fikirləşdi.

Amma nə bu haqda, nə də dərənin o üzündəki dağların aşkarca görsənməyə başladığı soyuq, aydın milad günü barədə bircə sətir də yazmadı; həmin dərə ki, Barker onun üzərindən cəbhə xəttini uçub keçmişdi, mövqelərini tərk edib evlərinə gedən avstriyalı zabitlərin qatarını bombalamışdı, dərəyə səpələnib hərəsi bir tərəfə üz tutan, hara gəldi qaçışan adamları pulemyot atəsinə tutmuşdu. O, Barkerin sonra zabıt yeməxanasına nə təhər girdiyini və bu barədə necə danışdığını yadına saldı; xatırladı ki, qəfildən araya sükut çökmüşdü və kimsə demişdi: “Vəhşi, əclaf köpəkoğlu”. Onların o vaxt qırdıqları avstriyalılar eynən sonralar onun xizəklə yol getdiyi adamlardan idi. Yox, eynən o cür deyildilər. Xizəklə yanaşı yeridiyi Hans bütün o ili yeger alayında qulluq

¹Kiçik yeməxana (almanca)

²Xala baxmadan edilən gediş (fransızca).

eləmişdi və dovşan əvəzinə balaca taxta zavodunu güdərək onlar Pasubio döyüşlərindən, Petrika və Asalon civarındakı həmlələrdən bəs deyincə da-nışmışdılar. Di gəl ki, bu barədə bircə sətir də yazmadı. Heç Monte-Kornodan da yazmadı, Syete-Kommunadan da, Arsiyerodan da bir kəlmə yazmadı.

Arlberqdə və Forarlerqdə neçə qış yaşamışdı?! Düz dörd qış və burasını fikirləşəndə o, Blutensə hədiyyə almağa getdikləri vaxt gördüyü tülküsatın kişini, albalı tumlarının tamamını verən qiyamət kirşi, xarlanmış qarın üstünə ovuntı kimi səpilmiş narın qarın küləkdə necə sovrulmasını, sərt enişin önündəki axırcı döngədə “Hey-hey, bizim Rolli” mahnısını çıxır, sonra da heç yana burulmadan sürətlə birbaşa üzünəşığı şığımalarını, üç dəfə təkan vurmaqla bağın içindən, sonra xəndəyin üstündən, onun ardınca da mehmanxana arxasında ki buz bağlamış yoldan nə təhər ötür keçdiklərini xatırladı; taxta hasara çatan da sürəti gücləndirməkdən ötrü ayağını kirşədən çıxarıb təkan verirsən, orada, pəncərəsindən işıq süzülən və təzə çaxırın iyi gələn tüstülü otaqdan isə akkardeonun səsi eşidilir.

– Parisdə biz harda qalmışdıq? – indi o burda, Afrikada, uzandığı çarpayının böyründə, qatlama stulda oturmuş qadından soruşdu.

– “Kriyon” otelində. Özün ki bilirən.

– Mən bunu niyə bilməliyəm ki?

– Biz elə həmişə orda qalırdıq.

– Yox, həmişə yox.

– Həmişə orda qalırdıq, bir də Sen-Jermenə bitişik “Dördüncü Henrix pavilyonu”nda. Sən deyirdin ki, bu yerləri sevirən.

– Sevgi peyin topasıdır, – Harri dedi, – mən də onun üstünə dırmaşib banlayan bir xoruz.

– Əgər sən, həqiqətən, ölürsənsə, gərək elə hökmən özündən sonra qalan hər şeyin axırına çıxasan? Yəni sən, doğrudan, hər şeyi özünə aparmaq istəyirsən? Yəni sən hökmən atını da, arvadını da öldürməlisən? Öz yəhərini, öz silahını yandırıb ölməlisən?

– Hə, – o dedi. – Mənim silahım sənə o lənətə gəlmiş pulların idi; mən o pulların havasına yəhər üstə oturmuşdum.

– Bəsd.

– Yaxşı. Bir də demərəm. Mən səni incitmək istəmirəm.

– Çox gec ayılmışan.

– Yaxşı. Onda incidəcəm. Belə də sən keçir. Səninlə eləməyi xoşladığım o yeganə işi görmək indi mənimçün əlçatmazdır.

– Yox, düz danışmırsan. Sən başqa çox şeyləri də xoşlayırdın, mən də sənə ürəyindən keçənlərin hamısını eləyirdim.

– Sən Allah, yığışdır bu qürrələnməyi.

O, qadına baxdı və gördü ki, ağlayır.

– Qulaq as, – dedi, – sən elə bilirən bu mənim ürəyimcədir? Heç özüm də baş açmıram ki, niyə belə eləyirəm. Öldürürsən ki, hələ ölmədiyini, yaşadığını hiss edəsən, bu, yəqin ki, belədir. Biz söhbətə başlayanda hər şey yaxşı idi.

Bilmirdim bunun axırı nəylə qurtaracaq, indi isə ağlım çaşıb, başlamışam səni incitməyə. Sən mənə fikir vermə, canım-gözüm, mən səni sevirəm. Özün də bilirsən ki, sevirəm. Heç kəsi səni sevdiyim kimi sevməmişəm.

O, gündəlik ruzisinə çevrilən adətkərdə olduğu yalana keçdi.

– Sən necə də yaxşısan.

– Qancıq, – o dedi. – Qancığın əlləri səxavətli olur. Bu, poeziyadır. Mən indi büsbütün şəriyyətlə doluyam. Zir-zibillə və şəriyyətlə. Zibil şəriyyətlə.

– Yum ağzını, Harri. Axı sən niyə cinlənirsən?

– Mən heç nə saxlamayacam, – o dedi. – Mən istəmirəm özümdən sonra nəşə qalsın.

Şər qarışanda o da yuxudan ayıldı.

Günəş təpələrin arxasına çəkildiyindən bütün dərəyə kölgə çökmüşdü. Balaca quzular indi çadırların lap böyründə otlayırdılar; o, heyvanların getdikcə kolluqdan necə aralandıqlarına, tez-tez ota baş vurub quyuqlarını yelləmələrinə baxırdı. Torpağın üstünə qonan quşlar daha keşik çəkmirdilər, indi onlar ağacın dövrəsinə yığılmışdılar, sayları da xeyli artmışdı.

– Memsəib ova getdi, – çarpayının yanında oturmuş gədə dilləndi. – Bvanaya bir şey lazımdır?

– Yox.

Qadın nahar üçün nəşə ovlamağa getmişdi, özü də onun heyvanlara necə həvəslə tamaşa elədiyini bildiyindən gözdənirəq bir yer seçmişdi ki, dərənin çarpayından görükən bucağını səksəndirib mənzərəni pozmasın. Fikirləşdi ki, qadın heç nəyi unutmayıb; bildiyi, oxuduğu, hətta eşitdiyi şeylərin hamısı yadındadır.

Henri Kinqin “Kilimancaro qarları” filmindən (1952) kadr

Bu bəyəm qadının günahıydı ki, zavallının yanına o, tam tükənmiş vəziyyətdə gəlib çıxmışdı? Qadın haradan biləydi ki, ona deyilən sözlərin arxasında heç nə dayanmır və sən o sözləri elə-belə, öz arxayınlığın üçün, bir də adətkərdə olduğundan söyləyirsən. Söylədiyi sözlərə hansısa məna verməkdən vaz keçəndə isə qadınlar arasında onun yalanları doğrularından daha yaxşı qarşılanmağa başlanmışdı.

Pis olan orası deyildi ki, o, yalan danışdı, yox, pis orasıydı ki, həqiqətin yerində boşluq qalmışdı. O öz ömrünü sürmüşdü; bu ömür çoxdan başa çatmışdı, o isə hələ də yaşamaqda, amma indi başqa adamlar arasında yaşamaqdaydı. İndi pul da kalandı və o, tanıdığı yerlərin ən yaxşılarını seçirdi, təzə yerlərdə də olurdu.

Əsas o idi ki, düşünməyəsən və belədə işlər daha yaxşı gedirdi. Təbiət sənə sağlam ruh verib, ona görə də sənün üzgünlüyün onların əksəriyyətində olan üzgünlükdən deyildi və sən də özünü aldadırdın ki, guya əvvəllər məşğul olduğun iş heç vecinə də gəlmir, indi artıq çəkmək gücündə olmadığın həmin işə heç tūpürmək də istəmirsən. Özünə isə deyirdin ki, haçansa bu adamlar haqqında yazacaqsan; bu zəngin insanlardan mütləq yazacaqsan; deyirdin ki, sən onların tayfasından deyilsən – sən bu düşərgədə bir casussan; deyirdin ki, bu düşərgədən çıxacaq və onun barəsində yazacaqsan, özü də bu nə haqda yazdığını bilən bir insan tərəfindən həyatda ilk dəfə yazılmış bir yazı olasıdır. Di gəl ki, həmin işdən yapışmağa özünü heç cür məcbur edə bilmədi, çünki özündən iyrənə-iyirənə yaşadığı, tam rahatlıq və eys-ışrət içində keçirdiyi günlərin hər biri onun yazmaq səriştəsini kütləşdirir, işləmək meylini zəiflədirdi; axırda da yazmağın daşını biryolluq atdı.

Tanışlıq etdiyi, curlaşdığı adamlara onun işləməməsi sərf edirdi. Bir vaxtlar Afrikada o öz həyatının ən gözəl illərini keçirmişdi və indi təzədən bu yerlərə təşrif gətirmişdi ki, hər şeyi yenidən başlasın. Səyahət zamanı çalışırdılar ki, mümkün qədər az komfortdan istifadə etsinlər; məhrumiyyətə dözmək lazım gəlmirdi, amma tam əmin-amanlıq da yox idi və fikirləşirdi ki, yenidən formaya düşəcək; bədənindəki artıq çəkiddən xilas olmaq üçün dağlara çəkilib gecə-gündüz məşq edən boksçular sayacağı, o da bu yolla öz piyini əridə bilər.

Bura qadının ürəyincə idi, belə həyatı sevdiniyi deyirdi; təzə adamlarla ünsiyyətə, hər cür əyləncələrə həvəslə can atan bu qadın qəlbi ehtizaza gətirən, vaxtaşırı şərait dəyişkənliyinə səbəb olan hər şeydən xoşlanırdı, o da özünə təskinlik verirdi ki, işləmək həvəsi daxilində yenidən güclənəcək. İndi, əgər bu, son idisə, – özü isə bunun son olduğunu bilirdi, – onda quyruğu tapdanmış ilan kimi yerində qıvrılmağa, acığından özünü sancmağa dəyərdimi? Bu qadının heç bir şeydə günahı yoxdu. O olmasaydı, yerində bir ayrısı olacaqdı. Əgər bütün ömür yalan içində keçibsə, elə yalan içində də ölmək lazımdır.

O, təpənin arxasında açılan atəşin səsinə eşitdi.

Onun istedadını məhv etmiş bu qadının sərrast atıcılığı vardı – səxavətli əlləri olan bu qayğıkeş qancıq, bu mehriban qəyyum hədəfi düz nişan alırdı. Cəfəngiyat. Öz istedadını o özü məhv etmişdi, hər şeyi qadının üstünə yıxmaq indi nəyə lazımdı?! Qadının günahı yalnız onda idi ki, onun həyatı üçün şərait

yaratmışdı. O öz talantını barışıq üçün heç bir ümid yeri qoymadan və özünə, öz əqidəsinə xəyanət etməklə məhv etmişdi; bütün hissiyyatını korşaldan sərxoşluqla, tənbellik və avaralıqla, nazpərvərdəlik və snobizmlə, şöhrətpərəstlik və təkəbbürlə, hər cür həqiqət və hər cür yalanlarla onun axırına çıxmışdı.

Bəs talantı barədə nə demək olardı? Olmağına, talantı, əlbəttə ki, vardı, bunu danmaq olmaz, intəhası, işlətmək əvəzinə o, həmin istedadla alver etmişdi. Heç vaxt belə olmamışdı: bax mən bunu, bunu və bunu eləmişəm; həmişə belə olmuşdu: bax mən bunu, bunu və bunu edə bilərdim. Və yaşayışçün gərək olan vəsaiti o, yazmaqla yox, başqa üsullarla əldə etməyə üstünlük vermişdi. Axı bu, heç də elə-belə deyildi ki, – düzdürmü? – aşıq olduğu hər yeni qadın əvvəlkindən varlı çıxırdı. Lakin vurğunluq ötüb keçəndə və o, əvvəlkilərin hamısından daha zəngin çıxmış, pulunu balta kəsməyən bu qadınla (həçansa əri də, uşaqları da, ona rast gələncən lap oynaşları da olan, intəhası, onların heç birində istədiyini tapmayan, onu isə bir yazıçı, bir kişi, bir yoldaş və qiymətli mülkiyyət kimi sevib-əzizləyən bu qadınla) olduğu tək yalnız yalana üz tutanda, – burası qərribə deyildimi ki, əslə sevmədən, sevgini yalana dəyişməklə o, pullarının əvəzində həmin qadına həqiqətən sevdiyi digər qadınlara verdiyindən daha çox şey verə bilirdi?

Düzdür, biz hamımız öz işlərimizçün yaranmışıq, o düşündü. Sənin istedadın gündəlik bir parça çörəyini necə qazanmağında üzə çıxır. O da bu və ya digər şəkildə öz qüvvəsini satmaqla məşğul idi, hissiyyat olmadıqda isə aldığı pulun əvəzində yüksək keyfiyyətli mal verirsən. Bu həqiqətə o, qəti əmin olmuşdu, ancaq daha gec idi, indi artıq bu barədə də heç vaxt yazmayacaqdı. Hə, elədir, yazmayacaqdı, amma yazılmasına dəyərdi.

Budur, qadın tərənin arxasından çıxdı, indi də dərədən keçib üzübəri, çadırlara tərəf gəlir. Əynində brici var, əlində də tufəng; ardınca dabanbasdı yeri-yən gədələr də ağaca taxdıqları quzunu gətirirdilər.

Fikirləşdi ki, qadın hələ cazibədarlığını itirməyib, bədəni də sazdır. Sevgi-nəvaziş sarıdan əsl istedad yiyəsidir, belə işdəklərdən yaxşı baş çıxarır; deməzsən ki, gözəllər gözəlidir, amma sifəti əcəb xoşuna gəlirdi, özü də hədsiz dərəcədə çox oxumuşdu; at sürməyin, ov etməyin ölüsüydü və əlbəttə ki, hədsiz çox içirdi. Əri öləndə indikindən qat-qat cavandı, ərini itirəndən sonra özünü büsbütün uşaqlarına, at tövləsinə, kitablara, bir də şəraba həsr etmişdi. Düzdür, bu, uzun sürməmişdi, neyçün ki, artıq yetkinləşmiş övladlarına onun qayğısı gərək deyildi, əlavə qayğı onları yalnız yorurdu. O da axşamlar həvəslə mütaliyəyə girişər, sodalı viski də əlindən düşməzdi; naharqabağı oxuya-oxuya o qədər içərdi ki, nahar vaxtı artıq xumarlığı aşkar bilinirdi, masanın altına dığırlatdığı içilmiş bir şüşə şərab isə kifayət idi ki, yuxulasın.

Bütün bunlar qadının oynaşlara qədərki həyat tərzı idi; aşnaları peyda olanda içkini bir qədər azaltdı, çünki indi yuxu şərabsız da gəlirdi. İntəhası, aşnalarla həyatı cansıxıcı keçirdi; o, heç zaman darıxmıdığı bir adamla ər-arvad olmuşdu, bunlarla isə darıxırdı.

Oğlu hava qəzasında həlak olandan sonra qadın məşuqlarla əlaqələri biryolluq kəsdi, amma viski ağrını azaltmadığından hansısa başqa bir həyata başlamaq lazım gəlirdi. Öz tənhalığının dəhşətini qadın qəfildən dərk etdi və

bundan bərk qorxuya düşdü. Amma ona elə birisi lazım idi ki, həmin adama hörmət edə bilsin.

Hər şey çox sadə şəkildə başladı – qadın onun kitablarını xoşlayır, həyat tərzinə qibtə edirdi. Qadına elə gəlirdi ki, o, məhz ürəyinə yatan işi görür, məhz görmək istədiyi işlə məşguldur. Ona yiyələnmək niyyətilə atdığı addımlar axırda qadının ürəkdən vurulmasıyla sonuçlandı, – bütün bunlar qadının öncədən qurmağa hazırlaşdığı həyatın mütənasib şəkildə əks silsiləsi oldu, o isə öz əvvəlki həyatının artıqlarını satırdı.

Hə, satırdı ki, əvəzində təminatlı mövcudluq, əmin-amanlıq əldə etsin, – bunu danmaq olmaz, – bir də nə alsın? Kim bilir? Qadın ona nə desən almağa, hər bir arzusunu yerinə yetirməyə canla-başla hazırdı; buna onun şübhəsi yoxdu. Üstəlik, bir qadın kimi də qiyamət şey idi. Yolunu məhz beləsiylə davam etdirməyin əsla əleyhinə deyildi; başqasıyla yox, məhz bu qadınla getməyə o, ikiəlli razıydı, çünki bu qadın daha varlıydı, çünki bu qadın daha canayatan idi, özü də məhəbbət məsələlərindən yaxşı baş çıxarırdı və heç zaman dava-dalaş salıb hoqqa çıxarmırdı. İndi isə qadının yenidən qurduğu həyat sona yetmək üzrə idi, çünki iki həftə öncə o, başlarını dik tutaraq düz qabağa baxan, qulaqlarını şəkəyib qaçmağa hər an hazır dayanan, iri burun pərləri havadan iy çəkən və azacıq xışıltya bəndmiş kimi dərhal kolluğa təpiləsi antilop sürüsünün şəklini çəkməkdən ötrü cəngəlliyə girdikləri vaxt tikanın cızıb qanatdığı dizinə yod sürtüb yandırmamışdı. Və antilop sürüsü ona fotoaparatin düyməsini şıq-qıldatmağa imkan vermədən qaçıb dağılışmışdı.

Budur, qadın gəlib yetişdi.

O, balışın üzərindən başını qadının gəldiyi səmtə döndərüb:

– Hello! – dedi.

– Mən quzu ovladım, – qadın bildirdi. – İndi sənə yaxşı bir bulyon hazırlayırıq, tapşıracam ki, süd tozunda kartof püresi də bişirsinlər. Özünü necə hiss edirsən?

– Xeyli yaxşı.

– Bu, başqa məsələ! Bilirsən, elə mən də belə fikirləşmişdim, bilirdim ki, yaxşılaşacaqsan. Mən gedəndə sən yatmışdın.

– Yaxşı yatdım. Uzağa getmişdin?

– Yox, dərənin o üzünə keçmişdim. Bilirsən onu nə qəşəng vurdum!

– Hə, sən qiyamət atırsan.

– Ovdan xoşum gəlir. Afrikadan da xoşum gəldi. Düz sözümdür. Əgər sən sağalsan, belə hesab edəcəm ki, bu, mənim həyatımdakı səyahətlərdən ən maraqlısı idi. Kaş biləydin ki, səninlə bərabər ov etməyi mən necə xoşlayıram! Afrika mənim xoşuma gəldi.

– Mən də Afrikanı xoşlayıram.

– Kaş biləydin sənə yaxşılaşmağın nə əntiqə oldu. Sənə səhəri ovqatda olmağına mən, sadəcə, dözə bilmirəm. Söz ver ki, bir də mənəmlə o tərzdə danışmayacaqsan, yaxşıdır? Söz verirsən?

– Yaxşı. Eləmərəm, – o dedi. – Nə dediyim heç yadımda deyil.

– Niyə məni incidirsən? Lazım deyil. Yaşlı qadınam, səni sevən, sənin bütün istəklərini yerinə yetirən yaşlı qadın. Məni, onsuz da, çox incidiblər. Sən məni incitməyəcəksən, eləmi?

– Səni məmnuniyyətlə yataqda incidərdim.

– Bax, bu, başqa məsələ. Biz elə bundan ötrü yaranmışıq. Sabah təyyarə gələcək.

– Hardan bilirsən?

– Əminəm ki, gələcək. Mütləq gələcək. Gədələr tüstülü ocaq çatmaqçün çırpı yığıblar, ot-alaf hazırlayıblar. Mən bu gün də gedib ora baxdım. Təyyarənin rahat enməsi üçün orda kefin istəyən qədər yer var, biz hər üzdə bir tonqal yandırırıq.

– Sən niyə elə fikirləşirsən ki, təyyarə sabah gələcək?

– Gələn vaxtdır, əminəm ki, gələcək. Şəhərdə sənin ayağını sağaldarlar, bax onda bir-birimizi biz necə lazımdırsa, incidərik. Daha məni bugünkü atmacalarınla incitdiyini kimi yox.

– Bəlkə içək? Gün də batıb.

– Amma sən içməsən yaxşı olar.

– Yox, içəcəm.

– Onda bir yerdə içək. Molo, – qadın çığırdı, – bizə sodalı viski gətir.

– Sən hündürdabanlarını geyin, yoxsa mığmıgalar hücum çəkəcək.

– Əvvəl gərək yuyunum...

Qaranlıq çökənə qədər içdilər, hava tamam qaranlıqlaşanda, tüfəng atmaq artıq mümkün olmayanda dərədən bir goreşən qaçıb tərənin dalında gizləndi.

– Bu murdar hər axşam buralarda sülənir, – o dedi. – İki həftədir dalbadal hər axşam.

– Gecələr ulayan həmin kaftardır. Nə qədər istəyir, qoy ulasın, mənə maneçiliyi yoxdur. Amma onlar yaman iyrənc olurlar.

İndi, qadınla bərabər içərkən və ağrı çəkilib gedəndən sonra, – amma eyni vəziyyətdə uzanmaq heç əlverişli deyildi, gədələr də tonqalı qalamışdılar və ocağın şöləsi çadırın divarlarında oynayırdı, – o, xoş bir əsarətə çevrilən əvvəlki həyatla barışıqın yenidən qayıtdığını hiss edirdi. Qadın ona qarşı çox şəfqətliydi. O isə sərt idi və bu səhər qadına qarşı əməlli-başlı haqsızlıq etmişdi. Qadın yaxşı qadın idi, qiyamət qadın idi və elə həmin andaca o, qəfildən anladı ki, ölür.

Bu, yağışın, yaxud küləyin təması kimi yox, boşluğun içini biqafil dolduran üfunətin başgicəlləndirici havası tək ıldırım sürəti ilə şığıyıb gəldi və ən qəribəsi o idi ki, goreşən bu boşluğun qırağı ilə xəlvəti sivişib keçdi.

– Sənə noldu, Harri?

– Heç, – o dedi. – Sən yerini dəyiş. Elə otur ki, külək sən oturan tərəfdən vursun.

– Molo sənin sarğını dəyişib?

– Hə. Mən ora borat turşusundan islatma dərman qoydum.

– Özünü necə hiss edirsən?

– Bir az zəiflik var.

– Mən gedim yuyunum, – qadın dedi. – Çox yubanmaram, bir yerdə şam edirik, sonra da çarpayını içəri aparırıq.

“Deməli, – öz-özünə dedi, – mübahisəyə son qoymaqda biz yaxşı iş gördük”.

Henri Kinqin “Kilimancaro qarları” filmindən (1952) kadr

Bu qadınla heç zaman məxsusi olaraq öcəşməzdə, sevdiyi o biri qadınlarla isə yaman tez-tez çəkişər, o qədər höcətləşərdi ki, axırda umu-küsünün pası onları bir-birinə bənd edən hər şeyi çürüdüb sıradan çıxarırdı. O, hədsiz dərəcədə bərk sevirdi, hədsiz dərəcədə çox şey tələb edirdi və axırda da heç nəsiz qaldı.

O vaxt, səfər öncəsi Parisdəki mübahisədən sonra Konstantinopolda necə tək-tənha olduğunu yada saldı. Həmin günlərin hamısını avaraçılıq etmişdi, amma pozğunluqdan başı ayılanda tənhalığı nəinki ötüşdü, əksinə, daha da kəskinləşdi, o da oturub onu atmış həmin o birinci qadına məktub yazdı; yazdı ki, bəs bunu... öz içində öldürmək ona müyəssər olmayıb; yazdı ki, bir dəfə qadının Regençenin böyründən ötüb keçməsi gözünə görüküb və bu vaxt az qalıb ürəyi dayana; yazdı ki, onu andıran hansısa qadının arxasınca bulvar uzunluğunda düşüb gedərkən bərk qorxurmuş ki, birdən o olmaz və qadını görərkən duyduğu qəfil hissi itirə bilər; yazdı ki, yatdığı bütün qadınlar yalnız ona olan yanğısını artırır və indi, qəti əmin olanda ki, bu sevgi azarından sağlması qeyri-mümkündür, daha qadının nə elədiyinin heç bir əhəmiyyəti qalmır. Bu məktubu o, klubda yazmışdı, tamamilə ayıq başla yazmışdı və yazandan sonra Nyu-Yorka yola salmışdı, qadından da xahiş eləmişdi ki, cavabı Parisdəki redaksiyaya göndərsin. Bu, tam təhlükəsiz görünürdü. Və elə həmin axşam qadının həsrətindən qovrula-qovrula daxilindəki boşluğu doldurmaq xatirinə Taksim yaxınlığında

girinə birinci keçəni bişirib şama dəvət elədi. Sonra rəqs etməyə durdular; gördü qadın çox pis oynayır, o da birtəhər yaxasını onun əlindən qurtarıb, bir erməni ləçərinə girdi; gözəlçə rəqs edə-edə qarnını ona elə sürtüşdürürdü ki, az qala hərərəti qalxırdı. Bu gözəlçəni bir ingilis topçusundan qopartmışdı, topçu da onu küçəyə çağırırdı və onlar daş yolda, qaranlıqda tutaşdılar. Qolunu qolaylayıb topçunun orduna dalbadal iki yumruq tutuzdurdu, amma topçu yıxılmayanda anladı ki, döyüş çox ciddi olacaq. Rəqib onu əvvəl sinəsindən, sonra gözüünün altından vurdu, o da sol əlini yenə uzaqdan hərləyib bu dəfə topçunun böyründən ilişdirdi. Onda topçu dartıb onun pencəyinin qolunu qopartdı, o da onun qulağının dibinə ikisini çəkib, sonra özündən itələyib araladı və bir zərbə də sağdan ilişdirdi. Topçu ləngər vurub yerə sərilirdi, yıxılanda başı daşa dəydi, o isə tez-tələsik qadını da götürüb aradan çıxdı, çünki hərbi patrulun ora yaxınlaşdığını görmüşdü. Taksi tutub Bosfor boyunca Rumeli-Hasara getdilər, sonra dövrə vurub gecənin təmiz havasında geri qayıtdılar və yatağa uzandılar; qadın elə paltarda göründüyünün eyni idi – vaxtı ötmüşün birisiydi, amma dərisi qızıl-gül ləçəyi tək hamardı; qarnı adama yapışır, döşləri də əcəb iriydi. Harri gedəndə hələ yatmışdı; üzü üzlər görmüş bir ləçər olduğu sübh işığında lap aydın bilinirdi. Ordan çıxan kimi birbaşa Pera-Palasa gəldi – gözüünün altı qaralmış halda, bir qolu cırılıb çıxmış pencəyi də qolunun üstündə.

Elə həmin axşam Anadoluya getdi, o biri gün isə qatar sonradan tiryək düzəldilən xaşxaş əkilmiş çöllərdən ötüb keçirdi; həmin günün axırında necə qərribə hallar keçirdiyini, cəbhənin düz önündən keçən yolun axıncı hissəsi arasındakı məsafənin necə aldadıcı olduğunu o indi çox yaxşı xatırladı; cəbhəyə lap yenicə gəlmiş və xalis qanmaz olan yunan zabıtlərinin iştirakı ilə həmin yerdə hücumə keçmişdilər – artilleriya özlərininkinə atəş açırdı, ingilis hərbi müşahidəçisi də bu mənzərəyə baxıb uşaq kimi ağlayırdı.

Həmin gün ilk dəfəydi ki, öldürülmüş əsgərləri görmüşdü – əsgərlərin əynində ağ balet yubkaları, ayaqlarında qotazlı corabları yuxarı qatlanmış ağ ayaqqabılar vardı. Hə, türklər lay divar kimi gəlirdi və o, yubkalı əsgərlərin necə qaçdıqlarını görürdü, zabıtlər isə əvvəl onları atəşə tutub, sonra özləri də dabanlarına tüpürdülər; elə o özü də ingilis hərbi müşahidəçisinin dalınca götürüldü, elə bərk qaçdı ki, sinəsi sancmağa başladı, ağzında isə mis tamı vardı və onlar hamısı qaçıb qayanın dalına dürtüldülər, türklər isə elə hey gəlir, gəlirdilər.

Sonradan gözü elə şeylər gördü ki, bunu heç xəyalında belə təsəvvür edə bilməzdi; amma sonra bundan da betərlərini gördü. Elə ona görədi ki, Parisə qayıdanda bütün bunların barəsində o nə danışa, nə də danışılanlara qulaq asa bilirdi. Və Parisdə bir kafenin böyründən ötüb keçərkən həmin o amerikan şairini masa arxasında oturmuş gördü; qabağında bir yığın boşqab vardı, mənasız sifəti də kartof kimi lət idi; şair tək göz əynək taxan və daim başağrısından şikayətlənən Tristan Tsara adlı hansısa ruminla dadaistlərdən danışırırdı; sonra o, təzədən sevməyə başladığı arvadı ilə öz mənzilində olmasını xatırladı; aralarında sanki heç yerli-dibli mübahisə olmamışdı, dava-dalaş olmamışdı, umuküsü olmamışdı, geri qayıtdığına görə şad-xürrəm idi; poçtu da redaksiyadan

evə göndərirdilər. Və bir dəfə səhər yeməyi zamanı o vaxt yazdığı məktuba cavab gətirdilər; xətti tanıyanda buz kimi soyudu, tez də onu başqa zərfin içinə soxmaq istədi. Amma arvadı soruşdu ki, “Məktub kimdəndir, əzizim?” – və bununla da aralarında yenidən yaranmağa başlayan münasibətlərə son qoyuldu.

Onların hamısıyla birgə keçirdiyi xoş günləri, həm də arada olan mübahisələri xatırladı. Mübahisə üçün onlar həmişə ən ağlagəlməz, ən gözəl dəqiqələri seçməyin ustasıydılar. Görəsən, mübahisə etmək onun ovqatının niyə məhz ən yaxşı vaxtında lazım gəlirdi? Bu barədə heç nə yazmadı ki, yazmadı, çünki əvvəl heç kimin xətrinə dəymək istəmirdi, sonra isə fikirləşdi ki, yazmağa, onsuz da, çox şey var. Amma həmişə də fikirləşirdi ki, günlərin bir günü, axır ki, bu barədə yazacaq. O qədər işlər olmuşdu, yazılacaq o qədər mətləblər vardı ki, gəl görəsən. O, dünyanın necə dəyişdiyini müşahidə edirdi; təkcə hadisələri izləməklə kifayətlənmirdi, baxmayaraq ki, yetərinə çox hadisənin şahidi olmuşdu – həm hadisələrin, həm də insanların; yox, o, daha incə dəyişiklikləri sezirdi və insanların müxtəlif dövrlərdə özlərini necə ayrı cür aparmaları yaxşı yadında idi. Bütün bunların hamısını o özü yaşamışdı, hamısını öz gözüylə görmüşdü və bu barədə yazmağa borclu idi, amma indi daha yazmayacağı dəqiqdir.

– Özünü necə hiss edirsən?

Qadın artıq yuyunmuşdu və çadırdan bayıra çıxmaqdaydı.

– Yaxşı.

– Bəlkə bir şey yeyəsən?

O, qadının arxasında əlində qatlama masa tutmuş Molonu və qab-qacaq gətirən o biri gədəni gördü.

– Mən yazmaq istəyirəm, – o dedi.

– Bir az bulyon iç ki, canın bərkisin.

– Mən bu gün öləcəm. Canımın bərkiməsi mənim nəyimə gərəkdi?!

– Harri, faciə düzəltmək lazım deyil, – qadın dedi.

– Sən bəyəm iybilmə qabiliyyətini itirmisən? Ayağım yarıyacan çürüyüb.

Bulyonu neynirəm! Molo, mənə sodalı viski gətir.

– Bulyon iç, xahiş edirəm səndən, – qadın nəvazişlə dilləndi.

– Yaxşı.

Bulyon qaynar idi; onu xeyli vaxt fincanın içində soyudub, sonra birnəfəsə başına çəkdi, özü də çeçəyib eləmədi.

– Sən qiyamət qadınsan, – dedi, – mənə fikir vermə.

Qadın üzünü ona tərəf çevirdi – bu sifət “Şəhər və villa”nın səhifələrində əks olunmuş tanış və sevimli sifət idi, fərq orasındaydı ki, bir az xumarlıqdan, bir az sevgi əyləncələrindən xarab olub bir balaca korlanmışdı; ancaq “Şəhər və villa” nə bu gözəl döşləri, nə bu möhkəm ombaları, nə bu mehriban əlləri heç vaxt göstərmirdi və qadının bunca tanış, bunca xoş təbəssümünə tamaşa eləyəndə ölümün yaxında olduğunu o, yenidən hiss etdi. Bu dəfə qasırga yox idi. Xəfif meh vardı, şam işığını gah titrədir əyən, gah da düppəddüz saxlayan xəfif meh.

– Bir azdan tapşırırsan toru gətirsinlər, qoy onu çarpayıdan çəkib ağaca bağlasınlar, tonqalı da qalasınlar. Mən gecəni çadırdə keçirmək istəmirəm. Əziyyət çəkməyə dəyməz. Aydınlıq gecədir. Yağış yağmayacaq.

Hə, demək belə ölürlərmiş – güclə sezilən boğuc pıçıltı içində. Amma neynək, ən azından mübahisələrə nöqtə qoyular. Bunu vəd edə bilər. O öz üzərində sınaqdan keçirməsi heç vaxt lazım gəlməyən həmin o yeganə şeyi korlayan deyil. Yox, yəqin ki, korlayar. Axı sən hər şeyi korlayırsan. Amma bəlkə də heç korlamadı.

– Sən stenoqrafik üsulla yazmağı bacarırsan?

– Yox, bacarmıram, – qadın dedi.

– Eybi yox, elə də vacib deyil.

Əlbəttə, vaxt daha kifayət etməzdi, amma bütün bunlar bir-biri ilə elə bitişikdi, o qədər iç-içə idi ki, hamısını bir abzasə sığışdırmaq mümkün kimi görünürdü, təki istək olsun.

Gölün yaxınlığındakı dağın üstündə çatları əhənglə ağardılmış tirdən düzəlmə bir ev vardı. Qapının ağzındakı şüvülün üzərində hamını masa arxasına çağırən çan asılmışdı. Evin arxası tarla idi, tarla qurtaran yerdən isə meşə başlanırdı. Evdən körpüyə qədər uzanıb gedən xiyabanda gümüşü qovaqlar sıralanmışdı, lap uc tərəfdə də qovaq ağacları ucalırdı. Meşənin kənarı boyunca dağa yol qalxırdı, o da həmin yolun qırağında böyürtkən yığardı. Sonra tirdən düzəlmə ev alışıb yandı; soba üzərindəki maral ayaqlarından asılmış bütün tüfənglər də, qundaqsız lülələr də, sandıqlı qutular da qurğuşun kimi əriyib sabun tiyanlarının tortasına çıxan kül topasına çevrildi. Onda sən babandan soruşdun ki, bu lülələri oynatmaqçün götürmək olarmı və baban da sənə “yox” dedi. Çünki bu tüfənglər hələ də onunkuydu və yenilərini heç almadı da; o vaxtdan daha heç ov da eləmədi. Evi elə orda, həmin yerdəcə yenidən tikib ağartdılar, amma bu dəfə onu nazik taxtalardan tikmişdilər. Xiyabandan baxanda yenə qovaqlar, onların arxasından da göl görsənirdi; amma evdə daha heç vaxt tüfəng olmadı. Bir vaxtlar tirdən düzəlmə evdə maral ayaqlarından asılmış tüfənglərin lülələri isə eləcə kül topasının içində qaldı və onlara heç kəs toxunmadı.

Müharibədən sonra biz Şvarsvaldda alabalıq bəslənən çayı icarəyə götürdük. Çaya iki yolla getmək olardı. Birinci yol ağ yolu haşiyələmiş kölgəli ağaclar altındakı dərədən, – eniş Triberqdən başlanırdı, – sonra isə içərisində şvarsvaldlılara məxsus hündür evlər tikilmiş balaca fermaların böyrü ilə dağa qalxan cığırda keçirdi və yolun çayla birləşdiyi yerəcən gedib çıxırdı. Biz də elə bu yerdən dayanıb tilovla balıq tuturduq. İkinci yol birbaşa meşənin kənarına aparan daha dik yol idi, sonra şam meşəliyi ilə dağdan aşib getmək lazım gəlirdi; çəmənliyə çıxırsan və çəmənliklə ta körpüyəcən üzəaşağı gedirsən. Çay boyunca tozağacları ucalırdı, çay özü isə kiçik, dar, şəffaf idi və çox iti axırdı; körfəz olan yerdə axın tozağaclarının kökünü yuyurdu. Triberqdəki otelin sahibi ilə dərhal dil tapıb dostlaşmışdıq. Amma növbəti il inflyasiya başladı, otel sa-

hibinin bütün ötənlik ehtiyatı hətta otelin açılışı üçün lazım olan ərzağın alınmasına belə çatmadı və o da götürüb özünü asdı.

Bunu stenoqrafik üsulla qələmə almaq mümkündür, amma bəs gülsatanların öz güllərini birbaşa küçədəcə rənglədiyi və boyanın avtobus dayanacağındakı səkiyə töküldüyü Kontreskarp meydanı necə olsun; çaxır içib üzüm sıxmaqdan başı heç vaxt açılmayan məst qocalar və qarılar, soyuqdan burunlarının suyu axan uşaqlar necə olsun; çirkli tərini iyini, dilənçiliyi, sərxoşluğu və o vaxtlar “Bal Musette”nin üstündə məskunlaşmış fahişələr barədə olanları necə diktə edəsən? Hələ öz hücrəsində respublika qvardiyasının əsgərini qəbul edən konsyerjka, – əsgərin sultanın rəsmi həkk olunmuş at yalından düzəlmə dəbilqəsi eləcə kətilin üstündə düşüb qalmışdı. Hələ əri velosiped yürüşçüsü olan dəhlizin o başındakı kirayəçi qadın, onun o səhər süd dükanında “L.Auto” qəzetini açıb kişisinin ilk qələbəsi – Paris-Tur yürüşündə üçüncü yeri tutması barədə xəbəri oxuyarkən nə təhər sevinməsi. Qadın pörtmüşdü, qızarmışdı, gül-müşdü, ağla-mışdı, sonra da sarı idman qəzetini əlindən yerə qoymadan çaparaq yuxarı, öz otağına qaçmışdı. “Bal Musette”ni saxlayan həmin qadının əri taksi sürücüsü idi və Harriyə sübh tezdən aeroporta getmək lazım olanda qapını döyüb onu yuxudan oyatmışdı və yola çıxmazdan öncə onlar barın sink piştaxtası arxasında dayanıb adama bir stəkan ağ şərab içmişdilər. Onda o öz məhəlləsində yaşayan bütün qonşuları tanıyırdı, çünki bu, yoxsulluq idi; səfalət qapının ağzını kəsdirmişdi.

Meydanın ətrafında məskunlaşmış camaat iki təbəqəyə ayrılırdı: əyyaşlara və idmançılara. Əyyaşlar öz dilənçiliklərinin ağzını içib keflənməklə yumurdular; idmançılar öz dərdlərini təlimlərlə ovudurdular. Onlar kommunarların nəslindən idilər və siyasət hamısının qanında-canındaydı. Kommunadan sonra Versal qoşunları şəhəri zəbt edib hamının dərslərini verərkən onların atalarını, yaxınlarını, dostlarını kimlərin güllələdiyini, kimin əlində qabar olduğunu, kimin kepka qoyduğunu, ya da fəhlənin tanınmasını mümkün edən başqa bir fərqli cəhətini bu adamlar dürüst bilirdilər.

Bax elə bu səfalətin içərisində, elə həmin bu məhəllədəcə – “Bouçherte Çhevaline”yə¹ çəpəki dayanan çaxır dükanında – o özünün ilk sətirlərini yazmış, sonradan bütün həyatına bəs edəcək bir şeyin təməlini qoymuşdu. Parisdə onun üçün bundan əziz heç nə yox idi – aşağı qatı qəhvəyi paneldən olan ağ suvaqlı evlər, dairəvi meydandakı avtobusların yaşıl boyalı uzun, nataraz gövdəsi, kağız güllərin bənövşəyi rənginə boyanmış səkilər, çay tərəfə, Kardinal Lemuan küçəsinə aparan sərt eniş; əks tərəfdə – darısqal və ensiz Muftar küçəsinin özünəməxsus aləmi. Panteona qalxan küçə və bir də onun velosiped sürdüyü, şinlərin altında hamarlığını hiss etdiyi başqa bir küçə – Pol Verlenin vəfat etdiyi, dar və hündür evləri, ucuz mehmanxanası olan həmin küçə rayonda yeganə asfaltlanmış küçə idi. Onların qaldığı mənzil ikiotaqlı mənzildi və o, mehmanxananın üst mərtəbəsində ayı altmış franka daha bir otaq kirələmişdi; elə həmin otaqda yazırdı və oradan Parisin bütün damları, bütün boruları, bütün təpələri görsənirdi.

Mənzilin pəncərələrindən kömürçü dükanı apaydın görünürdü. Kömürçü çaxır da satırdı, amma onunku fərli çaxır deyildi. “Boucherie Chevaline”nin giriş qapısının üstündə qızıl suyuna çəkilməmiş at başı, onun qızılı-sarı-qırmızı tuşlu açıq vitrini və yaşıl boya ilə rənglənmiş çaxır dükanı; onlar çaxırı buradan alardılar, çox yaxşı çaxır idi, qiyməti də ucuz. Sonra qonşuların suvanmış divarları, pəncərələri gəlirdi. Bu həmin qonşulardı ki, axşamlar hansısa əyyaş küçədə səralənib qalanda, zarıyıb ah-uf edəndə, bir sözlə, fransızların dediyi tipik ivresse¹ vəziyyətinə düşəndə, – baxmayaraq ki, belə şeyin mövcudluğuna heç kəsi inandıra bilməzsən, – pəncərəni açardılar və səsləri qulağını yağır eləyərdi.

– Hardadır bu polis? Lazım olmayanda quyruq kimi yanından əl çəkməzlər. Get gör hansı konsyerjkanın yatağındadır. Ajanı axtarın.

Nəhayət, kimsə pəncərədən bir vedrə suyu aşağı əndərir və bununla da zarılı kəsilir.

– Bu nədir? Su. Lap düz elədilər. Bundan yaxşı nə fikirləşmək olar?

Və pəncərə çırpılıb örtülür.

Onun ev qulluqçusu Mari səkkiz saatlıq iş günündən bərk narazıdır:

– Kişi saat altıyaqan işləyəndə evə dönərkən yolüstü içməyə macal tapsa da, az içir, pulu havayı yerə xərcləmir. Yox, əgər işdə saat beşəcən olursa, hə-ə, deməli, hər axşam lül-atəşdir, pulun da heç sifətini görməzsən. İş gününün qısaldılmasından kim əziyyət çəkir? Biz arvadlar.

– Yenə bulyon istəyirsən? – qadın soruşdu.

– Yox, sağ ol. Qiyamət bulyon idi.

– Bir az da iç.

– Yaxşısı budur, sodalı viski ver.

– İçki sənə ziyandır.

– Hə. İçki mənə ziyandır. Sözləri və musiqisi Koul Porterindir. Haçan ki, sənin üzün ehtirasdan ağarıb...

– Bilirsən ki, içəndə mənim xoşuma gəlirsən.

– Bəs necə?! Amma içki mənə ziyandır.

Fikirləşdi ki, qadın gedəndə kefi istəyən qədər içər. Kefi istəyən qədər yox, orada nə qalıbsa o qədər. Ah, o necə də yorulub. Dəhşət yorulub. Bir az mürgüləmək lazımdır. Yerində sakitcə uzanmışdı və yan-yörədə ölüm yox idi; deyəsən, yönünü başqa küçədən salmışdı. Daş küçədə iki nəfər, sürüb gedir velosipedi, sürüb gedir; səs-səmirsiz sürüb gedir.

Hə, Paris barədə o, heç zaman yazmadı. Hər halda özünə doğma olan Parisdən heç nə yazmadı. Bəs o birilər necə, yoxsa onlar da yazılmamış qaldı?

Bəs ranço və şalfeyin gümüşü saçları, suvarma kanallarında iti axan şəffaf su və qarayoncanın tiündə yaşıl rəngi? Cığırılar dağa qalxırdı, inəklər isə bütün yay uzununu maral kimi ürkək olurdu. Payızda dağdan tövləyə qovarkən onların kövşəyini və tappılısını eşidirsən, ləngərli tərpanən naxırın ayaqları altından toz qalxır. Axşamlar isə dağların arxasından ən uca zirvə apaydın görünür və dərəyə süzülən

¹Keflənmə (fransızca)

ay işığında cığrıla üzünəşığı gedirsən. İndi onun yadına göz-gözü görməyən qaranlıqda inəyin quyuğundan yapışib meşə ilə evlərinə necə qayıtması düşdü, o yerlər haqqında yazmağa hazırlaşdığı bütün hekayələrini xatırladı.

Biri elə düdəmə muzdurla yeniyetmə oğlan haqqındakı əhvalat; hə, o vaxt oğlanı rançoda təkbaşına qoyub getmişdilər və bərk-bərk tapşırıbmışdılar ki, gədə heç kəsə ot-alaf verməsin. Qabaqlar onlarda işləyərkən özünü gicliyə qoymuş Forksdan olan o qoca sarsaq da yem dalınca rançoya gələndə gədə ona heç nə verməmişdi və qoca hədə-qorxu gəlmişdi ki, bəs onu təzədən əzişdirəcək. Onda gədə mətbəxdən tüfəngi götürüb qocanı elə samanlıqdaca güllələmişdi və onlar bir həftədən sonra rançoya qayıdanda qocanın donub qaxaca dönmüş meyiti pəyənin böyüründə düşüb qalmışdı, itlər də macal tapıb ora-burasını gəmirmişdilər. Yerdə qalanını isə sən adyala büküb kirşəyə qoydun, gədəni də məcbur etdin ki, sənə kömək eləsin; sonra da ayağınızda xizək, ikilikdə kirşəni sürüyə-sürüyə dartıb apardınız və sən gədəni hökumət orqanlarına təhvil verməkçün şəhərə gəlib çatanacan beləcə altmış mil yol ölçdünüz. Oğlanın heç ağına da gəlməzdi ki, onu həbs edəcəklər; qandığı bu idi ki, öz borcunu yerinə yetirib, sən də onun dostusan və bu hərəkətə görə hələ bəlkə mükafat da alacaq. Odur ki, cəsədi aparmağa cani-dildən kömək eləmişdi, – qoy hamı görsün ki, bu qoca muzdur necə pis adamdır və özgənin otunu necə çırpışdırmaq istəyirdi. Və şerif qandalı qoluna taxanda yazıq gədə gözlərinə inanmadı. Sonra da ağıladı. Bax bu hekayəni yazmağı da həmişə sonraya saxlamışdı. O yerlər barədə azından iyirmi hekayəlik materialı vardı, di gəl ki, oturub bircəciyini də yazmadı. Niyə axı, niyə?

- Get indi niyəsin onlara başa sal, – o dedi.
- Sən hansı “niyə”dən danışırısan, canım-gözüm?
- Heç.

Onu əldə etdiyi vaxtdan qadın içkini nisbətən azaltmışdı. Amma əgər ölməyib sağ qalası olsa, yenə bu qadından heç vaxt yazmayacaqdı, – burasını indi dəqiq bilirdi. Heç o birilərdən də yazan deyildi. Varlılar – darıxdırıcı məxluqlardı; yaman cansıxıcı olurlar. Onlar həddən çox içirlər, ya da kalan nərd oynayırlar. Hamısı da eyni cür darıxdırıcıdır. Skot Fisceraldı xatırladı; o zavallının zənginlərə bəslədiyi heyvətamiz pərəstişi, ehtiramı yadına saldı. Onun hekayələrindən biri belə başlayırdı: “Varlılar bizlərə bənzəmir”. Və kimsə ona deyəndə ki: “Elədir, onların pulu bizimkindən çoxdur”, – Fisceraldı zarafatı ənkərməmişdi. O, varlıları sirr dumanına bürünmüş xüsusi irq sayırdı və bunun belə olmadığına əmin olduqda bərk sarsılmışdı; elə sarsılmışdı ki, dünyada başqa heç bir şey onu bu cür sarsıda bilməzdi.

Həyatın zərbələri qarşısında duruş gətirə bilməyib əyilənlərdən onun zəhləsi gedirdi. Özü isə belə şeylərə baş qoşmaya bilərdi, çünki hamısını ovcunun içi kimi görür, beş barmağı kimi tanıyırdı. Fikirləşirdi ki, hər şeyin öhdəsindən gələ bilər, çünki onu heç nə sındıra bilməz; lazımdır ki, heç nəyə xüsusi əhəmiyyət verməyəsən, vəssalam.

Yaxşı. Bax indi o, ölümə heç bir əhəmiyyət vermir. Onun hər zaman qorxduğu yeganə şey – ağrılar olub. Əlbəttə, o, kişidir; əgər həddindən artıq uzanıb

canını boğazına yığmasa, ağrıya dözə bilərdi, ancaq bu dəfə iztirablar, sadəcə, dözülməz idi və o, təslim olmağa başladığını hiss edəndə ağrı səngimişdi.

Köhnədən olmuş bir hadisəni xatırladı: artilleriya zabiti Uilyamson gecə vaxtı tikanlı məftil maneəsini keçdiyi anda almanların gözətçi postundan atılan əl qumbarası onu yaralamışdı və o da səsinə başına atıb var gücüylə çıxırır, yalvarırdı ki, onu güllələsinlər. Gombul və ədabaz olsa da, Uilyamson çox cəsur adam idi və yaxşı zabit sayılırdı. Amma onda, gecə vaxtı eləcə yaralı halda proyektorun işığına düşmüşdü və bayıra tökülən içəli tikanlı məftildən sallanıb qalmışdı, onu məftildən çıxaran adam da bıçaqla onları diri-diri kəsməli olmuşdu. “Güllələ məni, Harri, inandıqlarının xatirinə, güllələ məni”. Bir dəfə söhbət ondan düşmüşdü ki, guya Tanrı həzrətləri insana yalnız çəka biləcəyi qədər yük göndərir və kimsə belə bir mülahizəni təsdiqləməyə çalışmışdı ki, guya bəlli bir anda ağrı insanı öldürür. Ancaq o gecə Uilyamsonun başma gələnlər onun yaddaşına ömürlük həkk olundu. Ağrı Uilyamsonu öldürə bilmədi, o da özü üçün saxladığı morfi həblərinin hamısını ona verdi, di gəl, hətta bir elə həb də Uilyamsona dərhal təsir göstərmədi.

Ancaq indi onun özüylə baş verənlər əsla qorxulu deyildi və əgər bundan betər olmayacaqdısa, onda narahatlığa dəyməzdi. Əlbəttə, daha ürəkaçan bir kampaniyada olmaqdan da vaz keçməzdi. Və bir qədər də bu saat yanında görmək istədiyi adamlar barəsində düşündü.

Fikirləşdi ki, yox, hər şeyi çox uzadanda və çox gec eləyəndə gözləməyə dəyməz ki, yanında kimsə qalacaq. Adamlar getdilər. Qəbul vaxtı başa çatdı və indi sən ev sahibəsi ilə tək qalmısan.

“Bütün başqa şeylər kimi, ölmək də məni təngə gətirib”, – o düşündü və düşündüyünü ucadan dilə gətirdi.

- Təngə gətirib.
- Səni nə təngə gətirib, canım-gözüm?
- Uzun-uzadı elədiyin hər şey.

O, qadına baxdı; stulun söykənəcəyinə yayxanan qadın tonqalla onun arasını kəsmişdi və alovun dilləri incə qırıqlı sifətini işıqlandırır. Gördü ki, qadının yuxusu gəlir. Goreşən isə indi tonqaldan düşən işıq çevrəsinin lap yaxınlığında zingildəyirdi.

- Mən yazırdım, – o dedi. – Amma bu, çox yorucudur.
- Necə bilirsən, sənə, yuxulaya biləcəksən?
- Əlbəttə yuxulayacam. Bəs özün niyə uzanmırsan?
- Səninlə oturmaq istəyirəm.
- Sən nəyə bir şey hiss eləmirsən?
- Yox. Sadəcə yuxum gəlir.

– Mənsə hiss edirəm, – Harri dedi; ölümün yenidən çarpayının böyründən keçdiyini o, lap elə indicə hiss etmişdi. – Bilirsən, bu vaxtacı itirmədiyim yeganə bir şey qalıbsa, o da maraqlı hissidir.

– Sən heç nə itirməmişən, – qadın dedi. – Mənim indiyəcən tanıdığım adamlardan sən ən mükəmməlisən.

– Pərvərdigara, anlamaqçün sən qadına necə az şey vermişən! Bu nədir belə? Sizin intuisiya adlandırdığınız şeydir?

O səbəbdən belə söylədi ki, həmin an ölüm yaxınlaşıb başını çarpayının ayağına qoymuşdu və həniri ona dəyirdi.

– Onu çəpgöz kəllə kimi təsvir etmələrinə baxma; inanma ki, o cürdür. Ona qalsa, onu bir cüt velosipedli polismenə də bənzətmək olar, yaxud o, lap quş cildində, ya kaftar kimi burnu sifətinə yapışmış şəkildə də ola bilər.

Ölüm bir az da yaxınlaşdı, amma indi o, boşluğun içində hansısa yeri tutan nəşə biçimsiz bir şey idi.

– De ki çıxıb getsin.

Ölüm çıxıb getmədi, bir az da yaxınlaşdı.

– Səndən yaman pis iy gəlir ha, – o dedi. – İyverən zibil.

Ölüm bir az da qabağa gəldi və indi o, daha ölümlə danışa bilmirdi; onun danışa bilmədiyini görəndə ölüm lap irəli yeridi, o da cəhd elədi ki, ölümü səsizcə qovsun, amma sinəsindən basa-basa ölüm elə hey yuxarı dırmaşırdı və dırmaşa-dırmaşa axırda çıxıb düz sinəsinin üstündə oturdu, özü də onu nə tərpənməyə qoydu, nə ağzını açıb danışmağa; həmin anda o, qadının səsini eşitdi:

– Bvana yuxuladı. Çarpayını qaldırın, sonra da aparın içəri, amma ehtiyatla.

O deyə bilmədi ki, ölümü qovsunlar; ölüm də bütün ağırlığını onun üstünə salıb nəfəs almasına imkan vermədi. Və gədələr çarpayını qaldıranda birdən hər şey keçib getdi, sinəsinin üstündəki ağırlıq da qəfildən yoxa çıxdı.

Səhər açılmışdı, çoxdan, lap çoxdan açılmışdı və o, təyyarənin uğultusunu eşidirdi. Təyyarə əvvəl göy üzündə nöqtə kimi görsəndi, sonra geniş dövrə vurdu və gədələr dərhal onun pişvazına cumdular, bir topa çırpının üstünə kerosin əndərib yandırdılar, üstündən də ot tökdülər; hamar meydançanın hər iki başında iri tonqal qalandı, səhər küləyi tonqalların tüstüsünü düşərgəyə tərəf qovub apardı; təyyarə havada bu dəfə yerə daha yaxın iki dövrə də vurub aşağı milləndi, sonra təzədən düzəlib rahat şəkildə meydançaya endi. Və budur, onun köhnə dostu Komton – əynində biçimsiz şalvar və tvid pencək, başında qəhvəyi rəngli fətr şlyapa – çadırlara tərəf yeridi.

– Nolub sənə, dost? – Komton çatıb soruşdu.

– Ayağımdır, – o dedi. – Yemək yeyəcəksiz?

– Yox, sağ ol. Çay içərim. Mən Kəpənəklə gəlmişəm. Məmsaibi götürə bilməyəcəyik. Tək bircə nəfərə yer var. Sizin yük maşınız artıq yoldadır.

Ellen Komtonu kənara çəkib onunla nəşə danışdı; bu söhbətdən sonra Komton bir az da hərəkətə gəldi.

– Biz indi hər şeyi yerbəyer edərik, mən məmsaibin ardınca qayıdaram. Hə, tələsmək lazımdır. Ola bilsin, Aruşda hələ benzinçün də enməli olduq.

– Bəs çay?

– Çox da meylim çəkmir.

Gədələr çarpayını qaldırdılar, əvvəl yaşıl çadırların böyründən, sonra qayalıqın, otu yanib qurtardığından küləkdə tüstüsüz közərən dərədəki tonqalların yanından ötüb balaca təyyarəyə yaxınlaşdılar. Onu içəri salmaq asan olmasa da, axırda güc-bəla ilə yerləşdirə bildilər; yerləşəndən sonra Harri kürəyini dəri kresloya söykədi, ayağını isə qaldırıb qarşıdakı kresloya – Komtonun yerinə qoydular. Komton mühərriki işə salıb kabinəyə keçdi. Ellenə və gədələrə əl yellədi, mühərrikin səsi qulaqların öyrəşdiyi tanış uğultuya çevrilən kimi təyyarə qaban ayaqlarının çuxurlarını adlayıb yerindəcə dövrə vurdu və tonqalların arasındakı meydançada yerə son dəfə təkan verib havaya qalxdı.

Harri aşağıdakıların onların ardınca necə əl yelləməsinə gördü; təpənin yanındakı çadırlar da, ağaclar da, kolluqlar da indi yerlə tən görünür, dərə getdikcə genişlənir, qurumuş naxır bulağına aparan heyvan ayaqlarının saldıği cığırılar isə sap kimi uzanırdı; orada heç zaman görmədiyi bir nohur da vardı. Yuxarıdan baxanda yalnız girdə kürəkləri gözə çarpan zebrələr və yepyekə kəllələri nataraz ləkəyə oxşayan antiloplar zəncirvari şəkildə, eynən açılmış barmaqlar sayağı dərə boyunca səpələnib dağa dırmaşmış kimi görünürdülər. Təyyarənin kölgəsi onları haqlayanda səksənib hərəsi bir tərəfə sıçradı; indi onlar lap xırdalaşib gözdən itirdilər, çaparaq qaçmaları da daha sezilmirdi və gen dərə ta üfucəcən sarımtıl-boz rəngə çalırdı. Düz gözlərinin qənsərində isə Komtonun tvid pencəyi, fətr şlyapası vardı. Sonra onlar antilopların cığırla yuxarı dırmaşdıqları dağətəyinin, az sonra yaşıl meşələrin və başdan-başa bambuk pöhrəliyi ilə örtülmüş yamacın dərinliyindən yüksələn dağ silsiləsinin, sonra yenə də sanki dağın dərə-təpələri ilə birlikdə yonulub hamarlanmış keçilməz sıx meşələrin və nəhayət, hündür dağ aşırımının üzərindən uçdular. Aşırımı adlayandan sonra üzəşəğı gedirlər, yenə bürkü içindəki bənövşəyi-boz dərə görsənir, kəskin hava dalğasından təyyarə bərk çalxalanır, silkələnir və Komti geri qanrılıb baxır ki, görsün dostu uçuşu necə keçirir. Qarşıda isə yenə dağlar qaralırdı.

Və onda Aruşa istiqamət götürmək əvəzinə onlar sola buruldular, yəqin Komti yanacağın bəs edəcəyini hesablamışdı; bu vaxt o, aşağı boylanıb haradan peyda olduğu bilinməyən ilk qar çovğununa bənzər çəhrayı bulud topasının yerdən bir az yuxarıda, havada uçuşduğunu gördü və bunun cənubdan qoşun çəkib gələn çəyirtkə sürüsü olduğunu anladı. Sonra təyyarə yuxarı millənib, deyəsən, gündoğana tərəf istiqamət götürdü və qəfildən araya zülmət qaranlıq çökdü, – şələlə içindən keçirmiş kimi qapqara buludların arasına, dəhşətli leysana düşdülər, yağımurdan çıxanda isə Komti başını geri çevirib gülümsədi, əlini qabağa uzatdı və orada, irəlində Harri göz önünə pərdə çəkərək bütün dünyanı görünməz edən, günəşin şəfəqləri altında bəyazlığı göz deşən ağlasığmaz dərəcədə parlaq, başı göylərə dirənmiş kvadratşəkilli nəhəng Kilimancaro zirvəsini gördü. Və onda başa düşdü ki, bu yer onun üz tutub getdiyi həmin yerdir.

Elə məhz həmin anda goreşən qaranlıqda ulamağını kəsib adam səsinə, hönkürtüyə oxşayan nəşə qəribə səslər çıxarmağa başladı. Qadın bu səsləri eşidib yataqda narahat halda qurcalanmağa başladı, amma ayılmadı. Yuxuda o,

Lonq-Aylenddəki evlərini görürdü və guya həmin axşam qızının cəmiyyətə ilk çıxışının ərəfəsi idi. Nəyə görəsə atası da buradaydı və ona bərk acıqlıydı. Sonra kaftar elə bərkdən uladı ki, qadın bu səsə yuxudan ayıldı və harada olduğunu dərhal anırdı bilmədiyindən əməlli-başlı qorxuya düşdü. Tez cib fənərini götürüb Harri yuxuda olarkən gətirib qoyduqları ikinci çarpayını işıqlandırdı və Harrini orada, mığmığalardan qorunmaq üçün üstünə tor çəkilmiş çarpayıda uzanmış gördü, amma nəyə görəsə o, bayıra çıxardığı ayağını çarpayıdan aşağı sallamışdı; sarğı açılıb düşdüyündən qadın ayağa baxmağa ürək eləmədi.

– Molo, – qadın çağırırdı. – Molo, Molo! – Sonra çığırırdı: – Harri, Harri! – Sonra lap bərkdən qışqırırdı: – Harri! Harri, Allah xatirinə!

Cavab gəlmədi və qadın onun nəfəsini eşitmədi.

Çadırın divarları arxasında goreşən qadını yuxudan oyatdığı bayaqkı əcaib səsləri çıxarırdı, amma ürəyi bərk-bərk döyündüyündən qadın həmin səsləri eşitmirdi.

1936-cı il

Tərcümə edən: Mahir N. Qarayev

Mətləb MUXTAROV

İtirilmiş zamanın utancı

Xorxe Luis Borxes “Alefi” hekayəsinin eyni adlı qəhrəmanı haqqında danışarkən daha çox *güzgü* sözündən istifadə edir. O, əsərdə Alefi bütün dünyanın gözü kimi təsvir etsə də, hekayənin sonunda Makedoniyalı İsgəndərin, Keyxosrovun aynasından danışmaqla Alefin mahiyyətini açmağa çalışır. Ömrünün son illərində gözləri tutulan Borxes üçün ayna bəlkə də elə dünyanın gözü idi. Həmişə o hekayəni oxuyanda xəyalımda ayna canlanır. Dünyanın hər yerini, hər zərrəsini, hər hərəkətini görməyimizə imkan yaradan ayna. Biz ayna qarşısında dayananda ilk olaraq öz əksimizi görürük. Bəs, görəsən, nə hiss edirik, üz cizgilərimizə baxanda nəyi xatırlayırıq? Ayna bizim üçün nədir?

İnsan psixologiyasının formalaşmasında əsas rolu uşaqlıq oynayır. Uşaqlıq isə haradasa uzaqda, gözlə görünməyən, amma həmişə xatirələrimizdə canlanan yerdə, yəni ki, keçmişdədir. Nədənsə aynaya baxıb öz əksimi görəndə uşaqlığım yadıma düşür. Hər şey film kadrları kimi gözümlün önündən gəlib keçir. Əvvəlki suala qayıdıram: Ayna bizim üçün nədir?

Bəlkə ayna özümüzlə üzləşmək üçün bizə lazım olan əşyadır? Bəs aynaya baxarkən biz özümüzlə, öz keçmişimizlə, səhvlərimizlə üzləşə bilirikmi? Cavab subyektiv olacaq. Elə mən də nə cavab verəcəyimi bilmirəm, amma “mümkündür” deyən bir nəfər tanıyıram: “Uzun illər eyni yuxu məni izləyirdi. Yuxuda mən doğulduğum və kəndərindən min dəfə keçdiyim evə girirdim. Həmişə başa düşürdüm ki, bu, yuxudur, amma hər şey həm də heyratəmiz dərəcədə real idi. Bu, çox ağır hiss idi – nəse səni geriye, keçmişə dartır. Mənə elə gəlirdi ki, bu qəribə hadisəni reallığa çevirməklə öz hisslərimdən xilas olacam. Film çəkməklə mən, həqiqətən də, o duyğulardan qurtuldum, amma bunu da hiss elədim ki, hansısa mənada özümü də itirdim”, – Andrey Tarkovski deyir.

“Andrey Rublyov”, “Stalker”, “Solyaris”... Amma Tarkovskinin ən avto-bioqrafik filmi “Ayna”dır. Keçmişə xatırlayan və xatırlamaqla peşmançılığını gizlətməyən bir insanın etirafıdır “Ayna”. Bəlkə də Tarkovski bu filmə keçmişə dönməklə uşaqlığını, xatirələrini, travmalarını, yaşantılarını yenidən ələ alaraq özünün varoluş səbəbini axtarır. “Ayna” filminə baxdıqca ağıma bir şey gəlir: keçmiş, uşaqlığı Andrey Tarkovskini çıxılmaz bir labirintə sürükləyib və bu labirintdən çıxmaq üçün ona Dedalın ipi lazım olub.

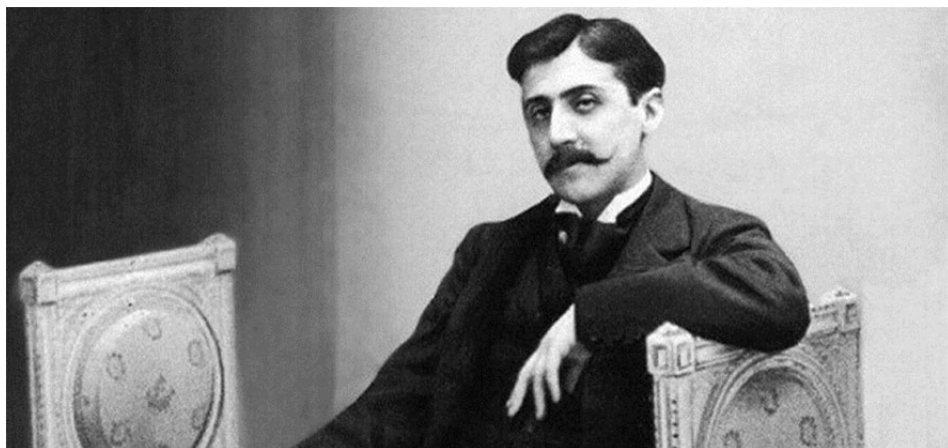
Qəbul etdiyimiz üç zaman anlayışı var: keçmiş, indi və gələcək. Platona görə, zaman əbədiyyətin axıcı formasıdır. Yəni hər keçən an əbədiyyətə qovuşur. Aristotel isə zamanın anların toplusundan başqa bir şey olmadığını deyir. Aristotel üçün zaman həm də hərəkətin ölçüsüdür.

Zaman haqqında ən böyük araşdırmanı isə, yəqin ki, Anri Berqson aparıb. Berqsona görə, metafizikanın başlıca problemi zaman anlayışıdır. O, dünyadakı bütün sirlərin açarını zamanın çözülməsində görürdü. Berqson zamanı gündəlik həyatda içində şüurumuza aid faktların keçdiyi eyniformalı bir vasitə kimi qəbul edirdi. Bu yolla düşünülmən zaman “məkanlaşmış zaman”dır və gerçək zamanla əlaqəsi yoxdur. Berqson gündəlik mənada düşünülmən fiziki zaman anlayışından həqiqi zaman olaraq adlandırdığı Müddət (le Durée) anlayışını ayırırdı. Berqsona görə, zaman bölünməyən bir şeydir, amma gerçək zaman Müddətdir.

Berqson keçmiş, indiki və gələcək zamanı bir-birindən ayırmırdı. Keçmiş tamamilə yox olub gedə bilməz. Müddət keçmiş, indi və gələcək arasında ayrılmaz bir bağ qurur. Onun Müddət adlandırdığı bu əbədi zaman axını ancaq instinktiv yolla qavraya bilər.

Haydegger isə Berqsonun zaman haqqında fikirlərinə qarşı çıxmış, onun dediklərini Aristotelin fikirlərinin dekonstruksiyası adlandırmışdı. Haydeggerə görə, Berqson həm də zamanı məkanla əlaqələndirib ki, bu zaman-məkan əlaqəsi Hegeldə də var. Hegelə görə, zaman elə məkandır. Ancaq sonralar Haydegger Berqsonun zaman haqqında fikirlərinin bəzilərini qəbul etmişdi.

Berqsonla eyni vaxtda Fransada bir nəfər də zaman məfhumu üzərində uzun-uzadı düşünür, yaddaşında keçmişə qayıdır, nəse yazır, amma bəzən xəstəliyi yazmağına mane olurdu. Bu, Marsel Prust idi. Berqsonun “zamanı yaradan yaddaşdır” fikri Prustun “İtirilmiş zamanın sorağında” əsəri üçün necə də keçərlidir. Prust Berqsonun fikirlərindən çox təsirlənmişdi. Uzun illər Parisin kübar cəmiyyətində, gecə ziyafətlərində zamanını itirən, bununla belə, o ziyafətlərdəki dedi-qodularla, kübar cəmiyyətdə baş verən bütün qalmaqallı hadisələrlə maraqlanan Prust üçün keçmiş – itirilmiş zaman idimi?

Marcel Prust

Borxesin dediyi kimi: “Hər kəsin yaddaşı sırf özünə məxsusdur və biz, əsasən, xatırladıqlarımızdan ibarətik”. Xatırlamaq – keçmişə qayıtmaqdır. Xatırlamaq – insanlığın arzusunda olduğu zaman səyahətidir və biz bu səyahətə üç zaman dilimindən yalnız birinə, keçmişə qayıtmaqla çıxıb bilərik. Prust da bu işi görürdü – o xatırlayırdı.

Biz keçmişə birdəfəlik itiririk. İndini, bu anı yaşayırıq, amma indi də kiçik zaman kəsiyindən (lap elə bu saniyədən) sonra keçmişə çevrilir. Və itir. Ona görə də keçmiş zaman – itmiş zamandır. Prust da itirdiyi zamanı axtarırdı. Elə o da itkin zamanın sorağına çıxaraq (“xatırlayaraq” da demək olar) Minotavr labirintinə düşmüşdü. Xilas üçün yenə də Dedalın Ariadnaya tövsiyə elədiyi, Teseyi labirintdən qurtaran ip yumağı lazım idi. Prust üçün bircə xilas yolu vardı: yazmaq.

Fikir vermisinizsə, xəstə, bədbəxt, tənha insanlar keçmişə sevgilə baxırlar. Onlardan ötrü xatirələr xoşbəxtlik mənbəyidir. Prust da xəstə yatağında öz mikroaləmini yaradarkən keçmişə qayıtmaqdan başqa işiq yolu tapmamışdı. Prustun qardaşı Robert deyirdi ki, “İtirilmiş zamanın sorağında” əsərini oxuyan yataqda xəstə olmalıdır. Bəs o əsəri yazan necə?

Prust astma xəstəsi idi. On yaşında tutulduğu bu xəstəlik ömrünün sonuna kimi onun yaxasını buraxmamışdı. Astma tutmaları günortalar gəldiyi üçün gecələr Prust ya ziyafətlərə gedər, ya da yaza-yaza itirdiyi zamanı axtarardı. Yaşadığı evin pəncərələri həmişə bağlı olardı. Otağı gün işığı görməzdi. Yazdayda gəzintiyə çıxanda palto geyərdi.

Onun həyatına dair maraqlı hadisələrdən biri də Coysla bağlıdır. Modernist ədəbiyyatın bu iki nəhəngi cəmi bir dəfə – Stravinskinin “La Renard” adlı əsərinin premyerasını qeyd etmək üçün təşkil olunmuş ziyafətdə görüşüb.

Bu görüşdə ən çox işlənən söz “non” (yox) kəlməsi olub. Görüşün sonunda hər iki yazıçı dostlarıyla bərabər taksiyə minib evə gedərkən Coys əvvəlcə maşının pəncərəsini açıb, sonra isə siqaret yandırıb. Bu hərəkətlər xəstə Prust üçün həyatı təhlükə daşıyırdı...

Bəs, görəsən, Prustun xəstəliyi yazmağına mane olurdumu? Kunderanın “Ölümsüzlük” əsərində belə bir cümlə var: “Zəifliyini mənəvi üstünlük və silah halına gətirdi”. Prust da öz xəstəliyini idarə edirdi. Xəstəliyi onun üçün bir üstünlüyə çevrilmişdi. “İtirilmiş zamanın sorağında” əsərini oxuyarkən oradakı cümlələrin sanki birnəfəsə, hətta nəfəs almadan yazıldığını hiss edirik. Nəfəs almaqda çətinlik çəkən astma xəstəsi öz mərazini yazdığı əsərdə məğlub edir, uzun cümlələrdən istifadə etməklə xəstəliyindən qisas alırdı.

Gerçəkdən, ədəbiyyat tək nəfərlik mübarizədir. Bu mübarizədə fiziki üstünlük nəyisə həll eləmir. Əsas mənəvi qələbədir. Prust da buna çalışırdı.

1974-cü ildə filmin çəkilişi bitdi. Amma SSRİ rəhbərliyi “Ayna”-nı qəbul eləmədi. Onlar üçün film başadüşülməz idi. “Ayna” dəfələrlə rədd olundu, kino-teatrlarda belə çox az göstərildi. Filmə tamaşaçı reaksiyaları da fərqli idi. Kimi Tarkovskini ucuzluğa varmaqda günahlandırır, kimi də bu filmin elə onun üçün çəkildiyini deyirdi. Gündəliklərində Tarkovski fərqli tamaşaçılardan aldığı həm müsbət, həm mənfi rəyli məktublardan çox yazırdı. Hətta məşhur bir “rəvayət” də var: kinoteatrda filmin nümayişindən sonra Tarkovskiylə bərabər kino tənqidçilərinin müzakirəsi vaxtı bir süpürgəçi qadın zala daxil olaraq onların burada hələ nə qədər qalacaqlarını soruşur. Tənqidçilərdən biri: “Burada çox qəliz bir filmin müzakirəsi gedir, hələ çox çəkər”, – deyib qadını başdan eləməyə çalışır. Qadın da cavabında belə deyir: “Nəyi qəlizdir ki? Bu film vicdan əzabı çəkən bir adam haqqındadır”. Bu dəm hamı dönüb Tarkovskiye baxır, o isə “Əlavə sözə ehtiyac yoxdur” deyir.

“Ayna”-nı Moskvada keçirilən film festivalına gəlmiş Antonioniyə belə göstərmək istəmirdilər. Amma böyük rejissorun ilk istəyi “Ayna”-ya baxmaq idi. Baxdı da, bəyəndi də. Dünyanın iki böyük rejissoru sonradan dost oldu. Hətta eyni ssenarist və eyni operatorla işlədilər də.

Ömrünün son illərində İtaliyaya səyahət edən Tarkovskiye evinin qapılarını açanlardan biri də Antonioni idi.

Prust “İtirilmiş zamanın sorağında” epopeyasının “Svana doğru” adlı birinci cildini çapa göndərəndə nəşriyyat müdiri heyrətə gəlmişdi. Yazıçı yatmağa çalışsa da, yata bilməyən, yatağında sağa-sola çönən bir uşağın yuxusunun dağılmasına nə üçün otuz səhifə ayırmışdı? Başqa bir nəşriyyatın rəhbəri isə romanın anlaşılmaz olmasından şikayətlənirdi. Hətta amerikalı bir qadın Prusta yazdığı məktubda son iki ildə ancaq onun kitablarını oxuduğunu, amma heç nə başa düşmədiyini deyirdi.

Başa düşülməmək! Nədir axı başa düşülməmək? Dahilik, yoxsa dəlilik?

Qardaşı Robertin dediyi kimi, Prustu oxumaq üçün gərək xəstələnib yatağa düşsən. “Ayna”ya baxmaq üçünsə gərək, heç olmasa, Tarkovskinin həyatını biləsən.

Prustu, haqlı olaraq, “şüur axını” cərəyanının ən böyük nümayəndələrindən biri sayırlar. Onunla eyni vaxtda Coys, Kafka, Virciniya Vulf da insan şüurunun alt qatında baş verən təlatümlərdən yazırdı. Bəs müasirlərindən Prustu kim sevirdi? İlk növbədə Virciniya Vulf. Məktublarında, xatirələrində Vulf ancaq Prustu oxuduğunu, onun kimi yazmağın mümkün olmadığını döənə-döənə vurğulayırdı: “Divar kağızı kimi sərt və kəpənək qanadı kimi incə”.

Prustun uşaqlığı əyləncəli keçmişdi: kübar cəmiyyət, ziyafətlər, içkilər, işıqlar, cah-cahal... Tarkovskinin uşaqlığı isə müharibə, yoxluq, dağılan ailə girdabında. Odur ki, yaratdığı filmlərdə, ən çox da “Ayna”da səbirli, durğun, asta-gəl səhnələrlə insan faciəsinin mənzərəsini yaradırdı.

Prust isə tələsir, onda hər şey bir anda baş verir. Oxuyursan, oxuduqca özün də tələsirsən, tələsdikcə nəyi itirdiyini, hansı cümləni, hansı sözü (əgər təkrar oxumasan) sonsuzadək gözdən qaçırdığını hiss eləmirsən. Bəlkə tam əksinə olmalıydı? Müharibə, itki, yoxluq görmüş biri nə üçün bu qədər təmkinli, bu qədər səbirli; bolluq, qayğı görmüş biri isə əksinə, bu qədər hövsələsiz, tələskən idi?..

İkisi də anasına bağlıydı. Tarkovski “Ayna”da qəhrəmanın həm anası, həm də həyat yoldaşı rolunda eyni aktrisanı (Marqarita Terexova) çəkdi. Prust isə “Svana doğru” əsərində balaca uşağın (özünün) anasına bağlılığından, gecə onun yataq otağına gəlməsindən, onu öpüb “gecən xeyrə qalsın” deməsindən 30 səhifə yazdı.

“Ayna” filmi, 1974

Hazır olduqdan sonra Tarkovski filmi Aytmatova, İoselianiyə, Şostakoviçə göstərdi. Amma onlardan da qabaq atası – şair Arseni Tarkovski baxdı əsərə, ağlayıb-kövrəlib “Sən hələ o vaxtlar hər şeyi başa düşürdün” dedi.

Prust isə “Svana doğru”da anasını necə sevdini, atasından necə qorxdığını yazırdı. Atasının yanında özünü dəyərsiz görürdü. Tanınmış burjua ailəsinin övladı, məşhur həkimin oğlu ədəbiyyatdan başqa heç nəyə maraq göstərmirdi. Amma ailəsinin tərki edən, Andreydən çox qızına sevgi bəsləyən şair atasının rejissor oğlu ən yaxşı filmini atasına göstərərək onu ağlatmaqla qürurlandı. Tarkovskinin mənəvi atası elə öz bioloji atasıydı, amma Prust üçün bu adam Anatol Frans idi. “Ayna”da Arseni Tarkovskinin şeirləri səslənir, “İtirilmiş zamanın sorasında” romanında isə Anatol Fransı (yazıcının əsərdəki prototipi Berqot adlanır) vəsf eləyən səhifələr var.

Tarkovski və Prust. Bəzən əks, bəzən eyni qütblər, amma hər ikisində faciə.

“Ayna” filmi də, “İtirilmiş zamanın sorasında” romanı da avtobioqrafik əsərlərdir. Hər iki əsərin qəhrəmanı keçmişlə əlləşir, itirdiyi uşaqlığını, xatirələrini geri qaytarmaq istəyir. Hər ikisində böyük peşmançılıq, dərin günah hissi. Etiraf. Utanmaq. Unutmaq. Xatırlamaq. Aynaya baxdıqca yaşananlar. Zamanın ancaq yaddaşdan ibarət olması.

Və hər iki əsər – biri kino, biri də ədəbiyyat tarixində – inqilabdır.

Valter Benjamin Prust haqqında yazdığı essədə deyirdi: “Prust çox qorxunc bir eksperiment aparır: o, bir anın içində insanlığı və dünyanı qocaldır”. Eyni yanaşma Tarkovski üçün də keçərlidir. Sadəcə, Prust bu əməliyyatı çox çevik, qəfil sillə effekti verən cümlələrlə aparır. Tarkovski isə yavaş, çox yavaş, son dərəcə yavaş kadrlarla. Prustu oxuyub bitirməyə bir ömür yetməz. Tarkovskinin filmlərinə isə hər üç ildən bir qayıtmaq lazımdır.

“Exegi monumentum” – Mən bir abidə ucaltdım.

Hamımız ölümsüzlüyə can atırıq. Bizdən sonra nəşə qalmalıdır. Məsələn, övlad. Hər halda kiçik insanların ən böyük arzusu budur: övlad – məndən sonra məni yaşadacaq, məni xatırlayacaq kimsə. Yaddaşlarda qalmaq təsəllisi.

Sənətçi üçün isə ölümsüzlük iksiri onun əsərləridir. Ölümsüzlük – əbədi sorğulanmadır. Tez-tez sənin yaratdığın əsərə qayıdıb səni sorğulayacaqlar, ittiham edəcəklər, göylərə qaldıracaqlar, yerə vuracaqlar... Amma əsas odur ki, sən həmişə xatırlanacaqsan. Təbii ki, özündən uzunömürlü “nəşə” qoyub getsən. Tarkovski kimi. Prust kimi.

Multikultural Azərbaycan

Keşikçidağ məbədi (həmçinin Qaraca məbədi, David Qareci məbədi) — Azərbaycanın Gürcüstanla sərhədində yerləşən, VI əsrə aid qədim Alban məbədi. Dəniz səviyyəsindən 850 metr hündürlükdə olan və böyük coğrafi sahəni əhatə edən məbəd kompleksinin bir hissəsi Azərbaycanın Ağstafa rayonu, digər hissəsi isə Gürcüstanın Saqareco rayonu ərazisində yerləşir. Mənbələrə görə, Keşikçi məbədi qədim alban mənşəli olub, Qafqaz Albaniyasının mədəni irsinə aiddir.

Aprel

Aprelin 23-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində (BBMM) “Azərbaycan multikulturalizmi monumental incəsənət kontekstində” kitabının təqdimat mərasimi keçirilib. Kitabın müəllifləri Zəhra Muradova və Könül Mikayılovadır.

BBMM-in icraçı direktoru Rəvan Həsənov Azərbaycanda multikultural dəyərlərin və tolerantlıq ənənələrinin yaşının əsrlərlə ölçüldüyünü, ölkəmizdə müxtəlif dinlərə etiqad edən insanların yüzillərlə qardaşcasına yaşadığını vurğulayıb: “Azərbaycan dünyada çox az ölkələrdəndir ki, burada bütün dinlərə mənsub insanlar rahat yaşayırlar. Ölkəmizdə bütün dinlərin nümayəndələrinə eyni münasibət var”.

“Azərbaycan multikulturalizmi monumental incəsənət kontekstində” kitabının təqdimat mərasimi. Çıxış edir BBMM-in icraçı direktoru Rəvan Həsənov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin məsləhətçisi Ülviyyə Abbasova ölkəmizin dünyada multikulturalizm mərkəzlərindən biri kimi tanındığını bildirib. O qeyd edib ki, multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Dövlətimizin başçısının ölkəmizdə elan etdiyi “Multikulturalizm İli” və “İslam Həmrəyliyi İli” bunun bariz nümunəsidir.

Kitabın əhəmiyyətindən danışan Ü.Abbasova bu nəşrin Azərbaycan multikulturalizminin tanınması istiqamətində önəmli rolundan bəhs edib.

Digər çıxış edənlər də yeni kitabın əhəmiyyətindən danışılar. Bildirilib ki, bu kitab gənclərə multikultural dəyərlərin aşılması baxımından da mühüm önəm kəsb edir. Bu nəşr Azərbaycan multikulturalizmi haqqında məlumatların dünyaya çatdırılmasında böyük rol oynayacaq. Kitab Azərbaycanın multikulturalizm modelinin təbliği üçün dəyərli mənbədir.

* * *

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi İlahiyyat İnstitutu ilə birgə Rusiya Federasiyası Müsəlman Ruhani İdarəsi sədrinin birinci müavini, Moskva İslam İnstitutunun rektoru Demir Muxəddinovun "Rusiyada İslam tarixi" kitabının təqdimatını keçirib.

Tədbiri giriş sözü ilə açan İlahiyyat İnstitutunun rektoru Ceyhun Məmmədov ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin yüksək səviyyədə olduğunu qeyd edib. Bu münasibətlərin təhsil və elm sahəsində uğurla inkişaf etdiyini vurğulayan rektor Rusiyanın bir sıra ali təhsil müəssisələri ilə əlaqələr yaradıldığını və ikitərəfli əməkdaşlıq protokolları imzalandığını nəzərə çatdırıb. O, Azərbaycanda əsas Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan dövlət-din siyasətini hazırda Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyini bildirib.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunda "Rusiyada İslam tarixi" kitabının təqdimatı

BBMM-in icraçı direktoru Rəvan Həsənov Azərbaycanın qədim və zəngin multikulturalizm ənənələrindən bəhs edib. Respublikamızda multikultural mühitin qorunmasının ölkə rəhbərliyi tərəfindən həmişə diqqət mərkəzində saxlandığını vurğulayan R.Həsənov bildirib ki, Azərbaycanın multikultura-

lizm sahəsində əldə etdiyi mütərəqqi təcrübəyə dünyada maraq artmaqdadır. "Rusiyada İslam tarixi" kitabının İlahiyyat İnstitutunda təqdim edilməsinin əhəmiyyətini vurğulayan icraçı direktor bu təqdimatın ölkəmizdə mövcud multikultural mühitə töhfə olduğunu deyib.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini Hacı Fuad Nurullayev çıxışında bildirib ki, İslamda tolerantlıq dinin əsas ünsürü kimi qəbul edilir. Azərbaycanda çoxəsrlik ənənələrə malik tolerantlıq mühiti, ayrı-ayrı dinlərin nümayəndələri arasında qarşılıqlı hörmət və etimada əsaslanan əməkdaşlıq münasibətləri var. Prezident İlham Əliyevin dövlət-din münasibətlərinə xüsusi həssaslıqla yanaşdığını qeyd edən F.Nurullayev ölkəmizdə tolerantlıq sahəsində görülən işləri və həyata keçirilən layihələri diqqətə çatdırıb.

Azərbaycanda Rus İcmasının sədri, Milli Məclisin deputatı Mixail Zabelin tədbirin təşkilatçılarına təşəkkür edib. O, "Rusiyada İslam tarixi" kitabının təqdimat mərasimində iştirak etməkdən məmnunluq hissi keçirdiyini deyib, kitabın müəllifinə belə bir əsəri ərsəyə gətirdiyi üçün minnətdarlığını bildirib. M.Zabelin Azərbaycanda mövcud olan multikultural mühitdən bəhs edib, ölkəmizdə yaşayan azsaylı xalqların nümayəndələri, dini konfessiyaların təmsilçiləri üçün yaradılan şəraitə görə Prezident İlham Əliyevə minnətdarlıq edib.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Fəlsəfə İnstitutunun direktoru professor İlham Məmmədzadə Azərbaycan və Rusiya alimləri arasında əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinin vacibliyini nəzərə çatdırıb. O qeyd edib ki, beynəlxalq elmi əlaqələr nəinki elmin inkişafına, habelə müasir dünyada mədəni dialoqun yaranmasına şərait yaradır. Bu gün beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsində müsbət meyillər formalaşib. Ümid edirik ki, bu meyillər dayanıqlı olacaq.

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin müdiri professor İmamverdi Həmidov Azərbaycanda elmin və təhsilin inkişafı sahəsində həyata keçirilən dövlət proqramları və layihələr, dünyanın bir çox elmi mərkəzləri ilə qurulan sıx əlaqələr haqqında məlumat verib.

Moskva İslam İnstitutunun rektoru Demir Muxəddinov müəllifi olduğu "Rusiyada İslam tarixi" kitabı haqqında məlumat verib. İslam dininin yayılma tarixi, mövcud durumu barədə bəhs edən rektor hazırda Rusiyada yaşayan müsəlmanların sayı, yaşadıqları ərazilər barədə fikirlərini bölüşüb. O, İslamın Rusiya mədəniyyətinin əhəmiyyətli bir parçasına çevrildiyini, həmçinin müsəlman cəmiyyətinin ölkənin çoxmillətli əhalisinin vacib tərkib hissəsi olduğunu nəzərə çatdırıb. Rusiyada mövcud duruma toxunan məruzəçi müasir dünyada terrorizmi və insana nifrətin istənilən formasını rədd edən İslamın mahiyyətini cəmiyyətə düzgün çatdırmağın çox önəmli olduğunu vurğulayıb. D.Muxəddinov bildirib ki, müsəlmanlar yüksək savada malik, tolerant, mədəni insanlar kimi tanınmalı, öz həyat və fəaliyyətləri ilə İslamın əsl mahiyyətini nümayiş etdirməlidirlər.

Aprelin 27-dən 28-nə keçən gecə Bakıdakı Müqəddəs Jen Mironosets Kafedral kilsəsində pravoslav xristianlar mübarək Pasxanı qeyd ediblər.

Pravoslavlar kilsədə bayram ayinini yerinə yetiriblər, moizələrə qulaq asıb, şam yandırılıblar.

Pasxa xristianların ən qədim, mühüm və əziz bayramlarından biridir. Pravoslav təqviminə görə, Müqəddəs Pasxa günü – İsa Məsihin dirilməsi bayramı bu il aprelin 28-nə təsadüf edib. Ənənəyə görə, cümə günü səhərdən başlayaraq şirin kökələr bişirilir, axşam Pasxaya hazırlıq görülür, şənbə günü bunlar kilsəyə aparılır, şənbədən bazara keçən gecə isə xristian dini məbədlərində Pasxanın başlanması və Məsihin Dirilməsi bayramı münasibətilə ibadət keçirilir.

Məsihin Dirilməsi münasibətilə Pasxa süfrəsi ətrafına toplaşan pravoslav xristianlar bir-birini boyanmış yumurtalara və şirin kökələrə qonaq edir, "Məsih dirilib!" sözləri ilə salamlayırlar.

May

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin "Azərbaycan multikulturalizmi" fənninin yerli və xarici ölkə universitetlərində tədrisi layihəsi uğurla davam edir. Hazırda bu layihə çərçivəsində respublikamızın 38, dünyanın 20 aparıcı universitetində "Azərbaycan multikulturalizmi" fənni tədris olunur.

Xatırladaq ki, BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayevin ideya və təşəbbüsü ilə "Multikulturalizmə giriş" və "Azərbaycan multikulturalizmi" fənləri üzrə tədris proqramları Təhsil Nazirliyində təsdiq olunduqdan sonra sözügedən layihəyə start verilib. Artıq fənnin tədrisində xeyli müsbət təcrübə əldə olunub. Azərbaycan dili ilə yanaşı, ingilis dilində də nəşr olunan "Azərbaycan multikulturalizmi" dərsliyinin istifadəsi tədrisin keyfiyyətinin daha da yüksəlməsinə imkan yaradıb.

Yeni dərs ilindən etibarən "Azərbaycan multikulturalizmi"nin tədris olunduğu xarici universitetlər sırasına Rumıniyanın Aleksandru İoan Kuza Universitetinin adı da əlavə olunacaq. Artıq BBMM ilə universitet rəhbərliyi arasında razılaşma əldə olunub. Bu fənni filologiya elmləri doktoru Lyudmila Bejenaru tədris edəcək. Onu da əlavə edək ki, BBMM-in sayca 9-cu filialının Rumıniyada açılması planlaşdırılır. Lyudmila Bejenaru eyni zamanda BBMM-in Rumıniya filialına rəhbərliyi həyata keçirəcək.

Xatırladaq ki, Azərbaycanın multikulturalizm modeli ilə bağlı dərslər BBMM ilə xarici ölkə universitetləri arasında əldə edilən razılaşma əsasında keçirilir. Dərslər üçün qeydiyyatdan keçən tələbələr arasında gələcəkdə ölkəmizdə təhsil almaq, iş qurmaq, həmçinin öz universitetlərində Azərbaycanla bağlı fənn tədris etmək istəyən və bu məqsədlə mədəniyyətimiz, tariximiz,

ədəbiyyatımız, habelə multikultural vəziyyətlə bağlı biliklərə yiyələnmək istəyənlər çoxluq təşkil edir. Seçilən tələbələr həm də Azərbaycanda qış və yay məktəblərində iştirak etmək üçün şans qazanırlar. Bu da, öz növbəsində, tələbələrə stimül verən amillərdən biridir.

*Aleksandru İoan Kuza Universiteti ilə BBMM arasında
memorandumun imzalanma mərasimi*

Göründüyü kimi, Prezident İlham Əliyevin Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanıtmmaq təşəbbüsünün real həllini tapması məqsədilə BBMM-in apardığı ardıcıl və məqsədyönlü iş yüksək nəticə verməkdədir. Artıq xaricdə "Azərbaycan multikulturalizmi" fənninin tədrisi daha geniş coğrafiyanı əhatə etməklə bərabər, öz təsir dairəsini və gücünü də artırmaqdadır.

İyun

TREND Beynəlxalq İnformasiya Agentliyinin mətbuat mərkəzində "Baku Network" Ekspert Şurasının və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının təşkil etdiyi konfrans çərçivəsində udi etnosunun nümunəsində Azərbaycanda milli azlıqların tarixi, mədəni ənənələri və hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı məsələlər müzakirə olunub.

Tədbirin moderatorları "Baku Network" Ekspert Şurasının direktoru, TREND-in baş direktor müavini, fəlsəfə doktoru Elxan Ələsgərov və agentliyin baş direktor müavini Arzu Nağıyev olub.

*"Azərbaycanda milli azlıqların tarixi, mədəni ənənələri və hüquqlarının müdafiəsi"
adlı konfransdan görüntü*

Konfransda "Qafqaz Albaniyasının tarixi irsinin Azərbaycanda multikulturalizmin vacib hissəsi kimi qorunması" mövzusunda məruzə ilə çıxış edən tarix üzrə fəlsəfə doktoru Ülviyyə Hacıyeva ticarət yollarının kəşf-məsinə yerləşən vacib geosiyasi regionda formalaşmış çoxəsrlik tolerantlıq ənənələri barədə danışib.

Daha sonra çıxış edən Alban-udi Xristian icmasının sədri Robert Mobili qeyd edib ki, müasir Azərbaycan təkcə mədəniyyətlərarası və konfessiyalararası deyil, həm də dinlərarası dialoqun mərkəzidir.

Multikulturalizm mövzusunda müzakirəni davam etdirən BBMM-in müşaviri Tofiq Abbasov bildirib ki, multikulturalizmin inkişaf tendensiyası Azərbaycan reallıqları üçün təbii, çünki bu model artıq ölkədə həyat tərzinə çevrilib.

Konfransın moderatoru, TREND Beynəlxalq İnformasiya Agentliyinin baş direktor müavini Arzu Nağıyev deyib ki, multikultural cəmiyyət dinamik inkişaf edən, yenilənən və gələcəyə yönələn uğurlu cəmiyyətdir.

Sabiq diplomat, politoloq Fikrət Sadiqov çıxışında bildirib ki, 2014-cü ildə Azərbaycanda Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması dövlət tərəfindən düşünülmüş və vaxtında atılmış addım olub.

Konfransın moderatoru, "Baku Network" Ekspert Şurasının direktoru Elxan Ələsgərov qloballaşma proseslərinin əhəmiyyətini, kommunikasiya şəbəkələrinin genişlənməsini və urbanizasiyanın vacibliyini vurğulayıb.

İyunun 11-də Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin (DQİDK) təşkilatçılığı ilə “Azərbaycan həqiqətlərinin təbliğində dini icmaların yeri və rolu” mövzusunda konfrans keçirilib.

Konfransda Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin (QMI) təmsilçiləri, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən dini konfessiyaların rəhbərləri, gənclər iştirak ediblər.

Tədbiri açan DQİDK-nın sədr müavini Gündüz İsmayilov bildirib ki, ölkəmizdəki dini dözümlülük, multikultural və tolerant mühitin qorunub saxlanması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu Öndərin müdriyyəsinə formalaşdırdığı dövlət-din siyasəti Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Azərbaycanda bütün dini konfessiyaların fəaliyyətinə lazımi şərait yaradılıb, onlar dövlətin qayğısı ilə əhatə olunub. Respublikamızda 940 dini icmanın dövlət qeydiyyatına alındığını vurğulayan Gündüz İsmayilov ölkəmizdə 2500-ə yaxın məscid, 14 kilsə və 7 sinaqoqun olduğunu deyib.

“Azərbaycan həqiqətlərinin təbliğində dini icmaların yeri və rolu” mövzusunda keçirilən konfrans. Çıxış edir DQİDK-nın sədr müavini Gündüz İsmayilov

Qeyd olunub ki, Azərbaycanda məscid və ziyarətgahlarla bərabər, xristian və yəhudi məbədlərinin tikintisi və bərpası bütün dünyaya nümunə göstəriləcək həqiqətdir. Ölkəmizdə bütün tarixi dövrlərdə etnik və dini icmalar arasında möhkəm dözümlülük əlaqələri formalaşdığını, milli və dini zəmində heç bir ayrı-seçkilik faktının qeydə alınmadığını deyən sədr müavini Azərbaycan ərazisində məskunlaşmış dini-etnik qrupların respublikamızda özlə-

rini nəinki yad hesab etmədiyini, fərqli dini konfessiya nümayəndələrinin hər zaman xalqımızla həmrəy olduğunu, vətənimizin azadlığı və firavanlığı uğrunda mübarizə apardığını diqqətə çatdırıb.

Azərbaycan həqiqətlərinin təbliği istiqamətində görülən işlərə toxunan G.İsmayilov bu istiqamətdə təşkil olunan tədbirlərin coğrafiyasının geniş olduğunu deyib. Əlavə edib ki, bu istiqamətdə nəşr olunan kitablar, sənədli filmlər, xüsusilə sosial şəbəkələrdəki fəaliyyət mühüm rola malikdir.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədr müavini Fuad Nurullayev bildirib ki, ölkə əhalisinin 96 faizinin müsəlman olmasına baxmayaraq, burada müxtəlif dini konfessiyaların nümayəndələri əmin-amanlıq şəraitində birgə yaşayırlar, bütün dini inanclara, onların mənsublarına hörmətlə yanaşırlar. Qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti olan Azərbaycanın bu nümunəvi modelinin respublikamızın nüfuzunun dünya miqyasında daha da artmasına gətirib çıxardığını vurğulayan QMİ sədrinin müavini Azərbaycandakı dini konfessiya rəhbərlərinin bir-birinə olan dostluq, qardaşlıq münasibətlərinin xarici ölkələrə səfərlər zamanı heyranlıqla qarşılandığını deyib.

Bakı şəhəri Dağ yəhudiləri dini icmasının sədri Milix Yevdayev rəhbərlik etdiyi icmanın bu sahədə gördüyü işlərə toxunub. Ölkəmizə səfər edən xarici jurnalistlərin Azərbaycandakı dinlərarası harmoniyanın canlı şahidi olduğunu bildirən icma sədri ölkə həqiqətlərinin təbliği istiqamətində təşkil olunan yerli və beynəlxalq tədbirlərin, səfərlərin önəmindən bəhs edib.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin nümayəndəsi Yadigar Məmmədli Azərbaycandakı tolerant və multikultural mühitin təbliği və təşviq edilməsinin təmsil etdiyi qurumun əsas vəzifələrindən biri olduğunu söyləyib.

Daha sonra çıxış edən Katolik Kilsəsinin Azərbaycandakı yepiskopu Vladimir Fekete, Avropa Yəhudilərinin Bakı dini icmasının sədri, Xalq artisti Aleksandr Şarovski, Gürcü Yəhudilərinin Bakı dini icmasının sədri Abik Çaruxçev, Alban-Udi Xristian dini icmasının sədri Robert Mobili, Xilaskar Yevangelik Lüteranların Bakı dini icmasının sədri Vera Nesterova, Azərbaycan Bibliya Cəmiyyətinin sədri Rasim Xəlilov və "Yeni Həyat" Xristian İncil dini icmasının sədri Lyudmila İbrahimova ölkəmizdə mövcud olan toleranlığa və multikulturalizm ənənələri, eyni zamanda, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində mədəni irsimizə qarşı vandalizm faktlarının beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasında dini icmaların üzərinə düşən vəzifələr barədə danışıqlar.

* * *

İyunun 14-də BBMM-də 15 İyun – Milli Qurtuluş Günü münasibətilə tədbir keçirilib. Azərbaycanın Dövlət Himninin səsləndirilməsi ilə başlayan tədbirdə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad olunub.

Tədbirdə çıxış edən BBMM-in icraçı direktoru Rəvan Həsənov Milli Qurtuluş Günü'nün böyük ictimai-siyasi və tarixi əhəmiyyətə malik olmasından danışıb.

*BBMM-də Milli Qurtuluş Günü ilə bağlı tədbir.
Çıxış edir BBMM-in icraçı direktoru Rəvan Həsənov*

O bildirib ki, vətəninə, xalqını sevən, həmin çətin, ağır günlərin dəhşətlərini yaşayan, hadisələri gözləri ilə görən insanlar üçün 15 iyun əsl qurtuluş tarixidir. Bu tarixi yaradan isə Azərbaycanın inkişafında, müstəqilliyində, gələcəyində müstəsna rol oynayan, daim xalqına arxalanan Ulu Öndər Heydər Əliyevdir. Bu gün Azərbaycan xalqı unudulmaz rəhbərin xoşbəxt gələcəyimiz üçün açdığı yolla qətiyyətlə addımlayır. Müasir müstəqil Azərbaycan Ümum-milli Liderimizin təməlini qoyduğu uğurlu strateji xətlə inamla irəliləyir, inkişaf edir.

Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin aparıcı məsləhətçisi Anar Əlizadə çıxış edərək dövlətçilik tariximizə şərəfli və qürurverici səhifə kimi daxil olmuş 15 İyun – Milli Qurtuluş Günü'nün əhəmiyyətindən bəhs edib. Bildirib ki, Ümum-milli Lider Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıtması ilə Azərbaycan yeni mərhələyə qədəm qoydu. Ölkəmizdə mövcud olan gərgin ictimai-siyasi böhran Ulu Öndərin müdrik, uzaqgörən siyasəti nəticəsində aradan qaldırıldı, sabitlik və iqtisadi inkişaf təmin edildi. Qeyd edilib ki, Azərbaycanın görkəmli oğlu, böyük vətənpərvər Heydər Əliyev ölkənin ağır günündə xalqın təkidli dəvətini qəbul edib paytaxta qayıtmaqla daxili və xarici düşmənlərimizin bütün planlarını iflasa uğrattı. Xilaskarlıq missiyasını öz üzərinə götürən bu böyük şəxsiyyət həyatını təhlükə altında qoyaraq 1993-cü il iyunun 9-da Bakıya gəldi. İyunun 15-də isə Ulu Öndər Azərbaycan Respublikası Ali Səvetinin sədri seçildi və həmin gün tariximizə Milli Qurtuluş Günü kimi daxil oldu.

Avropa Yəhudilərinin Bakı Dini İcmasının rəhbəri Aleksandr Şarovski, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədr müavini Gündüz İsmayılov, Mənəvi Dəyərlərin Təbliği Fondunun icraçı direktoru Mehman İsmayılov və başqaları zamanəmizin görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin həyat və fəa-

liyyətinin müxtəlif dövrlərindən danışılar. Çıxışlarda bildirilib ki, bu gün milli qurtuluş ideologiyasının təntənəsi müstəqil respublikamızın davamlı inkişafında özünü büruzə verir, dünyada Azərbaycanın nüfuzu daha da artır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkədə baş vermiş sosial-iqtisadi və siyasi inkişaf dövlətimizin möhkəmlənməsində, müasir dünyaya sıx integrasiya prosesinə qoşulmasında və xalqımızın mənafeələrini təmin edən modern cəmiyyətin qurulmasında həlledici rol oynadı.

«RS Poliqraf» MMC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 05.08.2019. Ofset çap. Ofset kağızı.
Format: 70x100 1/16. Həcmi 8,75 ş.ç.v. Tiraj: 500 nüsxə.
Qiyməti razılaşma yolu ilə.

"RS Poliqraf" MMC
Bakı şəh., A.Məmmədov küç., 113
Tel./faks (+994 12) 437 08 20